

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

**Transtsendentsus ja korrastatuse semioos.
Pax Romana, Pax Christiana ja Pax Moderna
kui ajaloolised konfiguratsioonid**

Meelis Kuusik
magistritöö

juhendaja Anne Kull (PhD)

Tartu 2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
Põhimõisted ja nende kasutus käesolevas töös	5
Teoreetiline lähtekoht	6
Metodoloogia	8
1. TRANSTSENDENTSE KORRASTATUSE IDEE, SELLE MEHCHANISMID JA SEMIOOS..	10
1.1. Korrastatus kui idee	10
1.1.1. Korrastatus kosmoloogilise ideena	11
1.1.2. Korrastatus religioosse maailmapildi kategooriana	13
1.1.3. Korrastatuse idee ja sotsiaalne kord	14
1.1.4. Kokkuvõte	15
1.2. Semiootiline vahendus	16
1.2.1 Peirce'i semiootika ja korrastatuse semioos	17
1.2.2. Semioos ja tähenduse kujunemine	18
1.2.3. Religioon kui sümbolite süsteem	19
1.2.4. Korrastatuse semioos	20
1.2.5. Kokkuvõte	21
1.3. Korrastatuse sotsiaalne stabiliseerumine	22
1.3.1. Sotsiaalse korra legitimeerimine	23
1.3.2. Institutsionaliseerumine ja objektiveerumine	24
1.3.3. Võim, diskursus ja korrastatus	26
1.3.4. Kokkuvõte	27
1.4. Sotsiaalne kogemus	27
1.4.1. Sotsiaalsed representatsioonid	28
1.4.2. Korrastatuse kogemus	29
1.4.3. Korrastatuse semioos ja ajaloolised konfiguratsioonid	31
1.4.4. Kokkuvõte	31
1.5. Teoreetilise osa süntees	32
2. TRANSTSENDENTSE KORRASTATUSE KONFIGURATSIOONID	35
2.1. <i>Pax Romana</i> kui korrastatuse poliitiline transformatsioon	36
2.1.1. Korrastatuse kujunemine: impeerium kui korra nähtav kese	37
2.1.2. Semiootiline vahendus: imperaator, rituaal ja ruum	38

2.1.3. Korrastatuse kinnistamine: institutsioonid, diskursus ja võim	39
2.1.4. Korrastatus igapäevaelus: kogemus kui usutavuse alus	40
2.1.5. Korra haprus ja uue korrastatuse otsing	41
2.1.6. Kokkuvõte	43
2.2. <i>Pax Christiana</i> kui korrastatuse religioosne transformatsioon	43
2.2.1. Korrastatuse kujunemine: Jumal kui semiootiline kese	45
2.2.2. Semiootiline vahendus: rist, tekst ja liturgia	46
2.2.3. Korrastatuse kinnistamine: kirik, võim ja institutsioonid.....	47
2.2.4. Korrastatus igapäevaelus: usk, kogemus ja sisemine omaksvõtt	48
2.2.5. Täenduslikkuse hajumine ja korrastatuse transformatsioon.....	49
2.2.6. Kokkuvõte	50
2.3. <i>Pax Moderna</i> kui korrastatuse funktsionaalne transformatsioon	51
2.3.1. Korrastatuse kujunemine: süsteem kui uus kese	52
2.3.2. Semiootiline vahendus: diskursus, teadus ja normaalsus	53
2.3.3. Korrastatuse kinnistamine: institutsioonid, diskursus ja võim	54
2.3.4. Korrastatus igapäevaelus: kogemus kui usutavuse alus	56
2.3.5. Täendus kriis ja uue konfiguratsiooni eeldused	57
2.3.6. Uue konfiguratsiooni hüpotees	58
2.3.7. Kokkuvõte	59
2.4. Transsendentse korrastatuse transformatsioon	60
2.4.1. Korrastatuse idee püsimine.....	62
2.4.2. Korrastatuse semiootilise keskme nihkumine	63
2.4.3. Täendus kriis ja konfiguratsioonide transformatsioon	63
2.4.4. Meta-teoreetiline refleksioon.....	64
KOKKUVÕTE	66
ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	68
SUMMARY	71
ANNOTATSIOON	73
LIHTLITSENTS TÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS	74

Sissejuhatus

„*This is a sociology book and therefore cannot deal with questions of ultimate theological truth*“
/Peter L. Berger. *The Sacred Canopy*. 1967, 1/

„On raske uskuda, et tänased ühiskondlikud ja institutsioonilised raamistikud püsivad muutumatuna. Iga stabiilne süsteem osutub tagantjärele ajutiseks. Küsimus ei ole, kas transformatsioon tuleb, vaid millal.“
/Andreas Veispak. 2026/

Ajalugu on korduvalt näidanud, et sotsiaalne kord ei ole püsiv, vaid ajalooliselt muutuv nähtus. Kaasaegsed ühiskonnad ei ole selles osas erand – institutsioonid lagunevad, normid kaotavad siduvuse ning väljakujunenud tähendusraamid lakkavad toimimast.

Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni uurimuse keskne küsimus on, kuidas on võimalik üles ehitada korrapäraselt ja stabiilselt toimiv ehk korrastatud ühiskond, kuigi suur osa selle ühiskonna tähenduslikest alustest on pelgalt mõttelised. See osutab sotsiaalse korra paradoksaalsele loomusele – kord ei püsi mitte üksnes materiaalse või institutsionaalsete tingimuste tõttu, vaid eeldab tähenduslikku usutavust.

Seega ei ole määrav üksnes korra kui nähtava struktuuri püsimine, vaid ka see, kuidas see muutub kogemuslikult mõistetavaks. Oluline ei ole mitte korra kadumine, vaid protsess, mille käigus korrastatus ei kao, vaid muudab oma kuju, liikudes isikustatud või tsentraliseeritud vormidest hajusamate ja institutsionaalselt vahendatud toimimisviisideni.

Probleem ei taandu seega korra püsimisele, vaid peamiselt sellele, kuidas maailm muutuste olukordades mõistetavana püsib. Korrastatus püsib üksnes seni, kuni see on kogemuslikult usutav. Selline usutavus ei teki aga tühjale kohale, vaid eeldab üldinimlikku ootust, et maailm peaks olema ja ongi mingil viisil korrastatud.

See ootus ei tulene igapäevasest vahetust kogemusest, vaid osutab sügavamale orientatsioonile, mis teeb maailma üldse mõistetavaks. Korrastatus ei ole vaid empiiriline seisund, vaid viitab laiemale tähendusraamile – transtsendentssele korrastatusele, mida käesolevas töös ei käsitleta metafüüsilise tasandina, vaid mehhanismina, mille kaudu maailm esitab end enesestmõistetava ja tähendusliku tervikuna.

Selliselt kujuneb objektiivne maailm, mis „seisab indiviidi ees” ja nõuab tunnustamist (Berger, Luckmann 2018, 66). See toimib ühtaegu ontoloogilise, normatiivse, epistemoloogilise ja identiteedilise raamistikuna, määrates selle, mis näib reaalsena ja siduvana, kuidas teadmised kujunevad ning millise koha inimene endale maailmas üldse leiab.

Keskseks uurimisküsimuseks on: **kuidas muutub korrastatus usutavaks?** Sellele küsimusele vastamiseks eristatakse kolm omavahel seotud tasandit – semioos, institutsionaalne stabiliseerumine ja sotsiaalne kogemus –, mida käsitletakse ühtse protsessina.

Töö eesmärk on luua korrastatuse semioosi analüütiline mudel ning selle abil kontrollida, kas ja kuidas korrastatus muutub sotsiaalselt usutavaks erinevates ajaloolistes konfiguratsioonides. Lähtudes teadmussotsioloogilisest perspektiivist on korrastatust käsitletud semiootilise protsessina, milles ei ole määravaks üksnes korra olemasolu, vaid selle tähenduslik vahendus.

Sellest tulenevalt on sõnastatud **töö hüpotees – sotsiaalne kord püsib niivõrd, kuivõrd korrastatus muutub sotsiaalselt usutavaks semioosi, institutsionaalse stabiliseerumise ja sotsiaalse kogemuse koostoimes**. See tähendab, et ka korra lagunemise olukorras ei kao korrastatus kui idee, vaid transformeerub, muutes oma vorme ja kandjaid, kuid säilitades oma struktuurse funktsiooni.

Analüütilises osas on rakendatud seda lähenemist kolmele konfiguratsioonile – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna*. Neid ei käsitleta niivõrd ajalooliste juhtumitena, vaid analüütiliste üksustena, mille kaudu on võimalik jälgida korrastatuse kujunemist ja transformatsiooni.

Analüüsi keskmes ei ole seega mitte korra muutumine, vaid viis, kuidas maailm püsib tähenduslikult usutavana ka selle muutumise tingimustes.

Põhimõisted ja nende kasutus käesolevas töös

Käesolevas töös kasutatakse mitmeid keskseid mõisteid, mille abil kirjeldatakse, kuidas korrastatus kujuneb, püsib ja muutub. Neid ei käsitleta eraldiseisvate definitsioonidena, vaid omavahel seotud analüütilise raamistikuna, mis võimaldab mõtestada sotsiaalse korra usutavust.

Käesoleva töö lähtekoht on, et korrastatus ei ole antud nähtus, vaid kujuneb semiootilise vahenduse, institutsionaalse stabiliseerumise ja sotsiaalse kogemuse koostoimes.

Kord tähistab institutsionaalselt organiseeritud ja ajalooliselt muutuvat sotsiaalset struktuuri, mis avaldub normides, reeglites ja võimusuhetes. See annab korrastatusele konkreetse vormi ja kestvuse, kuid ei loo seda iseenesest.

Korrastatus tähistab seisundit, milles sotsiaalset maailma kogetakse tähenduslikult struktureeritud ja arusaadava tervikuna. See ei viita üksnes toimivale (ilmalikule) korrale, vaid eelkõige sellele, et maailm oleks mõistetav ja sidus ka siis, kui institutsionaalne kord on ebastabiilne. Seetõttu ei saa korrastatust taandada normidele ega institutsioonidele, vaid see toimib eelduse või orientatsioonina, mille suhtes sotsiaalset reaalsust tõlgendatakse.

Korrastatuse idee viitab eeldusele, et maailm ei ole juhuslik ega kaootiline, vaid allub mingile üldisele korrale. See ei ole empiiriline järeldus, vaid tõlgendusraam, milles üksiksündmused muutuvad mõistetavaks. Sellise ühtse tõlgendusraamistiku sees ei tähenda üksikud kõrvalekalded korra puudumist, vaid üksnes selle ajutist häirumist.

Transtsendentne korrastatus tähistab korrastatuse ideelist mõõdet, mis ületab konkreetse olukorra ning esitab universaalsuse pretensiooni. Käesolevas töös ei käsitleta transtsendentsust kitsalt religioosset tähenduses, vaid üldkehtivuse nõudena, mis võib avalduda nii religioossetes kui ka sekulaarsetes vormides. See universaalsuse mõõde annab korrastatusele püsivuse – ka siis, kui konkreetset sotsiaalsed korrad lagunevad, püsib eeldus, et korrastatus peab eksisteerima.

Semioos tähistab tähendusloome protsessi, mille kaudu korrastatus muutub mõistetavaks ja jagatavaks. Lähtudes Charles S. Peirce'i käsitlusest ei ole tähendus vahetult antud, vaid kujuneb märkide tõlgendamise käigus. Ka korrastatus ei eksisteeri „valmis kujul“, vaid vahendub ja kinnistub pidevas tähendusloomes.

Semiootiline vahendus osutab mehhanismidele, mille abil korrastatus seotakse konkreetsete märkide, sümbolite ja narratiividega. Riiklikud sümbolid, religioossed rituaalid ja teaduslikud kategooriad ei ole pelgalt maailma kirjeldused, vaid osalevad selle kujundamises, andes sellele korrastatud ja loomuliku kuju.

Korrastatuse semioos tähistab mitmetasandilist protsessi, mille kaudu korrastatus mitte üksnes ei kujune, vaid omandab sotsiaalse kehtivuse. Selle käigus saab korrastatus semioosi kaudu tähenduse, stabiliseerub institutsioonide ja diskursuste toel ning kinnistub sotsiaalses kogemuses. Neid tasandeid ei käsitleta eraldi, vaid vastastikku kujundava protsessina, mille kaudu korrastatus kujuneb toimivaks ja usutavaks.

Korrastatuse sotsiaalne stabiliseerumine viitab mehhanismidele, mille toel korrastatus kinnistub normides, institutsioonides ja võimusuhetes. Oluline on teha eristus – ilmalik kord ei loo korrastatust, vaid annab sellele konkreetse vormi ja kestvuse. Sellest tuleneb, et kord ja korrastatus ei ole samased – kord on institutsionaalne vorm, korrastatus aga tähenduslik orientatsioon; kord võib laguneda, kuid korrastatus kui orientatsioon ei kao.

Sotsiaalne kogemus tähistab tasandit, kus korrastatus muutub vahetult tajutavaks. Inimesed ei ela abstraktsetes süsteemides, vaid kogevad maailma igapäevaste praktikate kaudu. Just sellel tasandil kujuneb, kas korrastatus omandab kogemusliku usutavuse.

Konfiguratsioon tähistab ajalooliselt kujunenud tervikut, milles korrastatus, selle semiootiline vahendus, institutsionaalsed mehhanismid ja sotsiaalne kogemus organiseeruvad kindlal viisil. Käesolevas töös käsitletakse *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* selliste analüütiliste konfiguratsioonidena. Need ei ole pelgalt ajaloolised juhtumid, vaid erinevad viisid, kuidas sama korrastatuse semioos realiseerub erinevates tingimustes. Mõiste *Pax Moderna* on autori analüütiline konstrukt, millega tähistatakse kaasaegset korrastatuse konfiguratsiooni analoogiliselt *Pax Romana* ja *Pax Christiana* käsitlustega.

Teoreetiline lähtekoht

Käesolev töö lähtub eeldusest, et sotsiaalne reaalsus kujuneb tähenduslike ja institutsionaalsete protsesside kaudu ega ole „iseenesest antud“. Seetõttu ei saa sotsiaalset korda taandada üksnes normidele või struktuuridele, vaid see eeldab korrastatust kui tähenduslikku ja semiootiliselt vahendatud orientatsiooni. Ka olukordades, kus ilmalik kord kõigub, ei kao varasemates aegadest pärinev eeldus, et maailm on mingil moel korrastatud. See püsivus osutab transtsendentsele korrastatusele, mida käesolevas töös ei käsitleta metafüüsilise tasandina, vaid mehhanismina, mille kaudu maailm muutub mõistetavaks ja kogemuslikult sidusaks.

Teoreetilise raamistiku keskmes on Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni teadmussotsioloogiline käsitlus, mille kohaselt kujuneb sotsiaalne reaalsus inimtegevuse käigus, stabiliseerub institutsioonides ning omandab enesestmõistetava iseloomu. Nagu nad märgivad, legitimeerimine selgitab institutsionaalset korda, omistades sellele kognitiivse kehtivuse („*explains institutional order by ascribing it cognitive validity*“) (Berger, Luckmann 1966, 111). Seega püsib institutsionaalne kord niivõrd, kuivõrd see on tähenduslikult õigustatud (Berger, Luckmann 1966, 110–122).

Käesolev töö läheb Bergeri ja Luckmanni käsitlusest edasi, väites, et selline õigustus ei tugine üksnes institutsioonidele, vaid eeldab transtsendentse korrastatuse ideed, mis annab konkreetsetele kordadele üldkehtivuse pretensiooni.

Teadmussotsioloogilist lähenemist täiendatakse semiootilise perspektiiviga, mis võimaldab täpsemalt kirjeldada, kuidas korrastatus muutub mõistetavaks ja sotsiaalselt toimivaks. Charles S. Peirce'i käsitluse kohaselt ei ole tähendus ette antud, vaid kujuneb märkide tõlgendamise protsessis (Peirce 1994; 1998). Sellest tulenevalt ei esine korrastatus vahetult kogetavana, vaid vahendub semiootilise vahenduse kaudu. Tõlgendus määrab, kuidas korrastatust mõistetakse ja kogetakse, ning sümbolid mõjutavad seejuures ka tõlgendaja mõtlemist ja käitumist („*it will influence the thought and conduct of its interpreter*“) (Peirce 1994, 100). Semioosi käsitletakse käesolevas töös analüütilise vahendina, mitte eraldiseisva distsiplinaarse raamistikuna.

Sarnane rõhuasetus ilmneb Clifford Geertzi kultuuri- ja religioonikäsitluses, mille kohaselt sümbolite süsteem ei kirjelda üksnes maailma, vaid kujundab selle kogemuslikku struktuuri. Geertzi järgi ei piirdu religioossed uskumused sotsiaalsete ja psühholoogiliste protsesside tõlgendamisega kosmilistes kategooriates, vaid nad kujundavad neid („*they shape them*“) (Geertz 1973, 124). Religioon toimib seeläbi mehhanismina, mille kaudu korrastatus muutub kogetavaks ning omandab enesestmõistetava iseloomu.

Diskursiivne perspektiiv, mis toetub Michel Foucault' analüüsile, toob esile korrastatuse seose võimu ja teadmiseiga. Korrastatus ei ole neutraalne, vaid kujuneb diskursustes, mis määratlevad, mis on tõene, normaalne ja mõeldav. Sellest tulenevalt ei ole ilmalik kord korrastatuse allikas, vaid üks selle realiseerumise vorme – viis, kuidas võim ja teadmine annavad korrale siduva kuju.

Religiooni roll korrastatuse stabiliseerimisel ilmneb ka Bergeri ja Luckmanni käsitluses, mille kohaselt legitimeeritakse sotsiaalne kord sümboolse universumi kaudu, mis pakub kõrgeimat legitiimsuse taset („*provides the highest level of legitimation*“) (Berger, Luckmann 1966, 117). Selline seos annab korrale universaalsuse pretensiooni ning muudab selle enesestmõistetavaks.

Analoogia sellega ilmneb ka Max Weberi religioonisotsioloogias, kus religiooni käsitletakse tähendusliku orientatsioonina. Weberi järgi saab religioosset tegevust mõista üksnes selle subjektiivse tähenduse kaudu, milles indiviidid seovad oma tegevuse laiemate tähenduskontekstidega („*The external courses of religious behavior... can only be achieved... from the viewpoint of... 'meaning'*“) (Weber 1978, 399). Käesolevas töös kasutatakse Weberi käsitlust analüütilise lähtekohana, millest liigutakse edasi korrastatuse semioosi ja usutavuse analüüsi suunas.

Kuigi Berger ja Luckmann rõhutavad institutsioonide rolli, jääb sotsiaalne reaalsus nende käsitluses siiski avatuks inimtegevusele („*human product... an ongoing human production*“) (Berger, Luckmann 1966, 69). Samal ajal on see suhe dialektiline – sotsiaalne maailm, mis on inimtegevuse tulemus, kujundab omakorda inimeste tegevusvõimalusi ja tähendusi („*the relationship... is and remains a dialectical one*“) (Berger, Luckmann 1966, 78).

Seega ei püsi korrastatus üksnes institutsionaalse stabiliseerumise kaudu, vaid niivõrd, kui võrd see on semiootiliselt vahendatud ja kogemuslikult usutav.

Metodoloogia

Käesolev uurimus on teoreetiline ja analüütiline. Selle eesmärk ei ole empiirilise materjali kogumine, vaid analüütilise raamistiku loomine sotsiaalse korra püsimise ja muutumise mõtestamiseks. Tähelepanu on suunatud mehhanismidele, mille abil korrastatus muutub usutavaks.

Metodoloogiliselt on töö üles ehitatud kahest omavahel seotud osast. Esiteks konstrueeritakse analüütiline mudel, mida nimetatakse korrastatuse semioosiks. Mudeli loomiseks on analüüsitud, kuidas korrastatus omandab tähenduse semiootilise vahenduse kaudu, stabiliseerub institutsionaalsete mehhanismide toel ning kinnistub sotsiaalses kogemuses. Neid tasandeid on käsitletud vastastikku toimivatenä, kujundades korrastatuse kui tervikliku nähtuse, kusjuures korrastatuse mõiste seob need ühtseks analüütiliseks raamistikuks. Teiseks on seda mudelit rakendatud võrdlevalt kolmele konfiguratsioonile – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* –, mida käsitletakse analüütiliste üksustena. Selline lähenemine võimaldab jälgida, kuidas sama mehhanism toimib erinevates ajaloolistes tingimustes.

Teoreetiliselt asetub töö teadmussotsioloogilisse traditsiooni, mille kohaselt sotsiaalne reaalsus kujuneb inimtegevuse käigus ja stabiliseerub institutsioonides. Lähtepunktina kasutatakse Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni käsitlust (*The Social Construction of Reality*, 1966; e.k. 2018), mille kohaselt sotsiaalne maailm objektiveerub ja omandab enesestmõistetava iseloomu. Berger rõhutab, et sotsioloogiline lähenemine ei käsitle religiooni teoloogilise tõe kategooriates (Berger 1967, 1). Käesolev uurimus lähtub samast metodoloogilisest eeldusest, käsitledes religiooni sotsiaalse tähendusloome ja korrastatuse perspektiivist.

Teadmussotsioloogilist lähenemist on täiendatud semiootilise ja diskursiivse perspektiiviga. Semiootiline perspektiiv tugineb Charles S. Peirce'i käsitlusele semioosist ning võimaldab kirjeldada, kuidas tähendus kujuneb ja vahendub. Diskursiivne perspektiiv lähtub Michel Foucault' käsitlusest võimu ja teadmise seostest, keskendudes diskursusele kui mehhanismile, mis määratleb normaalsuse ja mõeldavuse piirid, mitte kui universaalsele seletusprintsipiibile. Semioosile toetumine võimaldab käsitleda religioosseid ja metafüüsilisi ideid teadusliku analüüsi raames, ühendades need sotsiaalse tähendusloome protsessidega (Kasak, Kull 2018).

Modernse korrastatuse analüüsimisel on toetutud Max Weberi käsitlusele tähenduslikust tegevusest ning Charles Tayloriga immanentse raamistiku kontseptsioonile. Lisaks on kasutatatud tõlgendavat lähenemist (Clifford Geertz) ja sotsiaalsete representatsioonide teooriat (Serge Moscovici), et selgitada korrastatuse kogemuslikku usutavust.

Käesoleva uurimuse lähenemine on teadlikult piiratud. Töö ei taotle empiiriliste juhtumite ammendavat rekonstruktsiooni ega ajalooliste variatsioonide täielikku kaardistamist, vaid keskendub analüütilise mudeli konstrueerimisele. Selline abstraktsioon võimaldab saavutada üldistusastme, mis on vajalik korrastatuse kui teoreetilise probleemi käsitlemiseks.

Semiootikat ei ole rakendatud distsiplinaarse raamistikuna, vaid semioosi mõistet kasutatakse analüütilise vahendina korrastatuse kujunemise kirjeldamiseks. Foucault' ja Weberi käsitlusi on kasutatatud analüütiliste lähtekohtadena, millest on edasi liigutud korrastatuse semiootilise vahenduse ja selle usutavuse analüüsi suunas.

Refereeringute täpsuse tagamiseks on töös esitatatud paralleelselt nii eestikeelne autoripoolne tõlge kui ka ingliskeelne originaaltsitaat koos viitega. Analüütilistes osades on tõlgendatud allikate seisukohti ning seostatud need käesoleva töö teoreetilise raamistikuga.

Töös on kasutatud tehisaru rakendust ChatGPT (<https://chat.openai.com>) otsinguvahendina ja keelelise toimetamise abivahendina. Tehisintellekti kasutus on olnud tehniline ja abistav – kõik teoreetilised seosed, tõlgendused ja järeldused on autori enda analüütilise töö tulemus.

Korrastatuse mõistmine eeldab selle käsitlemist semiootilise protsessina, milles tähendus, võim ja kogemus on omavahel põimunud. Seetõttu ei ole korrastatus käsitletav üksnes institutsioonide või normide kogumina, vaid protsessina, mille kaudu maailm muutub kogemuslikult sidusaks ja usutavaks.

Töö panus seisneb korrastatuse semioosi mudelis, mis näitab, kuidas korrastatus vahendub ja kinnistub erinevates ajaloolistes konfiguratsioonides ning kujundab maailma korrastatud ja tähenduslikult usutavaks reaalsuseks.

1. Transtsendentse korrastatuse idee, selle mehhanismid ja semioos

Raske on eeldada, et maailm oleks korrastamata – isegi siis, kui kogemus seda justkui kinnitab. Sellises vastuolus, kogemusliku ebakindluse ja korrastatuse eelduse vahel, kerkib üles küsimus – kuidas muutub korrastatus usutavaks?

Käesolev peatükk lähtub eeldusest, et sotsiaalne kord ei kujune üksnes praktiliste kokkulepete ega institutsionaalsete mehhanismide toel. Selle aluseks on korrastatuse idee, millel on transtsendentne mõõde. Korrastatus ei tähista siin pelgalt organiseeritust ega normatiivset stabiilsust, ilmalikku korda, vaid osutab tähenduslikule struktuurile, mis aitab muuta maailm mõistetavaks. Igapäevases kogemuses – töös, institutsioonides, suhetes – eeldatakse vaikselt, et maailm on mingil viisil korrastatud. Ning see eeldus võimaldab sotsiaalses reaalsuses orienteeruda ka siis, kui konkreetne kord ei toimi ootuspäraselt.

Sellest tulenevalt käsitletakse korrastatust transtsendentse korrastatuse ilminguna. Selle alus ei piirdu vahetu praktikaga, vaid viitab tähendusallikale, mis ületab konkreetse olukorra ja igapäevasuse ning annab konkreetsele korrale õigustuse. Transtsendentsust ei mõisteta siin kitsalt metafüüsilisena, vaid üldkehtivuse pretensioonina, mille kaudu maailma hinnatakse ja tõlgendatakse. Seetõttu ei kao korrastatuse idee ka ebastabiilsetes tingimustes, vaid püsib orientiirina.

Korrastatus ei toimi ühiskonnas vahetult, vaid realiseerub semiootilise vahenduse kaudu. Transtsendentsele korrastatusele viitavad arusaamad kujundatakse sümboliteks, narratiivideks ja diskursusteks, mille kaudu moodustuvad tähendusstruktuurid, mis omandavad sotsiaalse reaalsuse staatuse.

Riiklikud rituaalid, religioossed sümbolid või teaduslikud seletused ei kirjelda üksnes reaalsust, vaid annavad kogemusele kuju, milles maailm näib korrastatud ka siis, kui olukord on ebakindel. Korrastatus ei püsi üksnes institutsionaalse toimivuse toel, vaid muutub usutavaks semiootilise vahenduse kaudu, mis seob selle transtsendentse üldkehtivuse pretensiooniga. Seega ei ole korrastatus mitte ainult idee, vaid ka mehhanism, mille abil kord esitatakse loomuliku ja paratamatuna.

Peatükk liigub ideeliselt tasandilt kogemuseni. Esmalt on korrastatust käsitletud ideelise ja kosmoloogilise kategooriana. Seejärel on analüüsitud semiootilist vahendust kui tähenduse kujunemise protsessi. Sellele järgnevalt on vaadeldud mehhanisme, mille toel need tähendused stabiliseeruvad institutsioonides ja diskursustes. Lõpuks on käsitletud sotsiaalset kogemust ning seda, kuidas korrastatus kujundab ajalooliselt eristuvaid konfiguratsioone. Nende tasandite koosmõjus kujuneb korrastatuse semioos – protsess, mille tulemusena muutub maailm inimese jaoks mõistetavaks ja sidusaks tervikuks.

1.1. Korrastatus kui idee

Sotsiaalne maailm ei esine inimeste vahetus kogemuses üheselt korrastatuna. Igapäevaelu on katkendlik. See sisaldab vastuolusid ning olukordi, kus normid ei rakendu järjekindlalt ja institutsioonid annavad vastukäivaid signaale. Sellistes olukordades ei

järelda inimesed siiski, et korrastatus puudub. Pigem eeldatakse, et „viga“ on olemasolevas korras.

See eristus on käesoleva töö seisukohalt määrav. Tuleb teha vahet korrastatusel ja korral. Kord tähistab institutsionaalselt ja normatiivselt organiseeritud võimuhete süsteemi – seda, mis kehtestab reeglid ja tagab nende järgimise. Korrastatus seevastu ei ole institutsionaalne ega ka otseselt nähtav. See on tähenduslik orientatsioon ja orientiir, mille kaudu maailma kogetakse sidusa ja mõistetavana. Kui kord laguneb, ei kao korrastatus. Vastupidi – just korra kriis teeb korrastatuse eeldusena nähtavaks.

Seega ei saa korrastatust mõista empiirilise omadusena, mida mida ei saa vahetult kogeda. Korrastatus toimib eelduse või tingimusena, mille kaudu kogemus tähenduse omandab ja mõistetavaks muutub. Inimesed ei suhestu maailmaga vahetult, vaid tähendusraamide kaudu, mis annavad kogemusele kuju ja loogika. Berger ja Luckmann rõhutavad, et igapäevane reaalsus on tõlgenduste kaudu kujunenud tähenduslik tervik („*a reality interpreted by men and subjectively meaningful to them as a coherent world*“) (Berger, Luckmann 1966, 33). Seega ei seisne korrastatus maailma toimimises, vaid selles, kuidas maailm muutub mõistetavaks.

Selles avaldub korrastatuse transtsendentne mõõde. Transtsendentsus ei tähenda siin pelgalt metafüüsilist sfääri. See viitab sellele, et korrastatus ületab konkreetse olukorra ja empiirilise kogemuse piirid. Pigem avaldub see universaalsuse pretensioonina – korrastatus kehtib ka siis, kui selle konkreetne avaldumine on häiritud või vaidlustatud. Sedalaadi ületav mõõde võimaldab tõlgendada katkestusi ajutiste kõrvalekalletena, mitte tõendina korrastatuse puudumisest.

Seega ei ole korrastatus midagi, mida institutsioonid loovad, vaid midagi, millele nad tuginevad. Kord – kui normide ja võimuhete süsteem – annab korrastatusele ajaloolise kuju, kuid ei loo seda. Ning **kui korrastatus ei ole tähenduslikult usutav, ei püsi ka kord**. Seega ei saa korra püsimit seletada üksnes institutsionaalse stabiliseerumise kaudu.

Korrastatus kui idee toimib epistemoloogilise ja normatiivse orientiirina, mis ei kirjelda üksnes maailma, vaid loob tingimused, mille kaudu maailm muutub mõistetavaks ja hinnatavaks. Üksiksündmused ei omanda universaalset tähendust iseseisvalt, vaid seotuse kaudu eeldatava korrastatusega. Kaose kogemus ei tähenda korrastatuse puudumist, vaid selle destabiliseerumist.

Sellest vaatenurgast on mõistetav, miks korrastatus püsib ka ajalooliste muutuste tingimustes. Kui ka konkreetne kord laguneb, ei kao siiski vajadus maailma korrastatult mõista. Vastupidi – kriisiolukordades muutub see vajadus eriti nähtavaks.

Käesoleva töö kontekstis moodustab korrastatus kui idee lähtepunkti, millest korrastatuse semioos saab alguse. See on tasand, kus transtsendentne orientatsioon hakkab omandama konkreetseid semiootilisi, institutsionaalseid ja kogemuslikke vorme.

1.1.1. Korrastatus kosmoloogilise ideena

Korrastatus avaldus oma esmases ja mõjusaimas vormis kosmoloogilise ideena, milles maailma ei esitatud juhuslike nähtuste kogumina, vaid sisemiselt struktureeritud ja tähenduslikult ühtse tervikuna. Selline arusaam ei piirdunud maailma tekkimise

seletamisega, vaid kujundas viisi, kuidas reaalsust tervikuna mõisteti. Maailm muutus arusaadavaks niivõrd, kuivõrd seda nähti korrastatud tervikuna.

Sellist mõtlemisviisi võib leida erinevates kultuurides. Antiik-Kreekas tähistas sõna „kosmos“ algupäraselt korrastatud ja harmoonilist maailma kui tervikut ning universumit kui terviklikku ja reeglitele alluvat süsteemi. Selles tähenduses oli korrastatus vastandiks kaosele (*chaos*), mis sümboliseeris tühjust või segadust. Stoikute käsitluses allus maailm *logos'*ele – ratsionaalsele printsiibile, mis andis olemasolevale sisemise kooskõla. Sarnane loogika ilmnis ka Vana-Hiina mõtlemises, kus *tao* tähistas universaalset korda, millega inimene pidi kooskõlas elama. Nende näidete puhul ei ole korrastatus midagi, mida inimene ise lõi, vaid midagi, mille suhtes ta oma kogemust tõlgendas ja mille järgi ka tegutses.

Selline korrastatus ei tulenenud otseselt empiirilisest igapäevakogemusest. Üksikutes olukordades võis ju sageli kogeda mingit korrapära, kuid sellest ei järeldunud iseenesest, et maailm tervikuna oleks korrastatud. Kosmoloogiline korrastatus seob hajusad ja sageli vastuolulised nähtused ühtseks tähendusstruktuuriks. Seetõttu ei toiminud korrastatus pelgalt kirjeldusena, vaid printsiibina, mille kaudu maailm muutus mõtestatavaks.

Korrastatus ei olnud lihtsalt usk, vaid struktureeriv printsiip, mis aitas maailma mõistetavana tunnetada.

Oluline on ka ajaline mõõde. Mircea Eliade järgi ei mõisteta traditsioonilistes ühiskondades korrastatust üksnes struktuurina, vaid ka ajas korduva muustrina. Rituaalid ei ole pelgalt meenutused, vaid kordused, mille kaudu maailm taastatakse „endiseks“. Nende kaudu pöörduakse tagasi algsesse korrastatuse hetke (*„represents the reactualization of a sacred event that took place in a mythical past, "in the beginning."“*) (Eliade 1963, 68-69). Eliade seisukoht toetab ka väidet, et kosmoloogiline kord ei ole ühekordne sündmus, vaid pidevalt taasloodav reaalsus. Korrastatus püsib niivõrd, kuivõrd see rituaalselt taastatakse.

Selles avaldub korrastatuse otsene seos transtsendentsusega. Kosmoloogiline korrastatus ei kirjelda üksnes seda, kuidas maailm on, vaid sisaldab ka eeldust, kuidas seda tuleb mõista. Eliade on jõudnud järeldusele, et „ükski maailm pole mõeldav vertikaalsuseta“ (Eliade 1992, VI: 69). Püha loob korrastatud maailma, andes asjadele eksistentsiaalse keskmee. Sarnaselt annab transtsendentsus korrastatusele universaalsuse pretensiooni – see ei sõltu enam üksikutest olukordadest ega inimlikest kokkulepetest, vaid näib kuuluvat maailma alguse juurde.

Religioossetes traditsioonides omandab selline arusaam selgema kuju. Kosmiline harmoonia, jumalik plaan või universaalne seaduspärasus ei selgita maailma üksnes, vaid õigustavad ka sotsiaalset korda. Antiikmaailmas legitimeeris kosmilise korra idee poliitilisi hierarhiaid, keskajal seostati ühiskondlik kord otseselt jumaliku korraga. Korrastatus ei ole seega ainult kirjeldus, vaid normatiivne alus.

Clifford Geertz rõhutab, et kultuur koosneb „ajalooliselt edasiantud tähenduste muustritest, mis on kehastunud sümbolites“ (*„an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols“*) (Geertz 1973, 89). Sellest järeldub, et korrastatus ei ole pelgalt maailma omadus, vaid sümboolse vahenduse tulemus – viis, kuidas inimesed oma reaalsust mõtestavad ja struktureerivad.

Berger ja Luckmann lähevad sammu edasi, näidates, et sotsiaalne kord saavutab oma siduvuse ja usutavuse sümboolse universumi kaudu (*„orders and thereby legitimates the everyday roles, priorities, and operating procedures by placing them sub specie*

universi“ (Berger, Luckmann 1966, 117). Korrastatus toimib seega mehhanismina, mille kaudu kord legitimeeritakse, asetades selle üksiksituatsioonidest kõrgemale, üldisesse ja näiliselt enesestmõistetavasse tähenduskonteksti.

Seega ei seisne korrastatuse toimimine üksnes struktuuride olemasolus, vaid nende tähenduslikus põhjendamises – korrastatus toimib mehhanismina, mille kaudu sotsiaalne kord mitte ainult ei organiseeru, vaid muutub ka legitiimseks ja enesestmõistetavaks.

Kokkuvõttes toimib kosmoloogiline korrastatus vahendava tasandina transtsendentse korrastatuse ja selle konkreetsete sotsiaalsete vormide vahel. Korrastatus ei ole ise konkreetne kord, vaid loob tingimused, mille alusel erinevad korrad saavad kujuneda, püsida ja õigustuda. Nii muutub korrastatus jagatavaks tähenduslikuks tervikuks, millele saab rajada institutsioone, tähendussüsteeme ja kollektiivseid praktikaid ning mille kaudu selline tervik muutub sotsiaalselt enesestmõistetavaks.

Esitatud näited ei kirjelda üksnes uskumusi, vaid näitavad, kuidas korrastatus toimib universaalse orientatsioonina.

Seega ei ole korrastatus pelgalt maailma kirjeldus, vaid tingimus ja printsiip, mille kaudu maailm üldse muutub kirjeldatavaks ja mõistetavaks.

1.1.2. Korrastatus religioosse maailmapildi kategooriana

Kosmoloogiline arusaam maailmast kui korrastatud tervikust ei püsi üksnes abstraktsel tasandil. Religiooni kaudu omandab see konkreetse ja toimiva kuju. Kui kosmoloogiline perspektiiv osutab, et maailm on tervikuna korrastatud, siis religioon annab sellele korrastatusele tõlgendatava sisu. See seob korrastatuse inimliku kogemuse, eksistentsiaalse orientatsiooni ja ühiseluliste praktikatega. Religioon ei lisa korrastatusele lihtsalt sümboolset kihti, vaid muudab transtsendentse korrastatuse mõistetavaks, „elatavaks“ ja siduvaks.

Religioon ei piirdu maailma kirjeldamisega, vaid esitab selle tähenduslikult korrastatud tervikuna. Nii kujuneb eeldus, et maailm ei ole juhuslik ega killustunud, vaid allub sisemisele loogikale. Kristlikus traditsioonis väljendub see arusaamas maailmast kui Jumala loodud korrast, milles ajalugu, moraal ja ühiskondlik elu alluvad jumalikule plaanile. Islami traditsioonis täidab sarnast rolli *šaria* (*sharia*) kui jumalikult ilmutatud korrastatuse normatiivne väljendus, mille kohaselt nii isiklik kui kollektiivne elu peab vastama kõrgemale korrale. Erinevad religioonid ei peegelda üksnes korrastatust, vaid kujundavad tähendusstruktuuri, milles see muutub seletatavaks ja põhjendatavaks.

Sellest tuleneb, et religiooses maailmapildis ei ole korrastatus pelgalt ontoloogiline väide maailma kohta, vaid ka epistemoloogiline raamistik, mis aitab maailma mõtestada. Kannatust, ebaõiglust või juhuslikkust ei tõlgendata lihtsalt kaootiliste sündmustena, vaid osana suuremast korrast – jumaliku proovilepaneku, karistuse, lunastuse või plaani osana. Religiooni eripära ei seisne seega mitte vastuolude kõrvaldamises, vaid nende sidumises tähenduslikku tervikusse.

Religiooses maailmapildis on korrastatus vahetult seotud transtsendentse allikaga. Jumal, jumalik seadus või kosmiline printsiip annab sellele ontoloogilise ja normatiivse kaalu. Seetõttu ei esine korrastatus ühe võimaliku korraldusena teiste seas, vaid ainsa õigustatud korrana. Siin tuleb aga eristada korrastatust ja korda. Korrastatus

toimib tähendusliku orientatsioonina, samas kui kord tähistab konkreetseid institutsionaalseid ja normatiivseid vorme. Religioon seob need kaks tasandit, esitades ajalooliselt kujunenud korra transsendentse korrastatuse väljendusena. See seos muudab religiooselt põhjendatud korra ühtaegu ka raskesti vaidlustatavaks.

Religioon ei loo korrastatust, vaid muudab selle usutavaks. Clifford Geertz väidab, et religioon toimib sümbolite süsteemina, mis „formuleerib käsitlusi üldisest eksistentsi korrast“ („*formulating conceptions of a general order of existence*“) (Geertz 1973, 90). Sel viisil ei kirjelda religioon üksnes maailma, vaid loob tähendusraami, milles maailm muutub mõistetavaks ja sidusaks.

Berger ja Luckmann rõhutavad omakorda, et religioon legitimeerib sotsiaalset korda, kuna sümboolne universum („*provides the highest level of legitimation*“) (Berger, Luckmann 1966, 113).

Sellest tuleneb, et religioon ei ole pelgalt maailmapildi osa, vaid mehhanism, mille kaudu korrastatus muutub sotsiaalselt siduvaks – transsendentne korrastatus vahendub religioosete sümbolite ja praktikate kaudu sotsiaalse reaalsuse lahutamatuks osaks ning omandab seeläbi normatiivse kehtivuse. Religioon toimib seega vahendajana abstraktse korrastatuse idee ja konkreetsete sotsiaalsete kordade vahel, kujundades tähendusraame, millele saavad toetuda institutsioonid, praktikad ja kollektiivsed eluvormid.

Seetõttu ei ole religiooni roll korrastatuse loomises, vaid selle usutavaks muutmises tähendusliku ja normatiivse vahenduse kaudu.

1.1.3. Korrastatuse idee ja sotsiaalne kord

Sotsiaalne kord ei põhine üksnes praktilisel elukorraldusel ega tulene ainult vajadusest inimeste tegevust koordineerida. Kuigi ühiskondlik elu eeldab reegleid, rolle ja institutsioone, ei piisa nende olemasolust selleks, et kord muutuks siduvaks ja püsivaks. Inimesed ei allu normidele üksnes nende formaalse kehtivuse tõttu, vaid eelkõige siis, kui neid tajutakse õigustatud, mõistliku ja õigena. Seadusi järgitakse mitte ainult karistuse kartuses, vaid ka seetõttu, et neis nähakse üldisema õigluse või korrapära väljendust.

Selles ilmneb korrastatuse idee keskne roll. Korrastatus loob raami, mille kaudu sotsiaalne kord muutub mõistetavaks ja legitiimseks. Kui norme ja institutsioone seostatakse laiemate kosmoloogiliste, religioosete või sekulaarsete universaalsustega, omandavad need tähenduse, mis ületab konkreetse olukorra. Rooma impeeriumis ei olnud kord pelgalt administratiivne korraldus, vaid seostus universaalse rahu kujutlusega. Keskajal ei nähtud kuningavõimu üksnes poliitilise kokkuleppena, vaid jumaliku korra maises väljendusena. Ka modernses ühiskonnas õigustatakse õigussüsteemi või majandustegevust viitega ratsionaalsusele, neutraalsusele või universaalsetele põhimõtetele.

Sotsiaalne kord ei püsi üksnes funktsionaalse tõhususe tõttu, vaid eelkõige seetõttu, et see omandab tähendusliku õigustuse. Kui kehtivat korda esitatakse osana laiemast korrastatusest, ei näi see enam juhuslik ega meelevaldne, vaid loomulik ja paratamatu. See loomulikkuse mulje annab korrale stabiilsuse. Berger ja Luckmann märgivad, et sotsiaalne reaalsus stabiliseerub siis, kui see esitatakse enesestmõistetava ja vältimatuna („*self-evident and compelling facticity*“) (Berger, Luckmann 1966, 37).

Seega ei teki korra püsivus üksnes institutsionaalsest sunnist, vaid sellest, et kord muudetakse tähenduslikult enesestmõistetavaks.

Legitimeerimine on siin keskne mehhanism. Kehtivat korda ei esitata ainult selle toimivuse kaudu, vaid põhjendatakse alati ka tähenduslikult. Sageli saavutatakse see sotsiaalsete struktuuride sidumisega transtsendentse korrastatusega, mis annab korrale universaalse kehtivuse mõõtme. Ilma sellise tähendusraamita jääb kord hapraks ja kergesti vaidlustatavaks.

Siinkohal tuleb veel kord selgelt eristada korrastatust ja korda. Korrastatus toimib tähendusliku orientatsioonina, mille kaudu maailm muutub mõistetavaks. Kord tähistab konkreetseid institutsionaalseid ja normatiivseid vorme, milles see orientatsioon realiseerub. Sotsiaalne kord ei loo korrastatust, vaid tugineb sellele ning püsib vaid niivõrd, kuivõrd see on usutav.

Selline usutavus kujuneb korrastatuse idee vahendusel, mis seob kosmoloogilised ja religioossed kujutlused konkreetsete sotsiaalsete praktikatega. Sellel tasandil muutub transtsendentne korrastatus sotsiaalse korra aluseks, struktureerides inimeste tegevust, institutsioone ja suhteid. Modernses ühiskonnas legitimeeritakse näiteks õigussüsteemi või turumajandust viitega ratsionaalsusele, neutraalsusele või universaalsetele põhimõtetele, mis täidavad sarnast rolli nagu varasemates religioossetes süsteemides jumalik kord.

Korrastatuse idee ja sotsiaalse korra seos ei tähenda täielikku kooskõla empiirilise reaalsusega. Ka kõige tugevamalt legitimeeritud kord sisaldab lahknevusi ja vastuolusid. Ometi võimaldab korrastatuse idee neid ebakõlasid tõlgendada ja paigutada laiemasse tähendusraami. Kriise saab käsitleda ajutiste häiretena, mitte korra lõpliku lagunemisenä. Korrastatus ei kõrvalda ebakindlust, kuid pakub mehhanismi selle tähenduslikuks integreerimiseks.

Korrastatuse idee kujutab endast seega kesket lüli maailma mõistmise ja sotsiaalse reaalsuse sidumise vahel. Sellel tasandil luuakse eeldused mehhanismidele, mille abil transtsendentne korrastatus institutsionaliseerub, objektiveerub ja muutub püsivaks osaks sotsiaalsest maailmast.

Seega ei püsi sotsiaalne kord pelgalt oma toimivuse tõttu, vaid seetõttu, et see on tähenduslikult põhjendatud.

1.1.4. Kokkuvõte

Käesolevas peatükis on korrastatust käsitletud ideelise kategooriana, mis eelneb selle konkreetsetele sotsiaalsetele avaldumisvormidele. Korrastatus ei ole pelgalt empiiriline seisund, vaid tähenduslik orientiir, mille kaudu maailm muutub arusaadavaks. Kuigi vahetu kogemus võib olla katkendlik ja sageli vastuoluline, püsib alati eeldus, et maailm on mingil viisil korrastatud. See eeldus loobki aluse, millele toetub kehtiva korra mõistmine ja mõtestamine.

Analüüs näitas, et korrastatus kujuneb mitmetasandiliselt. Kosmoloogilisel tasandil esitatakse maailm sisemiselt kooskõlalise tervikuna. Religioosses maailmapildis omandab see normatiivse kuju, seostudes transtsendentse allikaga ning määratledes, kuidas maailma ja inimelu tõlgendada. Sotsiaalsel tasandil toimib korrastatuse idee

legitimeeriva alusena, mille kaudu normid, institutsioonid ja võimusuhted muutuvad õigustatuks.

Korrastatus ei kirjelda reaalsust, vaid kujundab selle kogemise tingimusi. See on tingimus, mille kaudu asjad muutuvad mõistetavaks. See toimib ühtaegu mõtestamise vahendina ja selle eeltingimusena. Selles tähenduses võib korrastatust käsitleda transtsendentse tähendusraamina, millele viidates sotsiaalne reaalsus kujundatakse ja õigustatakse.

Korrastatus ei ole sotsiaalse korra tulemus, vaid selle eeltingimus. Selleks, et korrastatus muutuks sotsiaalselt toimivaks, peab see olema vahendatud viisil, mis teeb selle jagatavaks ja kogetavaks. See eeldab, et korrastatus omandab konkreetse tähendusliku kuju. Sellest tulenevalt on järgmises alapeatükis käsitletud korrastatuse semiootilist vahendust ning analüüsitud, kuidas korrastatuse idee muutub märkide, sümbolite ja narratiivide kaudu sotsiaalselt toimivaks.

1.2. Semiootiline vahendus

Kuigi korrastatus toimib ideelisel tasandil ning loob aluse sotsiaalse korra legitimeerimiseks, ei ole see igapäevaelus vahetult tajutav. Inimesed ei suhestu korrastatusega abstraktse printsiibi kaudu, vaid selle läbi, kuidas see nende kogemuses tähenduslikult avaldub. Seetõttu ei saa korrastatus toimida üksnes ideena, vaid eeldab protsessi, mille kaudu see muutub tõlgendatavaks, jagatavaks ja kogetavaks. Transtsendentne korrastatus vajab vahendust – vorme, mille kaudu see saab inimestele mõistetavaks.

Igapäevaelus ei kogeta korrastatust kunagi „puhtal kujul“, vaid alati märkide, sümbolite, rituaalide ja narratiivide kaudu. Näiteks kohtusaali sisenedes ei tajuta üksnes füüsilist ruumi, vaid tähenduslikku olukorda: rollid, sümbolid ja ruumiline korraldus viitavad õiguse kui institutsiooni olemasolule. Sama kehtib ka teiste institutsioonide puhul, kus kord ei avaldu üksnes reeglites, vaid sümboolsetes vormides, mis annavad olukorrale tähenduse ja suunavad käitumist.

Semiootika kui teadusdistsipliin käsitleb tähendusloome mehhanisme ning nende toimimist konkreetsetes kontekstides (Salupere, Kull 2018, 24–25). Käesolev töö ei rakenda semiootikat rangelt distsiplinaarse raamistikuna, vaid lähtub üldisest eeldusest, et tähendus ei ole vahetult antud, vaid kujuneb vahenduse kaudu. Sellest tulenevalt ei saa korrastatus eksisteerida sotsiaalselt toimiva nähtusena ilma semioosita – protsessita, mille kaudu see muutub tõlgendatavaks ja jagatavaks.

Semiootiline vahendus ei ole seega korrastatuse kõrvalnähtus, vaid selle toimimise eeltingimus. Korrastatus muutub sotsiaalselt toimivaks üksnes niivõrd, kui võrd see on vahendatud märkide kaudu, tõlgendatud kollektiivselt ning kinnistatud kogemuslikult. Ilma sellise vahendusega jääks korrastatus abstraktseks ideeks, millel puudub sotsiaalne siduvus.

1.2.1 Peirce'i semiootika ja korrastatuse semioos

Käesoleva uurimuse seisukohalt on määrava tähtsusega arusaam, et tähendus ei ole staatiline omadus, vaid kujuneb protsessina. „Semiootika kui teadusdistsipliini ülesanne on ühelt poolt tähendusloome mehhanismide väljaselgitamine ja nende modelleerimine ning teisalt konkreetsetes nähtustes genereeruvate võimalike tähenduste analüüsimine“ (Salupere, Kull 2018, 24–25). Selliseid tähendusloome mehhanisme kirjeldatakse semioosi mudelitena (Salupere, Kull 2018, 25).

Sellest lähtudes saab ka korrastatust käsitleda tähendusloome protsessina, mis eeldab vahendust ja tõlgendamist. Semioosi mõiste tähistab protsessi, mille kaudu tähendus kujuneb ja vahendub märkide kaudu. Charles S. Peirce'i käsitluses kujuneb tähendus märgi, objekti ja tõlgenduse suhtes („*a sign represent[s] something in some respect to some interpreter*“) (Liszka 1996, 65).

Peirce'i järgi avaldub tähendusloome kolmikstruktuurse ehk triaadilise protsessina: tähendus tekib märgi, objekti ja interpretandi ehk tõlgendi koostoimes ning seda ei ole võimalik taandada lihtsale kahepoolsele suhtele. Peirce mõistab semioosi protsessina, milles tähendus kujuneb nende kolme osapoolse vastastikusel toimimises („*an action, or influence, which is, or involves, a cooperation of three subjects, such as a sign, its object, and its interpretant*“) (Peirce 1998, 411).

Peirce'i semiootilise triaadi rakendamine võimaldab käsitleda korrastatust protsessina. Transsendentne või korrastav printsiip ei ole vahetult kättesaadav, vaid vahendub märkide kaudu. Käesolevas töös kirjeldatakse seda struktuuri järgmiselt: korrastatus toimib objektina, millele viidatakse, kuid mida ei tajuta otseselt; märgid – religioossed sümbolid, poliitilised institutsioonid, rituaalid, tekstid ja teaduslikud kategooriad – vahendavad seda objekti; tõlgendus kujuneb sotsiaalses kogemuses, kus korrastatus omandab tähenduse, veenvuse ja usutavuse. Sellest tuleneb, et korrastatus ei ole nõ valmis struktuur, vaid kujuneb semiootilise protsessi käigus.

Selline lähenemine nihutab fookuse korrastatuselt kui olemasolevalt struktuurilt korrastatusele kui protsessile. Peirce'i järgi on sümboli olemuslikuks tunnuseks see, et see tekitab tõlgendi, mis võib omakorda toimida uue märgina, käivitades järgmise tõlgendusprotsessi. Tähendus ei ole kunagi lõplikult fikseerunud, vaid on pidevas muutumises („*it is of the essential nature of a symbol that it determines an interpretant... A symbol, therefore, produces an endless series of interpretants*“) (Peirce 1998, 364).

Sellest saab järeldada, et ka korrastatus ei ole kunagi lõplikult stabiliseerunud. See püsib seni, kuni semiootiline protsess suudab taastoota tähenduste sidusust ja säilitada tõlgenduste kooskõla. Kui see protsess katkeb või muutub, ei kao korrastatus kui selline, vaid tõlgendatakse ümber. Nii kujunevad uued tähenduslikud konfiguratsioonid. Sellest vaatenurgast saab käesolevas töös kasutatavaid konfiguratsioone – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* – käsitleda mitte eraldiseisvate ajastutena, vaid semiootilise vahenduse erinevate stabiliseerumisviisidena.

Peirce'i käsitlus aitab täpsustada ka märkide toimimisviise korrastatuse kujunemisel. Eriti oluline on sümboli roll, mille puhul tähendus ei tulene otsesest sarnasusest ega põhjuslikust seosest, vaid tõlgendusest ja selle korduvast taastootmisest. Sümbol püsib üksnes niivõrd, kuivõrd ta suudab end tõlgenduste ja tõlgendajate kaudu taastada („*a symbol is something which has the power of reproducing itself... since it is constituted a symbol only by the interpretation*“) (Peirce 1998, 364). Seega ei püsi

korrastatus üksnes institutsioonide kaudu, vaid nende abil loodud ja taastoodetud tõlgendusprotsessis.

Peirce'i käsitluses ei piirdu tõlgendus abstraktse tähendusega. Peirce osutab, et tõlgendus hõlmab kategooriaid, mille hulgas on ootused, hoiakud ja harjumused, mis kujundavad inimeste tegevust ning kujunevad ise tegevuse kaudu („*conceptions, desires..., expectations, and habits*“) (Peirce 1998, 413). See võimaldab väita, et semioos on otseselt seotud sotsiaalse praktikaga. Korrastatus muutub seega usutavaks mitte ainult arutluste tasandil, vaid pigem siis, kui see realiseerub käitumises, rolliootustes ja tegutsemisviisides.

Peirce'i käsitluse pragmaatilisus kinnitab seda seost. Tähenduse sisu avaldub selle praktilistes tagajärgedes. Pragmatism ei ole siin mitte teadlik metodoloogiline printsiip, vaid tunnetuslik orientatsioon, mille rakendus ulatub erinevatesse teadusvaldkondadesse („*I have found it of signal service in every branch of science that I have studied*“) (Peirce 1998, 133). Käesoleva töö kontekstis tähendab see, et korrastatus on usutav mitte üksnes seetõttu, et seda teoreetiliselt tunnistatakse, vaid seetõttu, et see toimib – kujundades ootusi, praktikaid ja sotsiaalset tegevust.

Oluline on rõhutada, et Peirce'i käsitlus ei taandu radikaalsele konstruktivismile. Kuigi tähendus kujuneb semiootilises protsessis, ei ole objekt täielikult sõltuv tõlgendusest. Semioos on alati suunatud millelegi, mis toimib tõlgenduse orientiirina – käesoleval juhul on selleks transsendentse korrastatuse idee. Sellest tulenevalt ei saa korrastatust käsitleda pelgalt sotsiaalse konstruktsioonina, vaid semiootiliselt vahendatud orientatsioonina reaalsuse suhtes.

Korrastatus ei ole antud, vaid kujuneb semiootilise protsessi käigus ja püsib niivõrd, kuivõrd seda suudetakse tähenduslikult taastoota.

Selline käsitlus võimaldab siduda Peirce'i lähenemise Bergeri ja Luckmanni teadmussotsioloogiaga. Kui Berger ja Luckmann kirjeldavad, kuidas sotsiaalne tegelikkus institutsionaliseerub ja legitimeeritakse, siis Peirce aitab mõista, kuidas see legitimeerimine toimub tähendusliku vahenduse tasandil. Korrastatus ei püsi üksnes institutsioonide toel, vaid eeldab pidevat semiootilist taastootmist, milles märgid, tõlgendused ja kogemus moodustavad dünaamilise terviku.

1.2.2. Semioos ja tähenduse kujunemine

Kui Peirce selgitab, kuidas tähendus kujuneb semiootilises protsessis, siis Serge Moscovici aitab mõista, kuidas see muutub sotsiaalselt jagatavaks. Tähendus ei teki üksnes individuaalses tõlgenduses, vaid kujuneb kollektiivse kogemuse ja suhtluse kaudu.

Moscovici järgi täidavad sotsiaalsed representatsioonid funktsiooni, mille kaudu tundmatu muudetakse tuttavaks („*to familiarize us with the strange, according to the categories of our culture*“) (Moscovici 1988, 238). See protsess toimub ankurdamise kaudu, kus uus seotakse olemasolevate tähendusraamidega („*to cope with a 'strange' idea... we begin by anchoring it to an existing social representation*“) (Moscovici 1988, 235). Nii muutub abstraktne või võõras nähtus mõistetavaks ja tõlgendatavaks.

Teiseks mehhanismiks on objektiveerimine, mille käigus abstraktsed ideed omandavad konkreetse kuju ja näilise iseseisvuse („*concepts and images become*

objectified and turn into things that are self-contained“) (Moscovici 1988, 236). Selle tulemusena ei tajuta tähendusi enam konstruktsioonidena, vaid enesestmõistetava reaalsusena.

Moscovici rõhutab, et sotsiaalsed representatsioonid ei ole pelgalt ideed, vaid struktuurid, mis organiseerivad reaalsuse tajumist („*classify persons and objects, to compare and explain behaviours*“) (Moscovici 1988, 214). Seetõttu ei ole korrastatus lihtsalt mõttekujund, vaid sotsiaalselt struktureeritud orientatsioon, mille kaudu maailma mõistetakse.

Sellest tulenevalt ei teki korrastatus kui usutav nähtus pelgalt ideena, vaid alles siis, kui see on kollektiivselt jagatud ja tähenduslikult kinnistatud. Transtsendentsus ei avaldu välise jõuna, vaid kujuneb sotsiaalse tähendusloome kaudu (Moscovici 2022, 114–115). Alles sellisel kujul omandab korrastatus sotsiaalse kehtivuse.

Selliseid kujutlusi võib leida nii antiiksetes müütides kui ka modernsetes poliitilistes ja moraalsetes sümbolites. Need ei ole iseeneslikult transtsendentsed, vaid omandavad selle tähenduse ühise tõlgenduse kaudu.

Sellest järeldub, et semioosi ei tule mõista üksnes märgiteoreetilise mõistena, vaid mehhanismina, mille abil korrastatus muutub jagatavaks ja usutavaks reaalsuseks. Korrastatus ei muutu toimivaks seetõttu, et see „on olemas“, vaid seetõttu, et see tähendustatakse.

Korrastatus ei ole olukorra omadus, vaid selle tõlgendamise tulemus – viis, kuidas maailm muutub mõistetavaks.

1.2.3. Religioon kui sümbolite süsteem

Semioos loob tähenduse kujunemise üldise tingimuse, kuid religioon kujutab endast selle protsessi kõige intensiivsemat vormi. Religioon ei paku üksnes seletusi maailma kohta, vaid loob tähendusraami, milles maailm esitatakse korrastatud ja sidusa tervikuna. Seetõttu ei ole religioon lihtsalt üks semiootiline süsteem teiste seas, vaid mehhanism, mille kaudu korrastatus muutub kollektiivselt usutavaks ja kogetavaks.

Clifford Geertzi järgi toimib religioon sümbolite süsteemina, mis „kehtestab võimsaid, läbivaid ja püsivaid meeleolusid ja motivatsioone“ ning „formuleerib käsitlusi üldisest eksistentsi korrast... andes neile faktilisuse aura, et need näivad ainuvõimalikult reaalsed“ („*a system of symbols which acts to establish powerful, pervasive, and long-lasting moods and motivations... by formulating conceptions of a general order of existence... clothing these conceptions with such an aura of factuality that... they seem uniquely realistic*“) (Geertz 1973, 90). Seeläbi ei vahenda religioon üksnes tähendusi, vaid muudab need kogemuslikult veenvaks.

Religiooni eripära seisneb selles, et see ei vahenda üksnes tähendusi, vaid muudab need kogemuslikult veenvaks. Sümbolid seovad maailmapildi ja eetose – arusaama sellest, kuidas maailm on, küsimusega, kuidas inimene peaks elama. Nii omandab korrastatus normatiivse mõõtme.

See avaldub eriti rituaalides. Rituaal ei ole ainult korduv tegevus, vaid situatsioon, kus korrastatus muutub kogemuslikult kohalolevaks. Sümbolid, rollid ja korduvad praktikad loovad tingimused, kus maailm kogetakse sidusa ja korrastatuna.

Selline tähenduslik sidusus avaldub eriti selgelt rituaalides. Rituaal ei ole lihtsalt korduv tegevus, vaid olukord ja praktika, kus kujutletud kord muutub kogemuslikult kohalolevaks. Aeg struktureeritakse, rollid määratletakse ja tähendused kinnistatakse. Rituaalis ei kirjeldata korda, vaid luuakse situatsioon, kus maailm kogetakse korrastatuna.

Näiteks jumalateenistusel ei ole liturgiline kord pelgalt tekstide ja liigutuste järjestus, vaid praktika, mille kaudu kujutletud maailmakord muutub kogemuslikult kohalolevaks. Palved, sümbolid ja rituaalsed toimingud loovad olukorra, kus usuline tähendusraam ei jää abstraktseks, vaid kogetakse reaalsusena.

Sama võib täheldada ka riikliku tseremoonia ajal – nagu iseseisvuspäeva tähistamisel, kus lipp ei ole üksnes visuaalne sümbol ega hümn pelgalt muusikaline element. Nende kaudu esitatakse ja kogetakse rahvuslikku korda kui terviklikku ja sidusat reaalsust. Rituaalne vorm – kindel ajastus, osalejate rollid ja korduvad sümbolid – muudab abstraktse poliitilise kogukonna kogemuslikult kohalolevaks ja tähenduslikuks.

Geertz rõhutab ka „tõeliselt reaalse“ kogemust („*It is this sense of the 'really real' upon which the religious perspective rests...*“) (Geertz 1973, 112). See kogemuslik dimensioon annab religioossetele tähendustele erilise veenvuse ja püsivuse.

Korrastatuse seotamisel transtsendentse allikaga omandab see ka universaalsuse pretensiooni. Sellisel juhul ei näi sellel põhinev kord enam ühe võimalusena teiste seas, vaid ainsa õigustatud vormina. See annab korrastatusele stabiilsuse – seda ei tajuta kokkuleppena, vaid enesestmõistetava reaalsusena.

Seetõttu ei seisne religiooni roll korrastatuse loomises, vaid selle kogemuslikus ja normatiivses vahendamises. **Religioon ei peegelda korrastatust, vaid muudab selle kogemuslikult reaalseks ja sotsiaalselt siduvaks.**

1.2.4. Korrastatuse semioos

Korrastatuse semioosi tuleb mõista protsessina, mille kaudu korrastatus muutub ideelisest orientatsioonist sotsiaalselt toimivaks reaalsuseks. See protsess hõlmab mitut omavahel seotud tasandit.

Esiteks toimib korrastatus ideena – transtsendentse orientatsioonina, mis viitab eeldatavale tähenduslikule tervikule. Teiseks vahendatakse seda ideed märkide kaudu – sümbolite, narratiivide ja diskursuste abil. Kolmandaks stabiliseeruvad need tähendused institutsioonides, kus need omandavad normatiivse kuju. Neljandaks kinnistuvad need sotsiaalses kogemuses, kus korrastatus muutub ootusteks, hoiakuteks ja harjumusteks.

See tähendab, et korrastatus ei ole kunagi vahetult olemas, vaid kujuneb nende tasandite koostoimes. Kui see protsess katkeb, ei kao korrastatus, vaid tõlgendatakse ümber.

Igapäevaelus tähendab see, et korrastatus ei ole kunagi valmis. Uude olukorda sattudes püütakse esmalt aru saada, milline kord seal kehtib. Jälgitakse märke: kuidas teised käituvad, millised rollid on nähtavad, milline suhtlusviis on sobiv. Seejärel kohandatakse oma käitumine nende tõlgenduste alusel. Korrastatuse püsimine ei sõltu seega üksnes institutsioonidest, vaid sellest, kuidas neid igapäevaselt mõistetakse ja „loetakse“.

Semiootilisest vaatenurgast lähtuvalt ei jõua korrastatuse idee kogemusse kunagi vahetult. Täendus kujuneb alati märgi, objekti ja tõlgenduse kaudu ning tähtis on ka mõista, et iga tõlgendus loob aluse järgmisele. Korrastatus püsib mitte pelgalt varasema legitimeerimise najal, vaid pideva tõlgendamise ja taastootmise kaudu.

Religioossetes ja kultuurilistes süsteemides avaldub see eriti selgelt. Geertz näitab, et sümbolid ei kirjelda maailma pelgalt, vaid kujundavad viisi, kuidas seda kogetakse. Religioosne perspektiiv rajaneb „tõeliselt reaalse“ kogemusel („*It is this sense of the 'really real' upon which the religious perspective rests...*“) (Geertz 1973, 112), mille kaudu kujutletud maailmakord omandab vahetu kogemusliku kehtivuse. Sama loogika kehtib ka ilmalikes kontekstides, kus institutsionaalsed praktikad kujundavad arusaama kehtivast korrast kui loomulikust ja siduvast.

Korrastatuse semioos ühendab seega erinevad tasandid – idee, märgid, institutsioonid ja kogemuse. Kosmoloogiline kujutus väljendub narratiivides, kehastub rituaalides, kinnistub diskursustes ja realiseerub sotsiaalses käitumises. Korrastatust ei vahendata lihtsalt – see kujundatakse sotsiaalseks reaalsuseks. Siin saavad kokku Peirce'i semiootika ja Bergeri ning Luckmanni teadmussotsioloogia – kui viimased kirjeldavad reaalsuse institutsionaliseerumist, siis semiootiline perspektiiv näitab, kuidas see muutub kogemuslikult võimalikuks.

Samas muutub tähendusraamide muutudes ka arusaam korrastatusest. Religioossed seletused võivad asendada sekulaarsete printsiipidega, kuid mehhanism jääb samaks – korrastatus vajab nähtavaks saamiseks semiootilist vahendust ja püsimiseks stabiliseerumist. Kui see protsess ei toimi enam, siis tekib olukord, kus olemasolevad tähendusraamid kaotavad oma sidususe ning korrastatus tõlgendatakse ümber. Samas ei kao korrastatus, vaid muudab oma vormi.

Sellest järeldub, et korrastatuse semioos ei ole üksnes teoreetiline mõiste, vaid analüütiline vahend. Selle abil saab mõista, kuidas korrastatus püsib, muutub ja taastoodetakse erinevates ajaloolistes konfiguratsioonides. See võimaldab vaadelda erinevaid ajaloolisi korrastatuse konfiguratsioone – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* – mitte ainult erinevate kordadena, vaid erinevate viisidena, kuidas korrastatus tehakse nähtavaks, usutavaks ja kogetavaks.

Korrastatus püsib niivõrd, kuivõrd see suudetakse semiootiliselt usutavaks muuta ja igapäevases kogemuses järjepidevalt taastoota.

1.2.5. Kokkuvõte

Käesolevas peatükis on semiootilist vahendust käsitletud protsessina, mille kaudu korrastatus muutub tähenduslikult tajutavaks ja sotsiaalselt toimivaks. Korrastatus ei ole reaalsuse „antud“ omadus, vaid kujuneb tõlgenduslikes protsessides, mille kaudu inimesed annavad oma kogemusele tähenduse. Semioos ei vahenda üksnes olemasolevat korda, vaid loob tingimused, mille kaudu korrastatus või korratus üldse tajutavaks muutub.

Semiootiline vahendus on mehhanism, mille kaudu korrastatus muutub ideelisest orientatsioonist sotsiaalselt toimivaks reaalsuseks. Täendus kujuneb semiootilises protsessis, stabiliseerub kollektiivses tähendusloomes ning kinnistub kogemuslikult.

Peirce, Moscovici ja Geertz kirjeldavad selle protsessi erinevaid tasandeid, mis koonduvad korrastatuse semioosi mudelis ühtseks analüütiliseks tervikuks.

Peirce'i käsitus pakub sellele keskse teoreetilise aluse. Täendus kujuneb märgi, objekti ja tõlgenduse koostoimes ning ei ole kunagi lõplikult fikseeritud. Eriti oluline on tõlgenduse seos ootuste ja harjumustega, sest selle kaudu seostub semioos sotsiaalse praktikaga.

Semioosi sotsiaalset mõõdet aitab mõista Moscovici, kelle järgi ei teki transsendentne autoriteet välise jõu kaudu, vaid kujuneb kollektiivses tähendusloomes ning vajab kesket sümboolset vormi, mille ümber ühiselt orienteerutakse (Moscovici 2022, 114–115). Tema käsitluses ei ole sotsiaalsed representatsioonid pelgalt ideed, vaid struktureerivad viisi, kuidas reaalsust mõistetakse ja selgitatakse. See aitab mõista semioos sotsiaalset mõõdet. Usutavus on seega kollektiivse tõlgenduse tulemus, mis annab maailmale sidususe ja suunab toimimist.

Religiooni käsitlemine sümbolite süsteemina näitas Geertzile tuginedes, kuidas semiootiline vahendus omandab erilise intensiivsuse. Religioossed sümbolid seovad maailmapildi ja eetose ühtseks tervikuks, muutes korrastatuse tajutavaks ja veenvaks (Geertz 1973, 89–90). Rituaalid, narratiivid ja sümbolid ei kirjelda korda, vaid muudavad selle kogetavaks, kinnistades arusaama korrastatud maailmast igapäevases kogemuses.

Sellest tulenevalt tuleb semioosi käsitleda analüütilise mõistena, mis tähistab protsessi, mille kaudu transsendentne korrastatus tõlgitakse sotsiaalselt jagatavatesse ja kogetavatesse vormidesse. Korrastatuse semioos seob ideelise, sümboolse ja kogemusliku tasandi ning võimaldab mõista, kuidas abstraktsed ettekujutused muutuvad konkreetseteks tähendusstruktuurideks, mis suunavad inimeste tegevust.

Semiootiline vahendus ei ole ajas püsiv. Täendusraamide muutudes muutuvad ka arusaamad korrastatusest, mis võib viia nii olemasolevate korravormide stabiliseerumiseni kui ka nende ümberkujundamiseni. Korrastatus ei ole seega fikseeritud struktuur, vaid dünaamiline konfiguratsioon, mis kujuneb pidevas semiootilises protsessis.

Korrastatus muutub sotsiaalselt toimivaks üksnes siis, kui see on semiootiliselt vahendatud, kollektiivselt jagatud ja praktiliselt taastoodetud. Sellest tulenevalt tuleb korrastatuse mõistmiseks analüüsida mehhanisme, mille abil semiootiliselt vahendatud tähendus institutsionaliseerub ja omandab praktilise kehtivuse sotsiaalse korrana.

1.3. Korrastatuse sotsiaalne stabiliseerumine

Inimesed ei tegutse abstraktsete ideede maailmas, vaid konkreetsetes situatsioonides, kus tuleb pidevalt otsustada, kohaneda ja suhestuda teistega. Ometi eeldatakse ka ebastabiilsetes ja vastuolulistes olukordades, et maailm on mingil viisil korrastatud ning allub teatud loogikale. See eeldus ei kao isegi siis, kui kogemus seda ei kinnita. Juhul kui näiteks institutsioonid ei toimi ootuspäraselt või reegleid rakendatakse ebahäthlaselt, ei järelda inimesed siiski, et kord puudub. Selliseid olukordi tõlgendatakse pigem korra häiretena – millegi „valesti“ või „ebaõiglaselt“ toimivana. Seega toimib korrastatus eeskätt tõlgendusraamina, mille suhtes kogemus muutub hinnatavaks.

Selline püsivus viitab korrastatuse sotsioloogilistele mehhanismidele. Kui semioos selgitas, kuidas korrastatus muutub tähenduslikuks, siis sotsioloogilise analüüsi kaudu saab näidata, kuidas see tähendus stabiliseerub, institutsionaliseerub ja omandab enesestmõistetava staatuse. Teadmussotsioloogilisest vaatenurgast ei püsi sotsiaalne reaalsus üksnes tähenduste kaudu, vaid eeldab protsesse, mis muudavad need korduvaks, jagatavaks ja siduvaks. Korrastatus ei püsi pelgalt seetõttu, et seda usutakse, vaid seetõttu, et see on sotsiaalselt kinnistatud.

Need mehhanismid ei ole üksnes formaalsed. Need hõlmavad harjumuste kujunemist, korduvaid praktikaid ja võimusuhteid, mille kaudu teatud korrastatuse vormid muutuvad domineerivaks. Stabiliseerumine ei toimu ainult institutsioonides, vaid ka diskursustes, mis määratlevad, mis on „õige“, „loomulik“ ja „enesestmõistetav“. Sotsiaalne kord ei ole seega neutraalne, vaid kujuneb tähenduse ja võimu põimumises.

Just nende mehhanismide toel omandab korrastatus oma näilise transtsendentse iseloomu. Kuigi see on sotsiaalselt vahendatud ja ajalooliselt kujunenud, kogetakse seda kui „midagi“, mis ületab üksikisiku ja konkreetse olukorra. See näib üldkehtiv ja paratamatu, mitte pelgalt kokkuleppeline. Käesoleva töö kontekstis tähendab see, et transtsendentne korrastatus realiseerub sotsioloogiliste mehhanismide kaudu, mis muudavad selle toimivaks reaalsuseks.

Järgnevalt on keskendutud kolmele mehhanismile – sotsiaalse korra legitimeerimisele, institutsionaliseerumisele ja objektiveerumisele ning võimu ja diskursuse rollile korrastatuse kujundamisel. Need mehhanismid ei toimi eraldi, vaid moodustavad koos protsessi, mille kaudu korrastatus stabiliseerub ja kinnistub sotsiaalses maailmas.

Korrastatus püsib mitte üksnes tähendusena, vaid mehhanismide abil, mis muudavad selle sotsiaalselt siduvaks, enesestmõistetavaks ja püsivaks.

1.3.1. Sotsiaalse korra legitimeerimine

Sotsiaalne kord ei püsi üksnes seetõttu, et see on kehtestatud, vaid vajab pidevat õigustamist. Just selle kaudu muutub see enesestmõistetavaks ja siduvaks. Inimesed ei allu normidele ainult sunnist, vaid eelkõige seetõttu, et neid peetakse õigeks. Seadusi järgitakse sageli ka siis, kui otsene kontroll puudub, sest neid seostatakse üldise õiguse ja korra ideega. Sotsiaalse korra toimimine ei põhine seega pelgalt regulatsioonil, vaid legitimeerimisel – protsessil, mille kaudu see omandab tähendusliku ja normatiivse aluse.

Legitiimsust võib käsitleda transtsendentsuse sotsiaalse väljendusena. Max Weberi järgi omandab inimlikult loodud kord tähenduse, mis ületab üksikisiku tahte (Weber 2002, 55-57).

Sotsiaalse korra püsimine ei tulene seega mitte ainult selle kehtestamise kaudu, vaid pigem selle õigustatusest – kord toimib niivõrd, kuivõrd see näib põhjendatud. Legitimeerimine seob seega abstraktse korrastatuse konkreetsete institutsionaalsete vormidega, muutes need mitte ainult kehtivaks, vaid ka mõistlikuks ja järgimist väärivaks.

Igapäevaelus tähendab see seda, et norme ei tajuta pelgalt reeglitena, vaid millegi põhjendatu ja arusaadavana. Õpetaja ei ole ainult teadmiste edastaja, vaid autoriteedi kandja; kohtunik ei ole lihtsalt ametnik, vaid õigusemõistmise kehastus konkreetses

situatsioonis. Selline tähenduslik raam annab rollidele siduva jõu. Sama loogika ilmneb ka ajalooliselt: monarhias legitimeeriti võimu viitega jumalikule korrale, mis muutis valitseja positsiooni mitte ainult tugevaks, vaid ka vaieldamatuks. See toimib mitte jõu, vaid õigustuse kaudu.

Bergeri ja Luckmanni käsitluses seob legitimeerimine sotsiaalse korra laiemate tähendusstruktuuridega, mis annavad sellele üldkehtivuse. Legitimeerimine „selgitab“ institutsionaalset korda, omistades selle objektiveeritud tähendustele kognitiivse kehtivuse („*legitimation 'explains' the institutional order by ascribing cognitive validity to its objectivated meanings*“) (Berger, Luckmann 1966, 111). Sellest tulenevalt ei piisa institutsioonide püsimiseks nende olemasolust – need peavad olema pidevalt tähenduslikult õigustatud.

Selles avaldub transtsendentse korrastatuse funktsioon. Kord ei näi enam pelgalt kokkuleppena, vaid osana laiemast ja sidusamast korrast, millele viidates muutub see loomulikuks. Allumine ei tundu enam välise sunnina, vaid mõistliku ja õigustatud tegevusena.

Oluline on seejuures, et legitimeerimine ei kõrvalda vastuolusid, vaid raamib neid. Kriise tõlgendatakse häiretena, mitte korra puudumisena. Ebavõrdsus võib püsida, kuid seda esitatakse „loomuliku“ või „paratamatuna“. Nii säilib usk korra üldisesse kehtivusse ka siis, kui kogemus seda otseselt ei kinnita.

Legitimeerimine on seega mehhanism, mille abil semiootiliselt vahendatud tähendused muutuvad normatiivseks reaalsuseks. See on esimene samm korrastatuse sotsioloogilises stabiliseerumises: transtsendentne korrastatus seotakse konkreetsete sotsiaalsete vormidega, muutes need õigustatuks, järgitavaks ja toimivaks.

Legitimeerimine seob transtsendentse korrastatuse konkreetsete sotsiaalsete vormidega, andes neile õigustatuse näivuse ning muutes need järgitavaks ja praktiliselt toimivaks.

1.3.2. Institutsionaliseerumine ja objektiveerumine

Eelnevast lähtudes ei püsi korrastatus sotsiaalses reaalsuses üksnes ideede ja tähenduste tasandil, vaid vajab mehhanisme, mille abil see muutub püsivaks ja korduvaks. Kui legitimeerimine annab korrale tähendusliku õigustuse, siis institutsionaliseerumine ja objektiveerumine selgitavad, kuidas see õigustatud korrastatus kinnistub igapäevases praktikas. Stabiliseerumine tekib siis, kui korrastatus lakkab olemast nähtav konstruktsioon ning hakkab toimima enesestmõistetava reaalsusena. Just selles nihkes – nähtavast konstruktsioonist nähtamatuks eelduseks – seisneb objektiveerumise keskne efekt.

Objektiveerumist võib mõista protsessina, mille käigus abstraktsed ja algselt võõrad tähendused muutuvad tuttavateks, kindlakujulisteks ja „reaalseteks“. Objektiveerimine tähendab seejuures „võõraste abstraktsete mõistete tuttavaks, kindlakujuliseks kujundiks teisendamist“ (Rämmer 2019, 1361). See ei tähenda pelgalt mõistmist, vaid tähenduse muutumist millekski, mis näib olemas sõltumata sellest, kes selle on loonud.

Igapäevaelus toimub see stabiliseerumine sageli märkamatuult. Inimesed ei küsi pidevalt, miks nad järgivad reegleid, peavad kinni kellaajast või käituvad avalikus ruumis

teatud viisil. Need praktikad tunduvad loomulikud, mitte kokkuleppelised. Ometi kujunevad need korduse, harjumuse ja institutsionaalse toe kaudu. Näiteks kool ei ole ainult teadmiste edastamise koht, vaid struktureerib aega, rolle ja käitumist, muutes teatud korrastatuse vormid igapäevaselt tajutavaks ja ootuspäraseks.

Bergeri ja Luckmanni käsitluses võib iga korduv tegevus institutsionaliseeruda, kui see stabiliseerub ja muutub jagatavaks (Berger, Luckmann 2018, 93-94). Nad kirjeldavad seda protsessi kolme omavahel seotud protsessina: eksternaliseerimine, objektiviteerimine ja internaliseerimine. Eksternaliseerimises loovad inimesed korduvaid praktikaid. Objektiviteerimise käigus hakkavad need praktikad näima iseseisva reaalsusena. Internaliseerimises omandavad inimesed need struktuurid oma maailmataju osana.

Peter L. Berger rõhutab, et objektiviteerimine tähendab sotsiaalsete konstruktsioonide ajaloolise päritolu „kadumist“ – kord, mis on algselt inimtegevuse tulemus, hakkab ilmuma iseseisva ja enesestmõistetava reaalsusena. Selliselt muutub korrastatus mitte ainult toimivaks, vaid ka kogemuslikult loomulikuks. Nagu Berger märgib, kujuneb sotsiaalne maailm inimtegevuse tulemusena, kuid omandab seejärel objektiivse staatuse („*Society is a human product. Society is an objective reality. Man is a social product.*“) (Berger 1967, 61).

Sellest lähtuvalt ei tajuta institutsionaliseeritud korrastatust enam looduna, vaid loomulikuna. Objektiviteerimine ei tähenda üksnes struktuuride stabiliseerumist, vaid nende muutumist selliseks reaalsuseks, mis ei vaja enam pidevat õigustamist, kuna see on juba kogemuslikult usutav.

Sellest lähtuvalt ei tajuta institutsionaliseeritud korrastatust enam looduna, vaid loomulikuna. Raha ei näi enam kokkuleppena, vaid iseseisva väärtusena; õiguskord ei paista valikuna, vaid paratamatusena.

Bergeri järgi seisnebki objektiviteerimise jõud selles, et inimloodud maailm omandab faktilisuse, mis varjab selle konstrueerituse („*The social world becomes experienced as an objective reality.*“) (Berger 1967, 37). Sellest lähtuvalt on stabiliseerumine kõige tugevam siis, kui see muutub nähtamatuks. Korrastatus püsib niivõrd, kui võrd see ei esine enam tõlgendamist vajava konstruktsioonina, vaid enesestmõistetava reaalsusena, mille olemasolu ei seata kahtluse alla.

Oluline on, et see protsess ei toimi ilma semiootilise vahenduseta. Sümbolid, narratiivid ja rituaalid annavad institutsioonidele tähenduse, samas kui institutsioonid stabiliseerivad neid tähendusi igapäevases praktikas. Näiteks kohtusüsteem ei ole pelgalt normide kogum, vaid sümboolne kord, mida väljendavad ruum, rituaalid ja rollid. Semioos ja institutsionaliseerumine moodustavad ühtse mehhanismi, milles tähendus ja praktika vastastikku kinnistuvad.

Institutsionaliseerumine ja objektiviteerimine on mehhanismid, mille abil transtendentne korrastatus muutub püsivaks sotsiaalseks reaalsuseks. Kord ei püsi seetõttu, et see on loodud, vaid seetõttu, et see näib loomulik.

Korrastatus on kõige tugevam siis, kui see ei paista enam korrastatusena vaid reaalsusena.

1.3.3. Võim, diskursus ja korrastatus

Ühiskondlik korrastatus ei kujune neutraalse ega iseenesliku protsessina. See sõltub sellest, kuidas maailm muutub nähtavaks ja mõeldavaks. Korrastatus ei ole lihtsalt olemasolev struktuur, vaid kujuneb tõlgendusraamides, mis määravad, mida üldse saab pidada korraks. Need ei kirjelda üksnes maailma, vaid loovad eelduse tegutsemiseks, võimaldades inimestel oma sotsiaalses maailmas orienteeruda ja tegutseda. Moscovici käsitluses toimivad sotsiaalsed representatsioonid selliste tähendusraamidena, mille kaudu reaalsus muutub mõistetavaks ja kollektiivselt jagatavaks (Moscovici 1988).

Kõik arusaamad korrastatusest ei ole aga võrdsed – osa neist muutub domineerivaks ja enesestmõistetavaks, teised jäävad nähtamatuks.

Michel Foucault' käsitluses kujuneb sotsiaalne reaalsus diskursiivsete ja distsiplinaarsete mehhanismide toel, mis määratlevad, mis on normaalne, tõene ja lubatav. Diskursus ei peegelda maailma, vaid määrab selle piire – sealhulgas selle, milline korrastatus saab üldse nähtavaks ja mõeldavaks. Mõisted nagu „normaalne“, „ratsionaalne“ või „õige kord“ ei ole neutraalsed, vaid seotud konkreetsete võimusuhetega.

Foucault' järgi toimib võim praktikate kaudu, mis kujundavad subjekte – inimesi. See ei avaldu üksnes keeldude või käskudena, vaid toodab teatud tüüpi käitumist ja „kuulekaid kehasid“ („*docile bodies*“) (Foucault 1995, 136). Distsiplinaarsed mehhanismid rajanevad nähtavuse ja kontrolli loogikal, mille kaudu kehtiv kord muutub sisemiselt toimivaks.

Oluline on, et need mehhanismid ei toimi juhuslikult. Foucault' analüüs näitab, et distsiplinaarsed süsteemid struktureerivad käitumist ja teadmisi viisil, mis muudab võimu justkui automaatseks, tagades „võimu automaatse toimimise“ („*assures the automatic functioning of power*“) (Foucault 1995, 201). Seega ei seisne võim ainult otseses sunnis, vaid keskkonna ja tähendusraamide kujundamises, milles inimesed tegutsevad.

Igapäevaelus avaldub see keele(kasutuse) ja kategooriate kaudu. Kui räägitakse „korralikust kodanikust“ või „toimivast riigist“, siis ei kirjeldata lihtsalt reaalsust, vaid kehtestatakse normid, millele tuleb vastata. Samal ajal määratletakse kõrvalkaldeid „hälbivatena“ või „ohtlikena“, tõrjudes need korrastatud maailma piiridest välja. Need praktikad ei ole juhuslikud, vaid osalevad aktiivselt korrastatuse kujundamises.

Korrastatuse püsimine sõltub paljuski sellest, millised diskursused ja võimusuhted parasjagu domineerivad. Ühel ajastul võib see toetuda religioossele maailmapildile, teisel teaduslikule või administratiivsele ratsionaalsusele. Kaasaegses ühiskonnas struktureerivad korrastatust üha enam andmed, mõõdikud ja standardid, mis määravad, mis on „efektiivne“, „normaalne“ või „õige“.

Teadmussotsioloogiline lähenemine näitab, kuidas legitimeerimine ja institutsionaliseerumine stabiliseerivad korda. Foucault' perspektiiv lisab siia olulise mõõtme: diskursus ei stabiliseeri üksnes olemasolevat korda, vaid määratleb, milline kord saab üldse tekkida. Korrastatus kujuneb seega mehhanismide koosmõjus, kus tähendus, institutsioonid ja võim on lahutamatult seotud. Korrastatus säilitab küll transtsendentse orientiiri, kuid selle konkreetset vormid sõltuvad diskursiivsetest tingimustest. See ei ole ainult universaalne printsiip, vaid ajalooliselt muunduv konfiguratsioon.

Korrastatus on diskursiivselt määratletud võimalikkus, mille piires saab kord üldse kehtivaks saada – ajalooliselt muunduv konfiguratsioon, mis sõltub diskursiivsete tingimuste muutumisest.

1.3.4. Kokkuvõte

Käesolevas peatükis on käsitletud korrastatuse sotsiaalset stabiliseerumist protsessina, mille kaudu ideeline ja semiootiliselt vahendatud korrastatus muutub püsivaks sotsiaalseks reaalsuseks. Korrastatus ei püsi iseenesest, vaid eeldab mehhanisme, mis seda taastoodavad, kinnistavad ja õigustavad. Sotsiaalne kord ei ole seega pelgalt praktiline korraldus, vaid tähenduslikult struktureeritud ja ajalooliselt kujunenud nähtus.

Korrastatus stabiliseerub kolme omavahel seotud mehhanismi kaudu. Esiteks legitimeerimine, mille kaudu kord omandab normatiivse õigustuse ja muutub siduvaks. Teiseks institutsionaliseerumine ja objektiviseerumine, mille kaudu korduvad praktikad kinnistuvad ning hakkavad näima enesestmõistetava ja „loomuliku“ reaalsusena. Kolmandaks diskursiivne ja võimeline mõõde, mille kaudu määratletakse, millised korrastatuse vormid muutuvad nähtavaks ja domineerivaks, samas kui teised marginaliseeruvad.

Korrastatus ei püsi iseenesest ega neutraalselt. See kujuneb protsessis, milles tähendus, institutsioonid ja võim vastastikku kinnistuvad. Legitimeerimine annab korrale õigustuse, institutsionaliseerumine muudab selle praktiliselt toimivaks ning diskursus määrab selle võimalikkuse piirid. Sellest tulenevalt ei ole korrastatus universaalne ega fikseeritud, vaid ajalooliselt muunduv konfiguratsioon. See püsib üksnes niivõrd, kui võrd see on ühtaegu usutav, korratav ja võimuhete poolt toetatud.

Seega ei ole korrastatus ei universaalne ega fikseeritud, vaid ajalooliselt muunduv konfiguratsioon. See püsib üksnes niivõrd, kui võrd see on ühtaegu usutav, korratav ja võimuhete poolt toetatud. Nende koosmõjus muutub korrastatus sotsiaalseks reaalsuseks, mis näib ühtaegu loomulik ja paratamatu.

Samas ei ammendu korrastatuse toimimine nende mehhanismidega. Selleks, et korrastatus oleks siduv, peab see olema ka kogemuslikult veenev. See ei toimi üksnes mõistmise tasandil, vaid peab olema tajutav igapäevases elus. Seetõttu on järgmises peatükis käsitletud, kuidas korrastatus ilmneb sotsiaalses kogemuses ja kuidas see muutub enesestmõistetavaks.

Korrastatus püsib niivõrd, kui võrd see on ühtaegu õigustatud, institutsionaliseeritud ja diskursiivselt võimalik – ning kogemuslikult veenev.

1.4. Sotsiaalne kogemus

Korrastatus ei jää ideede, semioosi ega institutsioonide tasandile, vaid muutub lõpuks kogemuslikuks reaalsuseks. Selle toimivus ei seisne üksnes selles, et seda mõistetakse, vahendatakse või institutsionaalselt kinnistatakse, vaid selles, et seda tajutakse igapäevaelus sidusa, ootuspärase ja loomulikuna.

Peter L. Bergeri järgi kujundavad inimesed maailma oma tegevuse kaudu, luues sotsiaalse reaalsuse, mis ei ole pelgalt antud, vaid pidevalt toodetud („*Man is engaged in the business of constructing a world by his own activity.*“) (Berger 1967, 3).

Samas ei piirdu see protsess maailma loomisega, vaid hõlmab ka selle kogemist. Kord, mis on algselt inimtegevuse tulemus, internaliseeritakse ning muutub subjektiivse kogemuse struktuuriks. Seetõttu ei teadvusta inimesed igapäevaelus, et nad osalevad korrastatuse süsteemis, vaid kogevad olukordi lihtsalt rohkem või vähem korrastatuna.

Tavaline tööpäev – selged rollid, ajast kinnipidamine ja ootuspärane suhtlus – tundub loomulik ja „õige“, samas kui katkestused, vastuolulised juhised või viivitused tekitavad kiiresti tunde, et midagi on paigast ära.

Seega ei avaldu korrastatus mitte niivõrd objektiivse struktuurina, kuivõrd tajutud vastavusena ootustele. Korrastatus püsib niivõrd, kuivõrd see vastab sellele, mida peetakse loomulikuks viisiks maailma kogeda, st niivõrd, kuivõrd see toimib kogemuslikult usutava reaalsusena.

Seda selgitab ka Moscovici käsitlus. Selle järgi ei teki transtsendentsus välise jõu kaudu, vaid kujuneb rühma ühise kogemuse pinnalt ning peab olema tajutud millegi tähendusliku või keske sümbolina (Moscovici 2022, 114–115). Seega ei eelne kogemusele mitte valmis kord, vaid tähenduslik orientatsioon, mis kujuneb ja kinnistub sotsiaalses suhtluses.

Need kogemused kujunevad sotsiaalselt jagatud tähenduste kaudu. Inimesed õpivad varakult, milline maailm „peaks“ olema – kuidas käituda klassiruumis, kuidas suhelda autoriteediga, millal vaikida. Laps tajub kiiresti, et erinevates situatsioonides kehtivad erinevad korrad ning kohandab oma käitumist vastavalt. Moscovici järgi kujunevad need tähendusstruktuurid suhtlusprotsessides, mille kaudu ideed levivad ja muutuvad igapäevase mõtlemise osaks, moodustades ühiselt jagatud arusaamade süsteemi (Moscovici 1988).

Sotsiaalne kogemus seob idee, semioosi ja institutsioonid ühtseks tervikuks. Alles siis, kui korrastatus muutub kogemuslikuks, hakkab see suunama käitumist ja ootusi. Kuid erinevates ajaloolistes tingimustes kogetakse korrastatust erinevalt – kord võib avalduda jumaliku plaanina, teisel juhul usaldusena süsteemide, näiteks õiguse või tehnoloogia, toimimise vastu.

Korrastatus ei ole seega ainult teoreetiline kategooria, vaid ajalooliselt muutuv kogemuslik reaalsus. **Korrastatus toimib niivõrd, kuivõrd see on kogemuslikult usutav.**

1.4.1. Sotsiaalsed representatsioonid

Sotsiaalsed representatsioonid on jagatud arusaamad, mille kaudu inimesed maailma mõtestavad ja selles orienteeruvad. Need ei ole formaalsed teooriad ega süsteemsed doktriinid, vaid igapäevased ja sageli enesestmõistetavad kujutlused sellest, kuidas asjad on ja peaksid olema. Laiemas mõttes loovad need ühise tähendusliku tausta inimestevahelistele suhetele, kitsamas mõttes aga aluse grupi identiteetidele ja maailmapildile (Ventsel, Raudsepp 2015, 40).

Serge Moscovici järgi kujunevad sellised tähendusstruktuurid sotsiaalse mõtlemise käigus. Selle tulemusena muunduvad abstraktsed ideed igapäevasesse

kasutusse sobivateks kujutlusteks. Seejuures suunavad neid ka varasemad kogemused, mis kujundavad seda, kuidas nähtusi tõlgendatakse (Moscovici 1988).

Moscovici kirjeldab seda kahe mehhanismi toel – ankurdamine ja objektiviteerimine. Ankurdamine tähendab uue nähtuse tõlgendamist olemasolevate kategooriate kaudu, muutes selle arusaadavaks (Moscovici 2022, 463). Objektiviteerimine muudab aga abstraktsed ideed konkreetseteks kujutlusteks (Moscovici 2022, 462), mis näivad vahetult tajutavad ja „reaalsed“ – näiteks võib keeruline poliitiline olukord muutuda mõistetavaks, kui seda kirjeldatakse „kriisi“ või „korra lagunemisena“.

Sotsiaalseid representatsioone tuleb mõista terviklike ideede ja toimingute kompleksidena, mis suunavad inimeste mõtlemist, tundeid ja tegevust (Rämmer 2022, 656). Andu Rämmeri järgi võib sotsiaalset representatsiooni mõista inimeste loodud ettekujutusena sotsiaalsest objektist (Rämmer 2022, 656). See haakub Bergeri väitega, et sotsiaalne maailm on inimtegevuse tulemus („*society is a human product*“ (Berger 1967, 61).

Korrastatuse puhul tähendab see, et inimesed ei mõtle korrastatusest abstraktse mõistena, vaid konkreetsete nähtuse kaudu – „toimiv ühiskond“ võib tähendada turvalisust, võrdsust, stabiilsust; „kord“ võib avalduda korras tänavates, usaldusväärse õigussüsteemis või distsiplineeritud avalikus ruumis. Need kujutlused ei ole juhuslikud, vaid kujunevad kultuuriliste normide, institutsioonide ja diskursuste koosmõjus.

Igapäevaelus ilmnevad need vestlustes, meedias ja hinnangutes. Kui öeldakse, et „asjad ei toimi nii nagu peaks“, viidatakse vaikimisi olemasolevale korramudelile, mis ei pruugi olla sõnastatud, kuid suunab kogemuse tõlgendamist. Nii võib ühiskondlikku kriisi tajuda „korra lagunemisena“, isegi kui institutsioonid püsivad. Need ei ole pelgalt peegeldused, vaid raamid, mille kaudu reaalsust hinnatakse.

Sotsiaalsed representatsioonid vahendavad transtsendentset korrastatust kujul, mis on inimestele arusaadav ja praktiliselt kasutatav. Kui kosmoloogilised või religioossed ideed on abstraktsed, siis nende kaudu muutuvad need konkreetseteks kujutlusteks – õiglasest korrast, moraalsest universumist või harmoonilisest ühiskonnast. Durkheimi järgi omandavad sellised tähendusstruktuurid indiviidi jaoks välise ja siduva autoriteedi, kuna religioon toimib „kollektiivsete representatsioonide süsteemina“ („*a system of collective representations*“) (Durkheim 1995, xviii).

Sotsiaalsed representatsioonid loovad silla semiootilise vahenduse ja sotsiaalse kogemuse vahel. Märgid ja sümbolid annavad korrastatusele kuju, kuid alles kollektiivses tõlgenduses muutub see igapäevast maailmataju organiseerivaks reaalsuseks. **Korrastatus muutub kogemuslikuks reaalsuseks siis, kui see omandab jagatud ja enesestmõistetava representatsioonilise kuju.**

1.4.2. Korrastatuse kogemus

Bergeri ja Luckmanni järgi ei ole ühiskondlik tegelikkus lihtsalt „olemas“, vaid see kujuneb sotsiaalsete protsesside kaudu. Inimesed loovad vastastikusel suhtluses mustreid, mis aja jooksul objektiviteeruvad ja hakkavad näima „väliste“ ning „loomulike“ (Berger, Luckmann 2018, 65-70). Kui need mustrid omandavad ühise tähenduse, tõusevad nad argitasandist kõrgemale ning hakkavad struktureerima kogemust.

Korrastatus muutub sotsiaalseks reaalsuseks alles siis, kui see on kogemuslikult hoomatav. See ei ole kunagi vahetu ega „puhas“, vaid kujuneb olemasolevate tähendusraamide kaudu. Inimesed ei taju korrastatust abstraktse printsiibina, vaid kogevad olukordi kooskõlaliste või häirivatena. Hästi toimiv ühistransport, selge töökorraldus või ladus suhtlus loovad mulje, et maailm toimib „nii nagu peab“. Katkestused – hiline misid, segased juhised või konfliktid – tekitavad vastupidise tunde. Korrastatus avaldub seega vastavusena ootustele, mitte objektiivse struktuurina.

See tasand on alati ka emotsionaalne. Kui ootused ja tegelikkus kattuvad, tekib turvatunne ja enesestmõistetavus; kui need lahknevad, ilmneb ärevus või tunne, et „midagi on paigast ära“. Korrastatus ei ole seega ainult tunnetuslik hinnang, vaid ka afektiivne reaktsioon, tunde purse, mis annab märku, kas maailm toimib ootuspäraselt.

Igapäevaelus ilmneb see eriti selgelt olukordades, kus kõik „on paigas“ – rollid on arusaadavad, sündmused etteaimatavad ja normid üheselt mõistetavad. Sellisel juhul kogetakse maailma sidusa ja loogilisena. Ebakindlus, vastuolud või katkestused lõhuvad selle turvatunde ning toovad esile korratuse kogemuse. Otsustavaks saab ootuste ja tegelikkuse suhe – kui need kattuvad, tajutakse korda; kui mitte, ilmneb häire.

Korrastatus ei ole seega ainult tunnetuslik hinnang, vaid ka afektiivne kogemus: see avaldub turvatunde, rahutuse, ärevuse või usaldusena selle suhtes, kas maailm toimib ootuspäraselt. Ebakõlasid tõlgendatakse pigem häiretena süsteemis, mille kehtivus jääb alles. Liiklusummik või organisatsiooniline segadus ei vii järelduseni, et maailm on olemuslikult korratu. Siin avaldub transtsendentse korrastatuse eripära – ka häirete korral püsib eeldus, et kord peaks olemas olema. See toimib orientiirina, mille suhtes kogemust hinnatakse.

Serge Moscovici järgi on korrastatuse kogemus seotud sotsiaalsete representatsioonidega, mis struktureerivad arusaama maailmast ja suunavad inimeste tõlgendusi ning tegutsemist (Moscovici 2022). Kui korrastatus on kujunenud jagatud kujutluseks – näiteks „õiglase korra“ või „toimiva ühiskonna“ ideena –, hakkab see suunama nii kogemuse tõlgendamist kui ka tegutsemist. Seetõttu ei ole see kogemus individuaalne, vaid kollektiivselt struktureeritud.

Korrastatuse kogemus kujuneb välja mitme tasandi koosmõjus. Transtsendentne korrastatus pakub orientiiri, semiootiline vahendus annab sellele tähendusliku kuju ning sotsioloogilised mehhanismid kinnistavad selle institutsioonides ja normides. Nende ristumiskohas muutub korrastatus kogemuslikuks reaalsuseks, milles maailm näib sidus ja legitiimne.

Erinevates ajaloolistes tingimustes avaldub korrastatus erinevate tähendusraamide kaudu. Religiooses kontekstis võib see ilmned a jumaliku korra kogemusena, kaasaegses ühiskonnas aga usaldusena süsteemide – õiguse, teaduse või tehnoloogia – toimimise vastu. Korrastatus ei ole seega ainult teoreetiline kategooria, vaid ajalooliselt muutuv kogemuslik reaalsus.

Korrastatus muutub kogemuslikuks siis, kui maailm ei vaja enam pidevat tõlgendamist, vaid näib juba ette sidus, ootuspärane ja mõistetav.

1.4.3. Korrastatuse semioos ja ajaloolised konfiguratsioonid

Nagu eelnevalt näidatud, ei ole korrastatuse kogemus ajatu ega universaalne, vaid kujuneb konkreetsetes ajaloolistes tingimustes, kus põimuvad ideed, institutsioonid, sümboolsed vormid ja sotsiaalsed praktikad. Inimesed ei koge maailma „tühjalt lehelt“, vaid juba struktureeritud tähendusraamide kaudu, mis määravad, mida peetakse loomulikuks ja enesestmõistetavaks korraks. Ühes ajastus võib kord näida rajanevat jumalikul seadusel, teises seadusandlusel, bürokraatial või teaduslikul ratsionaalsusel. Korrastatuse semioos – viis, kuidas korrastatust vahendatakse ja kogetakse – on seega ajalooliselt muutuv.

Korrastatuse kogemus kujuneb mitmetasandilise protsessi tulemusena. Transtsendentne korrastatus pakub orientiiri, semioos annab sellele tähendusliku vormi, sotsioloogilised mehhanismid stabiliseerivad selle institutsioonides ning sotsiaalsed representatsioonid muudavad selle kogemuslikuks reaalsuseks. Bergeri ja Luckmanni teadmussotsioloogiline lähenemine rõhutab, et sellised tähendusstruktuurid ei ole antud, vaid kujunevad ajalooliselt („*reality is socially constructed*“) (Berger, Luckmann 1966, 13). Seetõttu tuleb korrastatust analüüsida alati konkreetsetes ajaloolises kontekstis.

Selliste terviklike tähendusstruktuuride kirjeldamiseks on töös kasutatud analüütilist mõistet „konfiguratsioon“. See tähistab viisi, kuidas korrastatuse idee, semiootiline vahendus, institutsioonid ja kogemus organiseeruvad teatud ajastul sidusaks tervikuks. Mõiste ei viita üksnes poliitilisele korrale, vaid laiemale tähendusraamile, mille kaudu maailm muutub mõistetavaks ja legitiimseks. Analüütiliselt võimaldab see siduda idee, sümboli, institutsiooni ja kogemuse ühtseks struktuuriks.

Igapäevaelus väljendub see selles, et inimesed tajuvad korrastatust vastavalt domineerivatele tähendusraamidele. See, mida peetakse „loomulikuks“, ei ole universaalne, vaid ajalooliselt kujunenud. Samas ei toimu muutused täielike katkestustena. Varasemad korrastatuse vormid võivad püsida uute kõrval, luues kihilise ja mõnikord ambivalentse kogemuse. Religioossed kujutlused võivad eksisteerida paralleelselt modernsete administratiivsete süsteemidega.

Käesolev uurimus keskendub kolmele konfiguratsioonile: *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna*. Neid ei käsitleta pelgalt ajalooperioodidena, vaid korrastatuse semioosi erinevate vormidena. *Pax Romana* puhul vahendub korrastatus imperiaalse poliitilise korra kaudu. *Pax Christiana* seob selle kristliku kosmoloogia ja kiriklike institutsioonidega. *Pax Moderna* puhul nihkub rõhk funktsionaalsetele ja ratsionaalsetele süsteemidele, kus korrastatust kogetakse eeskätt toimivuse ja süsteemse usaldusväarsuse kaudu.

Selline konfiguratsioonide analüüs loob aluse töö analüütilisele osale, milles näidatakse, et **korrastatus on ajalooliselt kujunev tähenduslik tervik: see püsib ideena, kuid selle kogemuslik vorm kujuneb ajalooliste konfiguratsioonide kaudu**, kus korda kogetakse eeskätt süsteemide toimivusena.

1.4.4. Kokkuvõte

Käesolevas peatükis on käsitletud korrastatust sotsiaalse kogemusena, keskendudes sellele, kuidas ideeline ja semiootiliselt vahendatud korrastatus muutub

vahetult tajutavaks ja mõtestatavaks reaalsuseks. Korrastatus ei avaldu kogemuses objektiivse struktuurina, vaid ootuste ja tegelikkuse vastavusena, mille kaudu maailm tundub kas sidus ja loogiline või vastupidi häiritud ja korratu. Selle toimivus ei seisne seega üksnes institutsionaalses kehtivuses, vaid eelkõige kogemuslikus veenvuses.

Korrastatuse kogemus kujuneb sotsiaalsete representatsioonide kaudu, mis muudavad abstraktsed ideed igapäevaelus arusaadavaks ja kasutatavaks. Moscovici järgi ei tulene sellised tähendusstruktuurid vahetust kogemusest, vaid kujunevad kommunikatsiooniprotsessides, mille kaudu teadmised levivad ja muunduvad, kujundades ühiselt jagatud arusaamu maailmast (Moscovici 2022).

Ankurdamise ja objekteerimise kaudu muutuvad abstraktsed ideed konkreetseteks kujutlusteks, mille alusel kogemus struktureerub (Moscovici 2022, 462–463). Seetõttu ei ole korrastatus kogemuses vahetult antud, vaid vahendatud kollektiivsete tähendusraamide kaudu. Sarnast loogikat rõhutab ka Durkheim, kelle järgi toimib religioon kollektiivsete representatsioonide süsteemina (Durkheim 1995, xviii). Korrastatuse kogemus ei ole seega individuaalne, vaid kujuneb sotsiaalselt jagatud tähendusstruktuurides, mis omandavad indiviidi jaoks välise ja siduva autoriteedi. **Korrastatus on kogemuslikult toimiv siis, kui maailm näib ootuspärane ka ilma pideva teadliku tõlgendamiseta.**

Samas ei ole korrastatuse kogemus ajatu ega universaalne. See kujuneb erinevates ajaloolistes tingimustes semiootiliste ja institutsionaalsete konfiguratsioonide kaudu, mis määravad, milline kord tundub loomulik ja legitiimne. Konfiguratsiooni mõiste võimaldab kirjeldada, kuidas ideed, sümbolid, institutsioonid ja kogemus koonduvad terviklikuks tähendusraamiks. See lähenemine on kooskõlas teadmussotsioloogilise arusaamaga, mille kohaselt sotsiaalne reaalsus kujuneb ajalooliselt ja intersubjektiivselt (Berger, Luckmann 2018).

Sotsiaalne kogemus kujutab tasandit, kus korrastatus ideena, semiootiline vahendus ja sotsioloogiline stabiliseerumine realiseeruvad tervikuna. Just kogemuse tasandil muutub korrastatus enesestmõistetavaks: seda ei tajuta enam konstruktsioonina, vaid reaalsusena, milles inimene elab ja orienteerub. Samas jääb see kogemus avatuks muutustele, kuna uued diskursused, institutsioonid ja sümbolid võivad olemasolevaid tähendusraame ümber kujundada.

Kokkuvõtlikult ei ole korrastatus üksnes abstraktne printsiip ega institutsionaalne mehhanism, vaid kogemuslikult tajutav maailm, mis näib sidus, tähenduslik ja legitiimne. Just selle kogemusliku mõõtme kaudu avaneb võimalus analüüsida ajaloolisi konfiguratsioone, milles korrastatus avaldub erinevates vormides.

Korrastatus püsib niivõrd, kuivõrd see on ühtaegu mõistetav, institutsionaalselt kinnistatud ja kogemuslikult veenev.

1.5. Teoreetilise osa süntees

Käesoleva teoreetilise osa põhjal saab korrastatust mõista semiootiliselt vahendatud ja sotsioloogiliselt stabiliseeritud tähendusliku orientatsioonina, mis muutub sotsiaalselt toimivaks üksnes siis, kui see on kogemuslikult veenev. Korrastatus ei ole seega pelgalt empiiriline nähtus ega abstraktne idee, vaid protsess, mille kaudu maailm muutub inimese jaoks mõistetavaks, sidusaks ja legitiimseks tervikuks.

Korrastatus on semiootiliselt vahendatud ja sotsioloogiliselt stabiliseeritud tähenduslik orientatsioon, mis muutub sotsiaalselt toimivaks üksnes siis, kui see on kogemuslikult veenev.

Seda ei saa taandada ei pelgalt empiiriliseks nähtuseks ega abstraktseks ideeks, vaid tuleb mõista protsessina, mille kaudu maailm muutub inimese jaoks mõistetavaks, sidusaks ja legitiimseks tervikuks. Kogemuse tasandil avaldub see eelkõige vastavusena ootustele.

Analüüsi lähtepunktiks oli korrastatus kui idee ehk transtsendentne orientiir. Sellega on viidatud arusaamale, et maailm ei ole pelgalt nähtuste kogum, vaid tähenduslikult struktureeritud tervik. Inimesed vajavad tähendusraame, mis muudaksid maailma „koduseks“ ja võimaldaksid selles orienteeruda. Korrastatus toimib seega ühtaegu epistemoloogilise ja normatiivse printsiibina, mis annab aluse sotsiaalse reaalsuse tõlgendamiseks.

Semiootilist vahendust on käsitletud protsessina, mille kaudu korrastatuse idee muutub tähenduslikuks ja tajutavaks. Peirce'i semioositeooria selgitab kuidas tähendus kujuneb märgi, objekti ja tõlgenduse dünaamilises suhtes. Clifford Geertzi käsitluses toimib religioon sümbolite süsteemina, mis loob meeolusid ja motivatsioone ning annab maailmakorrale kogemusliku usutavuse. Sellest tulenevalt ei avaldu korrastatus vahetult, vaid vahendub sümbolite, narratiivide ja rituaalide kaudu.

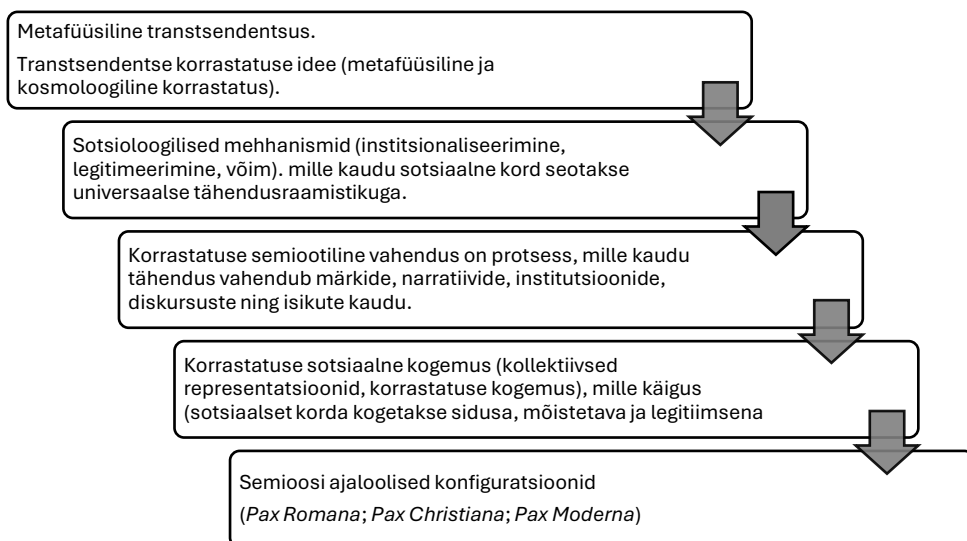
Sotsioloogiliste mehhanismide analüüs näitab, kuidas korrastatus stabiliseerub ja muutub siduvaks. Berger ja Luckmann võimaldavad näidata, kuidas sotsiaalne kord legitimeerimise, institutsionaliseerumise ja objektiviseerumise kaudu omandab enesestmõistetava kuju. Foucault' käsitlus lisab sellele võimuanalüütilise mõõtme, näidates, kuidas diskursused ja võimusuhted määravad, milline korrastatus muutub domineerivaks. Korrastatus ei ole seega ainult institutsionaalne, vaid ka diskursiivselt kujundatud reaalsus.

Sotsiaalse kogemuse tasandil ilmneb, et korrastatus realiseerub alles siis, kui see muutub kollektiivselt jagatud ja kogemuslikult veenvaks. Moscovici käsitlus sotsiaalsetest representatsioonidest näitab, kuidas jagatud tähendusstruktuurid võimaldavad inimestel „klassifitseerida objekte ja seletada käitumist“ (Moscovici 1988, 214). Seega ei ole korrastatus pelgalt olemasolev kord, vaid kogemuslik reaalsus, milles maailm näib sidus ja legitiimne.

Kõiki neid tasandeid ühendab korrastatuse semioosi mõiste, mis tähistab protsessi, mille kaudu korrastatus vahendub, kinnistub ja muutub kogemuslikult toimivaks. Semioos hõlmab nii tähenduse kujunemist kui ka selle institutsionaalset ja kogemuslikku kinnistumist ning toimib käesoleva töö keskse analüütilise raamistikuna.

Joonis 1 esitab korrastatuse semioosi teoreetilise mudeli, mille abil saab eristada korrastatuse kujunemise neli omavahel seotud tasandit:

- (1) transtsendentne korrastatus kui ideeline orientiir,
- (2) semiootiline vahendus kui tähenduse kujunemise protsess,
- (3) sotsioloogilised mehhanismid kui institutsionaalne ja diskursiivne stabiliseerumine,
- (4) sotsiaalne kogemus kui korrastatuse realiseerumine.

Joonis 1. Korrastatuse semioosi teoreetiline mudel (autor: Meelis Kuusik)

Mudelit ei tule mõista lineaarse protsessina, vaid analüütilise lihtsustusena. Tegelikult on need tasandid vastastikku põimunud – institutsioonid ei stabiliseeri üksnes tähendusi, vaid ka toodavad neid; kogemus kinnitab, nihutab või vaidlustab olemasolevaid tähendusraame. Seetõttu ei ole tegemist põhjusliku jadaga, vaid heuristilise raamistikuga, mis võimaldab analüüsida korrastatuse kujunemist tervikuna.

Selline lähenemine loob aluse töö analüütilisele osale, kus uuritakse, kuidas korrastatuse semioos organiseerub konkreetsetes ajaloolistes konfiguratsioonides – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna*. Nende võrdlus võimaldab näha, kuidas korrastatus muutub mitte ainult ideede ja institutsioonide tasandil, vaid ka viisis, kuidas inimesed maailma kogevad.

Korrastatus püsib niivõrd, kuivõrd see on semiootiliselt vahendatud, sotsioloogiliselt kinnistatud ja kogemuslikult veenev.

2. Transtsendentse korrastatuse konfiguratsioonid

See, mida peetakse „maailmaks“ või „tegelikkuseks“, ei ole universaalne ega ühesugune, vaid varieerub erinevates ühiskondades ja ajastutes (Berger, Luckmann 2018, 92-94). Seetõttu ei saa ka sotsiaalselt korda käsitleda ajatu või iseenesestmõistetava struktuurina, vaid ajalooliselt kujuneva tähendusliku tervikuna, mis omandab konkreetsetes tingimustes oma legitiimsuse, vormi ja kogemusliku veenvuse.

Peter L. Bergeri järgi kujuneb igas ühiskonnas sümboolne universum – kõikehõlmav tähendusraam, mis integreerib erinevad institutsionaalsed ja kogemuslikud tasandid ühtseks maailmapildiks. See universum ei kirjelda üksnes maailma, vaid annab sellele tervikliku tähenduse ja koha. Nagu Berger märgib, toimib sümboolne universum kui „reaalsete tähenduste maatriks“ („*the matrix of all socially objectivated and subjectively real meanings*“) (Berger 1967, 27; 29-33).

See annab institutsioonidele laiemad põhjendused, seletades miks need olemas, millist korda nad väljendavad ja kuidas need seostuvad tervikuga. Seetõttu võib sümboolset universumit mõista transtsendentsuse sotsiaalse vormina – mehhanismina, mille kaudu igapäevased praktikad tõstetakse osaks laiemast ja näiliselt ületamatust tähenduskorra.

Sellisel ei ole transtsendentsus mitte eraldiseisev metafüüsiline tasand, vaid korrastatuse viis kehtestada end kui midagi enam kui pelgalt inimtegevuse tulemus – kui reaalsus, mis ületab üksikute praktikate juhuslikkuse ja muudab need kogemuslikult usutavaks.

Peirce'i semiootika vaatenurgast võib seda protsessi kirjeldada semioosi stabiliseerumiseks – tähendus ei ole üksnes tõlgendus, vaid tähenduse loogiline lõpptulemus muutub alaliseks harjumuseks („*the whole function of thought is to produce habits of action*“) (Peirce 1994, 5.400). Seega ei püsi korrastatus mitte ainult tähendustes, vaid ka neis kujunenud ootustes ja praktikates, mille kaudu maailm muutub etteaimatavaks ja toimivaks.

Korrastatus ei ole ajatu ega universaalne, vaid kujuneb ajaloolistes konfiguratsioonides, milles põimuvad tähendus, institutsioonid ja kogemus.

Töö teoreetilises osas on näidatud, et korrastatus kujuneb mitmetasandilise protsessi kaudu, milles põimuvad transtsendentne idee, semiootiline vahendus, sotsioloogilised mehhanismid ja sotsiaalne kogemus. Analüütiline osa lähtub sellest mudelist, kuid nihutab fookuse ajaloolisele tasandile. Küsimus ei ole enam selles, mis on korrastatus, vaid selles, kuidas see erinevates ajaloolistes tingimustes kujuneb, vahendub ja kogemuslikult realiseerub.

Selle protsessi kirjeldamiseks on kasutatud mõistet „korrastatuse semioosi konfiguratsioon“. Konfiguratsioon tähistab siin ajalooliselt kujunenud tervikut, milles korrastatuse idee, sümboolsed vormid, institutsioonid ja sotsiaalne kogemus koonduvad sidusaks tähendusstruktuuriks. Ka mõiste *pax* ei viita üksnes poliitilisele rahule, vaid laiemale korrastatuse kujutlusele – viisile, kuidas maailm esitatakse legitiimselt ja toimiva tervikuna.

Analüüs keskendub kolmele konfiguratsioonile: *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna*. Neid käsitletakse analüütiliste kategooriatena, mille kaudu on võimalik jälgida, kuidas korrastatus muutub usutavaks erinevates ajaloolistes tingimustes.

Võrreldavuse huvides analüüsitakse iga konfiguratsiooni nelja tasandi kaudu: (1) korrastatuse idee, (2) semiootiline vahendus, (3) sotsioloogilised mehhanismid ning (4) sotsiaalne kogemus.

Nende tasandite koosmõjus kujuneb see, mida Peirce nimetaks tähenduse praktiliseks toimeks – viisiks, kuidas maailm muutub mõistetavaks ja toimivaks.

2.1. *Pax Romana* kui korrastatuse poliitiline transformatsioon

Mõiste *Pax Romana* tähistab tavapäraselt Rooma impeeriumi suhtelise stabiilsuse perioodi, mis algas keiser Augustuse valitsemisega (27 eKr) ning kestis ligikaudu kaks sajandit. Käesolevas töös ei käsitleta *Pax Romana* mõistet mitte pelgalt poliitilise rahuna, vaid analüütilise konfiguratsioonina, milles korrastatus omandas spetsiifilise tähendusliku, institutsionaalse ja kogemusliku kuju. Küsimus ei ole niivõrd konfliktide puudumises, kui võrd selles, kuidas maailm muutus mõistetavaks kui korrastatud tervik.

***Pax Romana* kujutab korrastatuse konfiguratsiooni, milles kord legitimeeritakse imperiaalse keskme kaudu ning kogetakse poliitilise ja ruumilise toimivusena.**

Korrastatuse idee tasandil rajanes *Pax Romana* universaalse korra kujutlusel, mille keskmes paiknes impeerium ise. Rooma imperiaalne kord ei olnud pelgalt administratiivne ega sõjaline süsteem, vaid kandis arusaama maailmast kui hierarhiliselt struktureeritud tervikust. Vallutatud territooriumid ei moodustanud üksnes geograafilist ruumi, vaid tähenduslikult organiseeritud maailma, millel oli selge kese ja korrastav printsiip. Korrastatus ei tähistanud seega ainult faktilist seisundit, vaid ideelist orientiiri, mille kaudu impeeriumi võim omandas õigustuse.

Semiootilise vahenduse tasandil muutus see korrastatus tajutavaks sümbolite, rituaalide ja narratiivide kaudu. Geertzi järgi seovad sümbolid maailmapildi ja eetose ühtseks tervikuks, andes korrale kogemusliku veenvuse („*this symbolic fusion of ethos and world view*“) (Geertz 1973, 113). Rooma kontekstis väljendus see keisrikultuses, triumfirituaalides ja avalikes tseremooniates, mille kaudu poliitiline kord esitati osana laiemast, justkui kosmilisest korrast.

Peirce'i vaatenurgast võib seda mõista semioosina, milles impeerium toimib keskse märgina - see ei esinda üksnes poliitilist võimu, vaid kujundab ka hoiakuid, ootusi ja käitumisviise. Nagu Peirce märgib, „*the meaning of a concept lies in its conceivable practical effects*“ (Peirce 1994, 5.402). Rooma kord ei olnud seega lihtsalt nähtav, vaid toimis läbi harjumuste: seaduste järgimine, maksude maksmine ja infrastruktuuri kasutamine kinnistasid korrastatust igapäevases praktikas.

Sotsioloogiliste mehhanismide tasandil stabiliseerus see korrastatus institutsioonide kaudu. Bergeri ja Luckmanni järgi legitimeerib sümboliline universum sotsiaalset korda, andes sellele tunnetusliku kehtivuse („*Legitimation 'explains' the institutional order by ascribing cognitive validity to its objectivated meanings*“) (Berger, Luckmann 1966, 111), samas kui institutsionaliseerumine ja objekteerumine muudavad inimtegevuse tulemused iseseisva reaalsusena tajutavaks („*it is a world that originates in their thoughts and actions, and is maintained as real by these*“) (Berger, Luckmann 1966, 33). Rooma puhul väljendus see õigussüsteemis (*ius*), haldusstruktuurides ja sõjalises organisatsioonis. Seejuures on oluline, millele on viidanud ka Foucault, et „juriidiline

võim kujunes välja /.../ võimu nõudel, olles sellele instrumendiks või õigustuseks“ (Foucault 2011, 208). Ka teedevõrgustik ei olnud üksnes infrastruktuur, vaid korrastatud maailma materiaalne kehastus ning võimuinstrument, mis sidus impeeriumi ühtseks toimivaks ruumiks.

Diskursiivsel tasandil määratleti korrastatuse piirid. Foucault' järgi kujundab võim norme ja eristusi, mille kaudu maailm muutub mõeldavaks („*This enables the disciplinary power...*“) (Foucault 1995, 177). Rooma tsivilisatsiooni vastandamine barbaarsusele ei olnud pelgalt kirjeldus, vaid diskursiivne mehhanism, mille abil määratleti korrastatud maailma piirid ja legitimeeriti imperiaalset korda.

Sotsiaalse kogemuse tasandil avaldus *Pax Romana* maailmana, mis „toimis“. Kaubandus, õiguskord ja infrastruktuur löid etteaimatavuse ja sidususe kogemuse. Inimesed kogesid igapäevaselt mitte üksnes võimu olemasolu, vaid maailma, mis vastas nende ootustele korrastatusest. Peirce' i mõttes väljendus see harjumuste stabiliseerumises - kord muutus tajutavaks mitte abstraktse ideena, vaid igapäevase toimivusena. Häireid – mässud, näljahädad või rünnakud – tõlgendati kõrvalekalletena, mitte korra puudumisena, mis võimaldas omakorda säilitada korrastatuse usutavuse.

Selliselt kujunes *Pax Romana* konfiguratsiooniks, milles korrastatuse semioos organiseerus imperiaalse keskmee ümber. Transtendentne korrastatus väljendus universaalse korra idees, semiootiline vahendus toimis sümbolite ja rituaalide kaudu, institutsioonid stabiliseerisid selle ning igapäevane kogemus kinnistas selle reaalsusena. *Pax Romana* ei olnud seega üksnes ajalooline periood, vaid konkreetne viis, kuidas maailm muutus korrastatuks, mõistetavaks ja usutavaks.

Samas sisaldas see konfiguratsioon ka sisemist pinget. Korrastatus, mis oli tugevalt seotud ühe keskmega, muutus haavatavaks hetkel, mil selle keskmee tähenduslik veenvus nõrgenes. See avas võimaluse semiootilise keskmee nihkeks – poliitiliselt korrastatusest religioossele universumile, mida väljendab *Pax Christiana*.

Pax Romana püsis seni, kuni imperiaalne kord toimis mitte ainult võimuna, vaid usutava korrastatusena.

2.1.1. Korrastatuse kujunemine: impeerium kui korra nähtav kese

Rooma poliitilises maailmapildis ei eristunud selgelt poliitiline ja religioosne sfäär, vaid need põimusid viisil, mis muutis korrastatuse tajumise terviklikuks. Poliitilised otsustusprotsessid olid olemuslikult sakraalsed ning riigi ja jumalate vaheline suhe (*pax deorum*) kujutas endast poliitilise stabiilsuse alust. (Kõiv 2006) Religioon ei olnud Rooma impeeriumis sugugi eraldiseisev usuline sfäär, vaid üksnes administratiivse iseloomuga praktika, mis struktureeris poliitilist korda (Robert 2010, 149). Sealjuures ei olnud see rajatud metafüüsilisele eksistentsikäsitlusele, vaid lepingulisele suhtele inimeste ja jumalate vahel (*do ut des*) (Robert 2010, 152).

***Pax Romana* korrastatus kujunes konfiguratsioonina, milles poliitiline ja religioosne kord põimusid ning koondusid impeeriumi keskmesse kui nähtavasse korrastatuse kandjasse.**

Sellises raamistikus ei olnud korrastatus lihtsalt poliitiline seisund, vaid kosmoloogiliselt vahendatud praktika. Rooma ei olnud lihtsalt linn või riik, vaid kese, mille kaudu maailm muutus nähtavaks kui korrastatud tervik. Korrastatus ei eksisteerinud

seejuures abstraktse ideena, vaid realiseerus konkreetsetes praktikates, mille kaudu inimlik ja jumalik kord seoti ühtseks toimivaks süsteemiks.

See arusaam kinnistus avalikes rituaalides. Ohverdused, riiklikud tseremooniad ja pidustused ei väljendanud üksnes vagadust, vaid toimised mehhanismina, mille abil korrastatus pidevalt taastoodeti. Kord ei olnud lihtsalt kehtestatud, vaid normatiivselt siduv – see oli „õige“ kord, mille säilitamine oli kollektiivne kohustus.

Imperiaalne ideoloogia süvendas seda loogikat, sidudes Rooma võimu tihedalt universaalse korra ideega. Impeeriumi laienemist tõlgendati korrastava printsiibi levikuna, kus kaos asendus korraga. Berger ja Luckmann rõhutavad, et sellised tähendusraamid legitimeerivad institutsionaalset korda, andes sellele tunnetusliku kehtivuse („*Legitimation 'explains' the institutional order by ascribing cognitive validity to its objectivated meanings*“) (Berger, Luckmann 1966, 111). Nii muutus poliitiline kord osaks laiemast tähenduslikust universumist.

Selle korrastatuse veenvus rajanes nähtaval keskmel – imperaatori kujul. Keiser ei olnud üksnes valitseja, vaid figuur, mille kaudu abstraktne kord muutus tajutavaks. Tema kujutis müntidel, kohalolu rituaalides ja roll seadustes löid pideva tunnetusliku ja praktilise kogemuse korrastatud maailmast. Sümbolid ei toiminud siin pelgalt representatsioonidena, vaid kujundasid arusaama korrast kui loomulikust ja vaieldamatust reaalsusest.

Peirce'i vaatenurgast toimis imperaator märgina, mille kaudu korrastatus muutus tõlgendatavaks. Keisrikultus kujundas ka inimeste hoiakutes ja käitumises. Nagu Peirce rõhutab, kujuneb tähendus selle praktilistes tagajärgedes („*the meaning of a concept lies in its conceivable practical effects*“) (Peirce 1994, 5.402). Imperaatori autoriteet ei seisnenud seega mitte ainult sümboolses staatuses, vaid selles, et see organiseeris sotsiaalseid harjumusi – lojaalsust, kuulekust ja osalemist rituaalides.

Keisrikultus tugevdas seda seost pidevalt, sidudes poliitilise võimu üha enam religioosse tähendusega. Imperaatorist sai märk, mis vahendas korrastatust kui terviklikku maailmakogemust. See lõi silla poliitilise ja transtsendentse tasandi vahel, muutes korra mitte ainult nähtavaks, vaid ka kogemuslikult siduvaks.

Samas oli see semiootiline kese haavatav. Korrastatuse usutavus sõltus imperaatori võimest seda tähendust kanda. Sagedased võimuvahetused näitasid, et kord, mis on seotud ühe sümboolse keskmega, on struktuurselt ebastabiilne.

Pax Romana korrastatus püsis seni, kuni imperaator toimis märgina, mis sidus poliitilise korra kosmilise tähendusraamiga.

2.1.2. Semiootiline vahendus: imperaator, rituaal ja ruum

Pax Romana konfiguratsioonis ei olnud korrastatus iseenesestmõistetav, vaid püsis üksnes pideva semiootilise vahenduse kaudu. Korrastatus ei olnud abstraktne printsiip, mis eksisteeris iseseisvalt, vaid protsess, mille käigus see muutus nähtavaks, mõistetavaks ja kogemuslikult siduvaks.

Selle vahenduse keskmes oli imperaator kui semiootiline kese. Ta ei olnud üksnes poliitiline valitseja, vaid figuur, mille kaudu korrastatus omandas mõistetava kuju. Imperaatori kujutis müntidel, tema representatsioon avalikus ruumis ja tema nime sidumine seadustega löid olukorra, kus erinevad sotsiaalsed kogemused viitasid ühele ja

samale korrastatuse allikale. Nii ei olnud kord midagi, mis eksisteeris väljaspool neid vorme, vaid avaldus nende kaudu.

Peirce'i käsitluses toimis imperaator märgina, mille objektiks oli korrastatus ning mis kujundas arusaamu korrastatud maailmast. Märgi toime ei seisnenud pelgalt representatsioonil, vaid selles, et see suunas hoiakuid, ootusi ja käitumisviise. Semioos ei olnud seega ühekordne tähenduse omistamine, vaid pidev protsess, milles korrastatus taastoodeti (Peirce 1994, 5.484).

Selline taastootmine toimus korduvate kokkupuudete kaudu. Imperaatori kujutis ringles majanduslikus vahetuses, oli kohal avalikus ruumis ja kinnistus rituaalides. Iga selline kokkupuude üksnes ei peegeldanud korda, vaid taastas selle tähenduse. Seeläbi muutus korrastatus igapäevaselt kogetavaks, mitte erandlikuks või refleksiivseks nähtuseks.

Olulist rolli mängisid rituaalid, mis sidusid korrastatuse igapäevalisusega. Keisrikultus ei olnud pelgalt poliitilise lojaalsuse väljendus, vaid mehhanism, mille kaudu korrastatus kinnistus kogemuslikult. Rituaalides ei esitletud korda, vaid taastoodeti seda situatsioonidena, milles maailm kogeti toimivana ja õigustatuna. Peirce'i järgi kujunevad just korduvate praktikate kaudu harjumused, mis stabiliseerivad tähendust (Peirce 1994, 5.400). Seetõttu ei olnud rituaalid kõrvalnähtus, vaid korrastatuse püsimise tingimus.

Semiootiline vahendus ei piirdunud sümbolite ja rituaalidega, vaid hõlmas ka ruumilist keskkonda. Foorumid, templid, triumfikaared ja teedevõrgustik ei olnud üksnes infrastruktuur, vaid tähenduslik keskkond, milles korrastatus „materialiseerus“. Liikumine impeeriumis tähendas liikumist korrastatud ruumis, kus võim ja kord olid nähtavalt struktureeritud. Ruum ise toimis märgina, mis vahendas korrastatust ilma otsese tõlgendusega.

Selliselt kujunes olukord, kus **korrastatus ei olnud üksnes kehtestatud, vaid pidevalt nähtav ja kogetav**. *Pax Romana* eripära seisnes selles, et korrastatuse semiootiline kese oli nähtav ja ka materiaalselt kogetav. See muutis korra vahetult tajutavaks, kuid samas ka sõltuvaks selle keskme püsimisest. Ning kord toimis niivõrd, kui võrd selle semioos suutis pidevalt taastoota kogemust maailmast kui nähtavalt korrastatud tervikust.

2.1.3. Korrastatuse kinnistamine: institutsioonid, diskursus ja võim

Pax Romana korrastatus ei püsinud üksnes semiootilise vahenduse najal, vaid pidi kinnistuma viisil, mis muudaks selle igapäevaseks loogikaks. Korrastatus stabiliseerus institutsioonide, diskursuse ja võimu koosmõjus, mille kaudu kord muutus korduvaks praktikaks ja lõpuks enesestmõistetavaks reaalsuseks.

Institutsionaalsel tasandil väljendus see eelkõige õiguses, halduses ja sõjalises organisatsioonis. Rooma õigus ei olnud pelgalt konfliktide lahendamise vahend, vaid raam, mille kaudu määratleti, mis on siduv, õiglane ja lubatav. Selline korduv ja laiaulatuslik rakendamine lõi kogemuse maailmast, mis toimib ühtse loogika alusel. Berger ja Luckmann on näidanud, et sellised praktikad objektiviseeruvad ning muutuvad enesestmõistetavaks reaalsuseks („*it is a world that originates in their thoughts and actions, and is maintained as real by these*“) (Berger, Luckmann 1966, 33).

Peirce'i vaatenurgast tähendab see tähenduse stabiliseerumist harjumuseks. Kui toimimisviisid korduvad, muutuvad need ootusteks, mille järgi inimesed oma tegevust suunavad. Nagu Peirce rõhutab, on mõtlemise funktsiooniks kujundada harjumusi („*the whole function of thought is to produce habits of action*“) (Peirce 1994, 5.400). Institutsioonid ei loonud seega üksnes korda, vaid kujundasid käitumismustreid, mille kaudu korrastatus muutus praktiliselt toimivaks.

Diskursiivsel tasandil kinnistati seda korda narratiivide kaudu, mis struktureerisid maailma vastanduste abil. Rooma kord esitati korrastatud ja tsiviliseeritud tervikuna, mille vastandiks väljaspool Rooma piire elavad barbarid. Foucault' järgi ei peegelda sellised diskursused reaalsust, vaid produtseerivad seda, kuna võim „toodab reaalsust“ ja määratleb, mis on tõene ja normaalne („*power produces... it produces reality*“) (Foucault 1995, 194). Korrastatus ei olnud seega üksnes institutsionaalne fakt, vaid ka mõtteline ja kujundlik raamistik, mille kaudu maailm muutus arusaadavaks.

Võim ei toiminud Rooma impeeriumis üksnes sunni kaudu, vaid kujundas ootusi ja enesestmõistetavust. **Korrastatus ei olnud midagi, millele üksnes alluti, vaid midagi, mille alusel tegutseti. Selline toimimisviis muutis korra praktiliseks vajaduseks, mitte pelgalt normatiivseks nõudeks.**

Nende tasandite koosmõjus kujunes olukord, kus korrastatus ei vajanud enam pidevat õigustamist. „Rooma maailm“ toimis enesestmõistetava tähendusraamina, milles tegutsemine oli orienteeritud juba olemasolevatele ootustele ja arusaamadele. Max Weberi järgi on selline olukord võimalik siis, kui tegevus on tähenduslikult orienteeritud – kui inimesed seovad oma käitumise subjektiivsete tähendustega, mis muudavad maailma nende jaoks arusaadavaks (Weber 1978, 399).

Sellisel mõistetuna ei püsi korrastatus pelgalt normatiivse sunnina, vaid tähendusliku orientatsiooni kaudu. *Pax Romana* stabiliseerus, kuna see oli institutsionaalse korduse kaudu muutunud harjumuseks ning diskursiivse vahenduse kaudu enesestmõistetavaks.

Samas peitus selles ka omamoodi kriisi võimalus. Korrastatus, mis püsis institutsionaalse ja poliitilise keskme kaudu, ei olnud täielikult sisemiselt omaks võetud. See avaski võimaluse *Pax Christiana* konfiguratsioonile, kus korrastatus omandas sügavama ja transtsendentse põhjenduse.

2.1.4. Korrastatus igapäevaelus: kogemus kui usutavuse alus

Kui imperiaalne kord oli *Pax Romana* kontekstis saanud nähtava kuju sümboolites ja institutsioonides, sõltus selle tegelik toimivus sellest, kuidas inimesed seda igapäevaelus kogesid. Korrastatus ei püsinud pelgalt ideelise konstruktsiooni ega institutsionaalse mehhanismina, vaid eeldas kogemuslikku kinnitust – tunnet, et maailm toimib etteaimatavalt ja sellele saab toetuda.

Korrastatus püsis niivõrd, kuivõrd see kinnistus igapäevases kogemuses ootuspärasuse ja toimivusena. See ei tähendanud konfliktide puudumist, vaid piisavat vastavust ootustele. Inimesed said eeldada, et nende tegevusel on arusaadavad tagajärjed ning et sotsiaalne keskkond reageerib nende ootustele kooskõlas. Selline etteaimatavus lõi usalduse, mis muutis korra praktiliselt toimivaks.

Berger ja Luckmann rõhutavad, et reaalsus muutub usutavaks korduva kinnituse kaudu („*reality is apprehended as an ordered reality... through repeated confirmation*“) (Berger, Luckmann 1966, 38). Korrastatus ei olnud seega midagi, mida tuli iga kord uuesti põhjendada, vaid midagi, mis kinnistus läbi igapäevase kogemuse.

Peirce'i mõttes väljendus see korra stabiliseerumises. Kui kogemus kordub, kujunevad ootused, ning ootustest harjumused, mille kaudu korrastatus muutub „loomulikuks“. Korrastatus ei olnud seega ainult idee ega institutsioon, vaid praktikas toimiv orientiir, mille järgi inimesed oma tegevust suunasid.

See kogemus oli vahendatud kollektiivsete tähendusraamide kaudu. Moscovici järgi loovad sotsiaalsed representatsioonid ideede varamu, mille kaudu maailm muutub sidusaks ja mõistetavaks (Moscovici 1988, 214). *Pax Romana* toimis sellise representatsioonina, milles kord, stabiilsus ja toimivus põimusid ühtseks arusaamaks maailmast.

Samas erines see kogemus hilisematest konfiguratsioonidest. *Pax Romana* puhul põhines korrastatus eeskätt toimivusel, mitte sügaval sisemisel veendumusel. See ei olnud niivõrd usuline kui praktiline – kord oli usutav, kuna see töötas ning vastas ootustele. **Korrastatus toimis niivõrd, kuivõrd maailm kinnitas seda igapäevases praktikas.**

2.1.5. Korra haprus ja uue korrastatuse otsing

Kuigi *Pax Romana* kujutas endast kõrge stabiliseerituse astmega korrastatuse konfiguratsiooni, ei olnud see sisemiselt ühtne ega muutumatu. Vastupidi, selle näiline stabiilsus varjas pingeid, mis aja jooksul hakkasid avalduma. Analüütiliselt muutub siin keskseks küsimus, millal tekib lõhe semiootiliselt vahendatud korrastatuse ja inimeste tegeliku kogemuse vahel. Just selles lõhes ilmneb korra haprus.

***Pax Romana* lagunemine ei alanud institutsioonide kadumisest, vaid lõhest semiootilise korrastatuse ja kogemusliku reaalsuse vahel.**

Esimesena nõrgenes korrastatuse ideeline alus. Kui varasemalt seoti imperiaalne kord kosmilise tasakaalu ja universaalse korraga, siis hiljem taandus see üha enam administratiivseks toimimiseks. Kord küll jätkas toimimist, kuid selle tähenduslik sügavus vähenes. Nagu osutavad Berger ja Luckmann, vajab sotsiaalne kord legitimeerivaid tähendusraame; nende nõrgenemisel kaotab kord oma normatiivse jõu („*Legitimation 'explains' the institutional order by ascribing cognitive validity to its objectivated meanings*“) (Berger, Luckmann 1966, 111).

Peirce'i mõttes tähendab see, et märk ei tooda enam stabiilset ja mõistetavat tõlgendust. Kui märk ei suuda enam kujundada ühtseid ootusi ja harjumusi, hakkab lagunema ka tähenduslik tervik, millele korrastatus toetub. Seega ei seisne kriis üksnes institutsioonide nõrgenemises, vaid tähenduse toimimise katkemises.

Samaaegselt nõrgenes ka semiootiline kese. Imperaatori institutsioon, mis oli kehastanud korrastatust, muutus ebastabiilseks. Augustinuse surma (14 pKr) ja Constantinus I Suure valitsusaja alguse (306 pKr) vahelisel perioodil, so ligi 300 aasta jooksul, oli Rooma keisritroonil 61 erinevat valitsejat (Robert 2010). Eri keerulised ajad olid 3. saj. pKr. Võimul oli olnud 27 keisrit, kellest 17 oli mõrvatud. Impeeriumi rahvastiku arv oli langenud 60 miljonilt 35 miljonini. „Impeerium oli lagunemas ning seda ei suutnud koos hoida ei sõjavägi ega religioon“ (Saard 2013, 72). Sagedased

poliitilised kriisid ja võimuvahetused vähendasid impeeriumi sümboolset veenvust. Keisri võim ei tundunud enam paratamatu maailmakorrana, vaid ühe võimaliku korraldusena teiste seas.

Pinged ilmsesid ka institutsionaalsel tasandil. Halduskoormus kasvas, sõjaline surve piiridel tugevnes ning impeeriumi äärealadel muutus kontroll üha ebakindlamaks. Kuigi institutsioonid formaalselt püsisid, ei suutnud need enam tagada varasemat etteaimatavust ega kogemuslikku sidusust.

Max Weberi käsitluses sõltub sotsiaalse korra toimimine sellest, kas inividid suudavad oma tegevust tähenduslikult sellele orienteerida. Tegevuse mõistetavus ei tulene üksnes normide olemasolust, vaid nende tähenduslikust sisustamisest indiviidide poolt (Weber 1978, 399).

Sellise tähendusliku orientatsiooni nõrgenedes ei kao institutsioonid kohe, kuid nende toimivus muutub ebakindlaks. Korrastatus ei lagune esmalt struktuurselt, vaid semiootiliselt: maailm ei ole enam samal viisil loetav, etteaimatav ega usutav, ning just sellest hetkest alates hakkab kõikuma ka institutsionaalne kord.

Kõige selgemalt väljendus see muutus sotsiaalse kogemuse tasandil. Maailm, mis varem näis sidus ja etteaimatav, hakkas tunduma killustatuna. Administratiivse ja poliitilise korra ebastabiilsus jõudis igapäevaellu – kaubateede turvalisuse vähenemine, maksukoormuse kasv ja sõjaline ebakindlus muutsid senise korrastatuse kogemuslikult küsitavaks.

Samal ajal toimus oluline nihe religioosses teadvuses ning praktikas. Rooma traditsiooniline religioon ei pakkunud enam vastuseid uutele eksistentsiaalsetele küsimustele. Religioosne kogemus muutus üha subjektiivsemaks (Robert 2010, 150). Ka poliitiline võim otsis „abi“, sest korra säilitamiseks ei piisanud enam vanadest jumalatest. Seetõttu „otsis Constantinus impeeriumist niisugust religiooni, mis ühendaks impeeriumi. /.../ Kristlik kirik oli ainus institutsioon, millel oli liikmeid kõikjal ja kõigis sotsiaalsetes ühiskonnakihtides ning Constantinus kasutas reaalselt ära kiriku halduslikku võrgustikku“ (Saard 2013, 74). Vastutasuks ei sekkunud Constantinus kiriku siseellu. Vastupidi, välja anti rida edikte, kaitsmaks ja edendamaks uut usku. See kõik lõi sooda pinnase vanadest jumalatest pöördumiseks ning uue korrastatuse esiletõusuks.

Pax Romana korrastatus ei kadunud korraga, kuid kaotas järk-järgult oma enesestmõistetavuse. Tegemist ei olnud üksnes poliitilise või institutsionaalse kriisiga, vaid sügava lõhestatuse ja tähenduskriisiga – see, mida kord lubas, ei vastanud enam sellele, mida inimesed kogesid. Korrastatus kaotas oma senise vormi ja tähenduse. See kinnitab ka Bergeri ja Luckmanni väidet, et sotsiaalne kord ei saa püsida ilma tähendusraamita; selle nõrgenemisel muutuvad alternatiivid vältimatuks (Berger, Luckmann 1966, 85). **Korrastatus ei lagune seega mitte institutsioonide nõrgenemise läbi, vaid siis, kui see ei ole enam kogemuslikult usutav.**

Lisaks poliitilisele otsusele otsida tuge kristlusest, oli muutunud ka inimeste religioosne kogemus. Segaduse aastatel oli Rooma maailmas esile kerkinu uued religioossed tõlgendused, mis pakkusid sügavamalt ja eksistentsiaalsemat korrastatuse alust. Lunastususundide, sealhulgas kristlu, esiletõus näitas, et muutunud ei olnud mitte ainult kord ise, vaid ka ootused sellele, milline kord peab olema.

Korrastatuse semiootiline kese oli nihkunud poliitiliselt võimult religioossele tähendusraamile. Ning sellises olukorras sa *Pax Christiana* kujunemine võimalikuks.

2.1.6. Kokkuvõte

Pax Romana kujutas endast korrastatuse konfiguratsiooni, milles maailm muutus mõistetavaks, sidusaks ja toimivaks imperiaalse keskme kaudu. Tegemist ei olnud pelgalt poliitilise stabiilsuse perioodiga, vaid mitmetasandilise semiootilise protsessiga, mille kaudu korrastatus omandas ideelise, institutsionaalse ja kogemusliku kuju.

***Pax Romana* toimis korrastatuse konfiguratsioonina seni, kuni imperiaalse keskme kaudu vahendatud kord oli ühtaegu tähenduslikult sidus, institutsionaalselt toimiv ja kogemuslikult usutav.**

Korrastatuse idee tasandil põhines *Pax Romana* universaalse korra kujutlusel, mille keskmes paiknes impeerium. Kord ei tähistanud üksnes faktilist olukorda, vaid ideelist orientiiri, mille kaudu maailm struktureeriti hierarhiliseks ja tähenduslikuks tervikuks.

Semiootilise vahenduse tasandil muutus see korrastatus nähtavaks ja tajutavaks imperaatori, rituaalide ja ruumi kaudu. Imperaator toimis keskse märgina, mille kaudu abstraktne kord omandas konkreetse kuju. Sümbolid, rituaalid ja monumentaalne keskkond ei kirjeldanud korda, vaid tegid selle kogetavaks ja veenvaks.

Sotsioloogiliste mehhanismide tasandil stabiliseerus korrastatus institutsioonide kaudu. Õigus, haldus ja sõjaline organisatsioon löid korduvuse ja etteaimatavuse, mille kaudu maailm näis toimivat ühtse loogika alusel. Selline korduvus kujundas harjumusi ja ootusi, mis muutsid korrastatuse praktiliselt toimivaks ja enesestmõistetavaks.

Sotsiaalse kogemuse tasandil avaldus *Pax Romana* maailmana, mis „toimis“. Korrastatus ei põhinenud konfliktivabadusel, vaid piisaval vastavusel ootustele. Just selles vastavuses kujunes korrastatus kogemuslikult usutavaks.

Selline konfiguratsioon oli siiski ka sisemiselt piiratud. Korrastatus, mis oli seotud nähtava ja poliitilise keskmega, jäi sõltuvaks selle keskme tähenduslikust veenvusest. Kui ideeline alus nõrgenes, semiootiline kese destabiliseerus ning institutsionaalne toimivus ei vastanud enam kogemuslikele ootustele, tekkis lõhe korrastatuse ja kogemuse vahel.

Korrastatus püsis seni, kuni see oli kogemuslikult usutav. Selle usutavuse kadumisel kaotas kord eelkõige oma enesestmõistetavuse.

Selline tähenduskriis ei tähendanud siiski korrastatuse kadumist, vaid üksnes selle transformatsiooni. *Pax Romana* lagunemine avas ruumi uutele tähendusraamidele, milles korrastatuse kese ei paikne enam poliitilises võimuses, vaid transtsendentses korras.

Seega oli *Pax Romana* konfiguratsioon, milles korrastatuse semiootiline kese oli koondunud imperiaalse võimu ümber, kuid mille sisemised pinged viisid selle keskme nihkumiseni. Just selles nihkes avanes järgmine konfiguratsioon, kus korrastatus omandas uue, religioosse aluse.

2.2. *Pax Christiana* kui korrastatuse religioosne transformatsioon

Kui *Pax Romana* konfiguratsioonis vahendus korrastatus eelkõige poliitilise võimu ja selle nähtavate keskmete kaudu, siis *Pax Christiana* kujunemisel toimus kvalitatiivne nihe nii korrastatuse allikas kui ka selle toimimisviisis. Tegemist ei olnud pelgalt uue ajajärguga, vaid muutusega viisis, kuidas maailm üldse mõistetavaks sai.

Korrastatus ei lähtunud enam nähtavast keskmest, vaid Jumalast kui transtsendentsest allikast. Maailm ei olnud korrastatud seetõttu, et see allus võimule, vaid seetõttu, et see oli loodud ja juhitud tähendusliku, ülimusliku printsiibi järgi.

Sellest tulenevalt ei püsinud korrastatus enam eeskätt toimivuse, vaid tõe kaudu. *Pax Christiana* kujunes konfiguratsiooniks, milles maailm ei olnud üksnes struktureeritud, vaid moraalselt ja eksistentsiaalselt määratletud. Korrastatus tähendas mitte ainult seda, et maailm toimib, vaid seda, et sellel on õige kord.

Berger ja Luckmann rõhutavad, et religioon pakub ühiskonnale kosmilise õigustuse, mille kaudu sotsiaalne kord paigutatakse universaalsesse tähendusraami (Berger, Luckmann 1966, 113; 117). Kristlikus konfiguratsioonis ei olnud korrastatus enam lihtsalt õigustatud, vaid tõene, kuna see lähtus jumalikust transtsendentsest allikast. See muutis korra normatiivselt siduvaks viisil, mis ületas institutsionaalse kehtivuse.

See nihe väljendus ka korrastatuse keskmel muutumises. Kui varasemas konfiguratsioonis oli kese nähtav ning praktilisel viisil kogetav, siis nüüd muutus see transtsendentseks ja vahendamist vajavaks. Korrastatus ei olnud enam seotud ühe konkreetse figuuriga, vaid kujunes osaduseks tähenduslikus korras, millesse inimene pidi ennast paigutama.

Peirce'i semioosi mõttes tähendas see muutust märgi funktsioonis. Märk ei vahendanud enam üksnes korrastatust kui välist struktuuri, vaid suunas kogemust selle poole. Tähendus ei seisnenud pelgalt representatsioonis, vaid tõlgendustest, mis kujundasid inimese orientatsiooni maailma suhtes (Peirce 1994, 5.484). Korrastatus ei olnud seega ainult mõistetav, vaid ka eksistentsiaalselt läbi elatav.

Selline muutus ilmnes eriti selgelt kristlikes praktikates, kus korrastatus ei olnud midagi, mida lihtsalt tajuti, vaid midagi, milles osaleti. Sakramendid ei esitanud korda, vaid realiseerisid selle kogemuslikult, sidudes indiviidi transtsendentse korrastatusega.

Seda rõhutab ka Mircea Eliade, kelle järgi sakraalne ei ole pelgalt tähendus, vaid reaalsuse mõõde ise („*the sacred is equivalent to... reality*“) (Eliade 1963, 12). Rituaali kaudu ei viidata korrale, vaid sisenetakse sellesse. Korrastatus ei ole enam üksnes nähtav struktuur, vaid kogetav osadus transtsendentsest korrast.

Selline korrastatus koondus kiriku institutsiooni ümber. Kirik ei olnud üksnes administratiivne struktuur, vaid tähenduslik kese, mille kaudu kujundati teadmisi, praktikaid ja identiteeti. Samal ajal säilis seos poliitilise korraga, mis omandas oma õigustuse religioosse tähendusraami kaudu.

Kõige sügavam muutus ilmnes sotsiaalses kogemuses. Kui *Pax Romana* puhul kogeti maailma toimiva süsteemina, siis *Pax Christiana* puhul kogeti seda moraalselt struktureeritud tervikuna. Inimese suhe korrastatusele ei olnud enam pelgalt praktiline, vaid eksistentsiaalne.

Oluline on, et see transformatsioon ei toimunud järsu katkestusena. Varasemad institutsioonid ja vormid püsisid, kuid nende tähendus muutus. Imperiaalne struktuur ei kadunud, vaid tõlgendati ümber uues tähendusraamis.

Seega kujunes *Pax Christiana* konfiguratsiooniks, milles korrastatus ei olnud enam eeskätt poliitilise võimu produkt, vaid transtsendentse tõe väljendus. ***Pax Christiana* eripära seisneb nihkes nähtavalt keskmelt nähtamatule, kuid normatiivselt siduvale alusele.**

2.2.1. Korrastatuse kujunemine: Jumal kui semiootiline kese

Kui *Pax Romana* maailmas koondus korrastatus imperiaalse keskme ümber, siis *Pax Christiana* kujunemisel nihkus see kese radikaalselt – nähtavalt võimult nähtamatule, kuid tähenduslikult absoluutsele allikale. Korrastatus ei lähtunud enam keisri võimest maailma juhtida, vaid Jumalast kui kõike loovast ja suunavast printsiiibist. Maailm ei olnud korrastatud seetõttu, et see alluks poliitilisele kontrollile, vaid seetõttu, et see oli loodud, hoitud ja lunastatud transtsendentse korrastatuse kaudu. Nii muutus korrastatus ontoloogiliseks väiteks – see ei olnud enam üks võimalik korraldus, vaid reaalsuse alus.

***Pax Christiana* konfiguratsioonis kujunes korrastatus Jumala kui transtsendentse semiootilise keskme ümber, mille kaudu maailm muutus ühtaegu ontoloogiliselt põhjendatuks, moraalselt struktureerituks ja eksistentsiaalselt siduvaks.**

Kristlik kosmoloogia vormistas selle arusaama terviklikuks narratiiviks. Loomine, pattulangemine ja lunastus ei olnud pelgalt õpetuslik skeem, vaid telg, mille kaudu kogu reaalsus muutus mõistetavaks. Mircea Eliade on näidanud, et religioosne kogemus struktureerib aega, eristades sakraalset ja profaanset („*the sacred and the profane are two modes of being in the world*“) (Eliade 1963, 14). Kristluses omandas see eristus ajaloolise suuna – ajalugu ei olnud enam sündmuste jada, vaid lunastuslooliselt struktureeritud protsess. Korrastatus ei seisnenud seega üksnes stabiilsuses, vaid pigem suunas.

Korrastatuse kese ei olnud enam poliitiline subjekt, vaid Jumal ise kui korrastatuse allikas ja garant. Aurelius Augustinus rõhutas, et maine kord omandab tähenduse üksnes suhtes jumaliku korruga. Seeläbi nihkus korrastatuse alus välisest korraldusest sisemiselt mõtestatud suhtele – korrastatus ei olnud enam ainult nähtav, vaid usutav ja eksistentsiaalselt siduv. (Saarts 2013, 94-96)

Peirce'i vaatenurgast tähendab see semiootilise keskme transformatsiooni. Kui varem oli keskne märk seotud nähtava võimuga, siis nüüd oli kõik suunatud transtsendentsele objektile, mille tähendus realiseerus usus ja praktikas. Märgi funktsioon ei ole enam üksnes esitada korda, vaid suunata osadusse sellega. Peirce rõhutab, et tähendus kujuneb tõlgenduste kaudu, mis suunab tegevust ja kogemust (Peirce 1994, 5.484). Selliselt muutus korrastatus mitte ainult mõistetavaks, vaid eksistentsiaalselt siduvaks.

Oluline muutus seisnes ka universaalsuses. Kui Rooma korrastatus oli seotud konkreetse impeeriumi ruumiga, siis kristlik korrastatus laienes põhimõtteliselt kogu inimkonnale. Berger ja Luckmann osutavad, et selline universaalne tähendusraam muudab sotsiaalse reaalsuse ühtaegu objektiivselt kättesaadavaks ja subjektiivselt usutavaks („*legitimation has the function of making objectively available and subjectively plausible the 'first-order' objectivations*“) (Berger, Luckmann 1966, 110-111). Kristlus ei esitanud end ühe maailmapildina teiste seas, vaid tõena, millele allus kogu maailm.

Samas ei jäänud ka see korrastatus abstraktseks. Liturgia, pühakirjad ja kiriklik kalender struktureerisid aega ja kogemust – jõulud, ülestõusmispühad ja paastuaeg sidusid igapäevaelu lunastusloolise teljega. Nii ei väljendunud korrastatus enam ühe nähtava keskme kaudu, vaid tervikliku kosmoloogilise struktuurina, mille kese oli transtsendentne, kuid mille mõju oli pidevalt kogetav.

Korrastatus ei olnud enam nähtav, vaid tõene – ning just seetõttu siduv. Seega kujunes *Pax Christiana* konfiguratsiooniks, milles korrastatus ei olnud enam esitatud, vaid usutud, mõtestatud ja sisemiselt omaks võetud.

2.2.2. Semiootiline vahendus: rist, tekst ja liturgia

Kuna *Pax Christiana* konfiguratsioonis paiknes korrastatuse allikas transtsendentses sfääris, ei saanud see olla vahetult tajutav. Seetõttu muutus määravaks semiootiline vahendus – protsess, mille kaudu Jumalast lähtuv korrastatus muutus tõlgendatavaks ja kogetavaks. Korrastatus ei jõudnud sotsiaalsesse reaalsusse otseselt, vaid märkide, narratiivide ja rituaalide kaudu.

Erinevalt *Pax Romana* konfiguratsioonist ei koondunud semioos ühe nähtava keskme ümber, vaid kujunes mitmekihiliseks süsteemiks, milles erinevad märgiformid vahendasid ja struktureerisid korrastatust. Selle kesketeks kandjateks olid rist, pühakirjad ja liturgilised praktikad.

Rist ei olnud pelgalt sümbol, vaid märk, mille kaudu korrastatus tõlgendati lunastusloolise loogikana. Kannatus ei tähistanud enam korrastust, vaid muutus osaks korrast, mis viis pääsemiseni. Seeläbi ei peegeldanud märk üksnes maailma, vaid struktureeris viisi, kuidas seda mõista.

Sarnast funktsiooni täitis pühakiri. Piibel ei olnud lihtsalt tekstikogu, vaid tõlgendusraam, mille kaudu individuaalne kogemus paigutati universaalsesse narratiivi. Loomine, pattulangemine ja lunastus ei andnud üksnes tähendust, vaid määrasid, kuidas reaalsust üldse tajuda. Tekst ei vahendanud korrastatust passiivselt, vaid kujundas aktiivselt selle tõlgendamise viisi.

Kõige otsesemalt mõjusid liturgilised praktikad. Rituaalid ja sakramendid ei olnud pelgalt kordused, vaid situatsioonid, milles korrastatus sai kogemuslikult kohalolevaks. Siin ei olnud tegemist tähenduse meenutamise, vaid selle korduva „läbi elamisega“.

Peirce'i semioosi mõttes tähendab see olulist nihet märgi funktsioonis. Kui *Pax Romana* puhul vahendas märk korrastatust esituslikult, siis kristlikus konfiguratsioonis muutub märk sündmuseks. Tähendus ei piirdu representatsiooniga, vaid kujuneb tõlgenduste, mis suunavad kogemust ja tegevust (Peirce 1994, 5.484). Sakrament ei viita korrastatusele, vaid realiseerib selle – märk ei esita enam üksnes tähendust, vaid loob selle kogemuses.

Selliste vormide kaudu muutus ka kiriku roll keskseks. Kirik ei olnud üksnes institutsioon, vaid keskkond, kus semioos kordus ja stabiliseerus. Rist, tekst ja liturgia ei jäänud eraldiseisvateks elementideks, vaid moodustasid ühtse tähendusliku süsteemi, mille kaudu korrastatus muutus kollektiivselt jagatavaks.

Oluline erinevus eelneva konfiguratsiooniga seisnes selles, et **semiootiline vahendus ei kinnitanud enam nähtavat võimu, vaid vahendas nähtamatut tõe**. Kui imperiaalses korras stabiliseeris märk olemasolevat maailma, siis kristlikus konfiguratsioonis struktureeris see maailma ümber.

Seega muutus korrastatus *Pax Christiana* konfiguratsioonis kogetavaks mitte ühe keskse märgi kaudu, vaid tervikliku semiootilise süsteemi kaudu. Just selle vahenduse kaudu sai transtsendentne korrastatus sotsiaalselt reaalseks – mitte ainult usutavaks, vaid eksistentsiaalselt kogetavaks.

2.2.3. Korrastatuse kinnistamine: kirik, võim ja institutsioonid

Kuigi kristlik kosmoloogia andis korrastatusele sisu ning semiootiline vahendus tegi selle nähtavaks ja kogetavaks, sõltus selle püsimine sellest, mil määral see kinnistus sotsiaalsetes struktuurides. Korrastatus ei saanud jääda üksnes uskumuseks ega rituaalseks praktikaks, vaid pidi muutuma institutsionaalselt korraldatud ja kollektiivselt siduvaks reaalsuseks. *Pax Christiana* konfiguratsioonis toimus see eeskätt kiriku kaudu, mis kujunes mehhanismiks, mille vahendusel transtsendentne korrastatus tõlgendati, korrastati ja säilitati.

***Pax Christiana* konfiguratsioonis stabiliseerus korrastatus kiriku kui institutsionaalse keskme kaudu, mille vahendusel transtsendentne tõde muudeti korduvate praktikate ja harjumuste kaudu sotsiaalselt siduvaks reaalsuseks.**

Kirik ei olnud pelgalt religioosne organisatsioon, vaid institutsioon, mille kaudu kristlik maailmapilt objektiveerus. Berger ja Luckmann rõhutavad, et sotsiaalne reaalsus stabiliseerub institutsionaliseerumise kaudu ning hakkab näima enesestmõistetava maailmana („*the world of everyday life is taken for granted as reality*“) (Berger, Luckmann 1966, 33). Kristlikus kontekstis tähendas see, et loomise, patu ja lunastuse narratiiv kinnistus õpetuses, normides ja praktikates. Inimese elu ei olnud enam üksnes poliitiliselt raamitud, vaid kiriku vahendatud tähendusraamide järgi struktureeritud.

See stabiliseerumine toimus mitmel tasandil. Sakramendid ja liturgia kujundasid korduvaid praktikaid, mille kaudu inimene paigutati kristliku korrastatuse sisse sünnist surmani. Ristimine, armulaud, abielu ja matus ei olnud pelgalt usulised talitused, vaid viisid, kuidas elu eri etapid seoti transtsendentse korrastatusega. Kiriklik õpetus pakkus tõlgendusraame, mille abil mõtestati kannatust, edu, haigust ja ebaõnne, samas kui kirikukalender struktureeris aega, sidudes selle lunastusloolise teljega.

Peirce'i mõttes tähendab see, et korrastatus kinnistus harjumusena. Kui semioos kordub institutsionaalses raamistikus, kujunevad sellest ootused ja käitumismustrid, mille järgi inimesed oma elu orienteerivad. Nagu Peirce rõhutab, on mõtlemise funktsiooniks kujundada harjumusi (Peirce 1994, 5.400). Selliselt ei vahenda kirik üksnes tähendust, vaid struktureerib eluviisi, milles korrastatus muutub praktiliselt toimivaks ja kogemuslikult iseenesestmõistetavaks.

Weberi sõnul ei ole religioosne tegevus pelgalt irratsionaalne uskumuste kogum, vaid toimib omaenda loogika alusel korrastatud praktikate süsteemina („*Religiously or magically motivated behavior is relatively rational behavior, especially in its earliest manifestations. It follows rules of experience...*“) (Weber 1978, 400)

Sellest lähtuvalt ei kujune korrastatus üksnes normatiivse õigustuse kaudu, vaid korduva praktika ja kogemusliku kinnistumise tulemusena. Keskaja Euroopas ei piisanud valitsemiseks pelgalt jõust – vajalik oli religioosne raamistik, mis struktureeris tegevust ja muutis selle etteaimatavaks.

Siin avaldub oluline nihe võrreldes eelmise konfiguratsiooniga - religioon ei toetanud enam üksnes olemasolevat korda, vaid kujunes selle aluseks. Võim ei olnud enam lihtsalt kehtestatud, vaid pidi toimima tähenduslikult struktureeritud praktikana, mille kaudu korrastatus muutus igapäevases elus reaalselt kogetavaks.

Institutsionaalselt väljendus see ka teadmiste ja praktika reguleerimises. Haridus, moraalnormid, õiguslikud põhimõtted ja ajakäsitus kujunesid suuresti kiriku vahendusel. Hiliskeskajal näitasid indulgentside süsteem ja nende ümber tekkinud

vaidlused, kui sügavalt oli korrastatus seotud kirikliku vahendusega – küsimus ei olnud ainult üksnes vagaduses, vaid hoopis selles, kellel on õigus määratleda pääsemise ja korrastatuse tingimused.

Seega kinnistus *Pax Christiana* konfiguratsioonis korrastatus kiriku kui institutsionaalse keskme kaudu. Kui semioos andis korrastatusele kuju, siis kirik andis sellele püsivuse, siduvuse ja sotsiaalse ulatuse. Korrastatus ei püsinud enam pelgalt institutsioonide toel, vaid institutsioonide kaudu kujunenud harjumustes, mis muutsid selle igapäevaselt toimivaks ja enesestmõistetavaks.

2.2.4. Korrastatus igapäevaelus: usk, kogemus ja sisemine omaksvõtt

Kristlik kosmoloogia andis korrastatusele transtsendentse aluse ning kirik vahendas seda nii institutsionaalselt kui semiootiliselt. Ka selle konfiguratsiooni tegelik kestmine sõltus sellest, kas ja kuidas korrastatus inimeste elus toimus. *Pax Christiana* ei väljendunud üksnes õpetuses ega kiriklikes struktuurides, vaid viisis, kuidas maailma kogeti. Korrastatus ei olnud enam lihtsalt midagi, mis „oli olemas“, vaid midagi, mida usuti, läbi elati ja sisemiselt omaks võeti. Maailm ei olnud lihtsalt korrastatud – see oli korrastatud Jumala ees.

***Pax Christiana* konfiguratsioonis muutub korrastatus püsivaks siis, kui see ei ole enam väline kord, vaid sisemine orientatsioon, mis struktureerib inimese kogemust, enesetõlgendust ja tegutsemist.**

See kogemus avaldus tähendusliku kooskõlana. Loodus, ühiskond ja ajalugu ei olnud eraldiseisvad valdkonnad, vaid ühe jumaliku plaani osad. Põllumehe jaoks ei olnud halb saak pelgalt ebaõnn, vaid võis tähendada katsumust või karistust; haigus ei olnud üksnes füüsiline seisund, vaid ka vaimne proovikivi. Moscovici järgi toimivad sotsiaalsed representatsioonid raamidena, mille kaudu inimesed „klassifitseerivad objekte ja seletavad käitumist“, andes maailmale sidusa tähendusstruktuuri („*on our thinking and on the way we represent events and behaviours*“) (Moscovici 1988, 221).

Pax Romana võrdluses seisnes erinevus selles, et korrastatus ei jäänud väliseks. Kui varasemalt kogeti seda toimivuse, hierarhia ja distsipliinina, siis nüüd nihkus see inimese sisemisse maailma. Patt, südametunnistus ja lunastus ei olnud abstraktsed mõisted, vaid kogemused, mille kaudu inimene suhestus korrastatusega. Augustinus rõhutas, et tõeline korrastatus ei seisne välises hierarhias, vaid hinge suunatuses Jumala poole. Nii muutus korrastatus mitte ainult maailmatõlgenduseks, vaid enesetõlgenduseks. (Saats 2013, 94-96)

Selline sisemine mõõde ja taju kujunes kiriklike praktikate kaudu. Liturgia, sakramendid ja kirikukalender sidusid igapäevaelu pidevalt jumaliku korrastatusega. Pihil käimine tähendas elu uuesti seadmist moraalse korrastatuse järgi; armulaud kinnitas kuulumist päästetud kogukonda; kirikupühad andsid ajale tähendusliku rütmi. Mircea Eliade sõnul võimaldab rituaal siseneda sakraalsesse aega, milles tähendus ei ole pelgalt mõeldud, vaid kogemuslikult tunnetatav (Eliade 1963, 68).

Peirce'i kohaselt tähendab see, et korrastatus oli muutunud välise märgi kõrval ka sisemiseks orientatsiooniks, mis suunas inimese mõtlemist ja tegutsemist. Korrastatus ei olnud enam midagi, mida üksnes nähakse või mõistetakse, vaid midagi, mille järgi elati.

Samas ei olnud ka see maailm konfliktivaba. Näljahädad, sõjad ja katkud kuulusid keskaja kogemusse. Kristliku korrastatuse eripära seisnes aga selles, et ka ebakõlad olid tõlgendatavad – kannatus ei tähendanud tingimata korrastust, vaid võis kuuluda jumaliku plaani sisse; surm võis tähendada nii õnnistust kui ka vastutust. Ning korrastatus püsis ka siis, kui ootused ja tegelikkus ei langenud täielikult kokku.

Seega ei olnud *Pax Christiana* korrastatus üksnes vahendatud ja kehtestatud, vaid eksistentsiaalselt omaks võetud. Selle jõud seisnes selles, et korrastatus muutus sisemiseks maailmatajuks, mitte ainult väliseks maailmakorralduseks.

2.2.5. Tähenduslikkuse hajumine ja korrastatuse transformatsioon

Kuigi *Pax Christiana* kujunes korrastatuse konfiguratsiooniks, mille sidusus ja sügavus ületas varasema *Pax Romana* vormi, ei olnud ka see korrastatus muutumatu. Selle tugevus – võime siduda kosmoloogia, semioos, institutsioonid ja kogemus ühtseks tervikuks – sisaldas ühtlasi ka haavatavust. Korrastatuse haprus ei ilmnunud niivõrd välise lagunemisena, kuivõrd sisemiste muutustena, mille käigus erinevad tasandid hakkasid üksteisest eemalduma.

***Pax Christiana* konfiguratsiooni kriis ei seisne korrastatuse kadumises, vaid selle ühtse tähendusraami hajumises, mille tulemusena semioos, institutsioonid ja kogemus ei lange enam kokku.**

Analüütiliselt toimis *Pax Christiana* konfiguratsioonina, milles korrastatus oli maksimaalselt legitimeeritud. Berger ja Luckmann rõhutavad, et religioosne kosmoloogia seob sotsiaalse maailma universaalse tähendusega, muutes selle enesestmõistetavaks. Just seetõttu oli kristlik korrastatus pikka aega erakordselt vastupidav – see ei sõltunud üksnes toimivusest, vaid tähendusest.

Esimesed lõhed ilmnasid institutsionaalsel tasandil. Kirik kui korrastatuse keskne kandja kaotas järk-järgult oma ühtsuse. Ida- ja läänekiriku lahknemine ning hilisem reformatsioon ei tähendanud religiooni kadumist, vaid autoriteedi killustumist. Kui varem vahendas kirik korrastatust ühtse struktuurina, siis nüüd tekkis mitu konkureerivat keskust. **Korrastatus püsis, kuid ei olnud enam üheselt määratletud.**

Samaaegselt muutus semiootiline vahendus. Piibli tõlkimine rahvakeeltesse, jutlustamise mitmekesistumine ja erinevad teoloogilised tõlgendused lõhestasid senise tähendusruumi. Märgid – rist, tekst, liturgia – ei kadunud, kuid nende tähendus ei olnud enam universaalselt fikseeritud. Semioos jäi alles, kuid selle ühtsus murenes.

Peirce'i vaatenurgast tähendab see tõlgenduste pluraliseerumist. Kui varem suunas semioos suhteliselt ühtset tähendust ja käitumist, siis nüüd hakkasid samad märgid tootma erinevaid arusaamu, mis ei koondunud enam ühtseks harjumuslikuks orientatsiooniks. Tähendus ei kadunud, kuid selle stabiliseeriv funktsioon nõrgenes.

Ideelisel tasandil hakkas ka korrastatuse alus nihkuma. Kui varem ankurduis see transtsendentses tões, siis üha enam kerkisid esile tõlgendused, mis rõhutasid inimlikku mõistust, kogemust ja korraldust. Korrastatus ei kadunud, kuid selle allikas muutus vaieldavaks.

Kõige sügavam muutus ilmnas kogemuses. Kui varasemalt kogeti maailma ühtse kristliku universumina, siis hiljem muutus see kogemus pluralistlikuks ja killustunuks. Inimene ei paigutanud end enam tingimata ühte lunastusloosse, vaid mitmete võimalike

tähendusraamide vahele. Moscovici järgi tähendab see sotsiaalsete representatsioonide mitmekesisustumist – need ei ole kunagi lõplikult fikseeritud, vaid kujunevad pidevalt suhtluse ja sotsiaalsete interaktsioonide käigus (Moscovici 1988; 2022).

Oluline on, et see muutuste protsess ei tähendanud korrastatuse kadumist, vaid selle ümberstruktureerumist. Korrastatuse idee säilis, kuid selle alus, vahendus ja kogemus muutusid. Kui varem seostus korrastatus transtsendentse tõega, siis nüüd hakkas see üha enam seostuma õiguse, institutsioonide ja ratsionaalse korraldusega.

Sellest tulenevalt tuleb *Pax Christiana* transformatsiooni mõista üleminekuna, mitte kokkuvarisemisena. Uus konfiguratsioon – *Pax Moderna* – ei tekkinud tühjalt kohalt, vaid kujunes kristliku korrastatuse sees tekkinud pingete kaudu. Korrastatus ei kadunud, vaid reorganiseerus uute keskmete ja uute tähendusloogikate ümber.

Seega ei seisnenud *Pax Christiana* haprus selle nõrkuses, vaid selle muutumisvõimes. Just see võimaldas korrastatusel säilida ka siis, kui selle varasem tähendusraam enam ei kandnud.

2.2.6. Kokkuvõte

Käesolevas alapeatükis on käsitletud *Pax Christiana* kujunemist korrastatuse konfiguratsioonina, milles toimus kvalitatiivne nihe võrreldes *Pax Romana* vormiga. Kui varasem korrastatus tugines eelkõige poliitilisele võimule ja selle nähtavale keskmeele, siis siin nihkus korrastatuse alus transtsendentsele tasandile. Korrastatus ei olnud enam üksnes toimiv korraldus, vaid ontoloogiline ja moraalne printsip, mis määratles reaalsuse tervikuna.

***Pax Christiana* kujutas endast konfiguratsiooni, milles korrastatus ei püsinud enam toimivuse, vaid tõe kaudu – ning just selle tõe ühtsuse hajumine käivitas ka selle transformatsiooni.**

Pax Christiana stabiliseerus nelja omavahel seotud tasandi koosmõjus. Esiteks kosmoloogiline raam, milles maailm mõtestati loomise, pattulangemise ja lunastuse teljel. Teiseks semiootiline vahendus, mille kaudu rist, pühakirjad ja liturgia muutsid transtsendentse korrastatuse nähtavaks ja kogetavaks. Kolmandaks institutsionaalne kinnistumine, mille kaudu kirik struktureeris teadmisi, praktikaid ja sotsiaalseid suhteid. Neljandaks kogemuslik omaksvõtt, mille kaudu korrastatus muutus inimese sisemiseks orientatsiooniks.

Nende tasandite koostoimes saavutas korrastatus suurema sidususe kui *Pax Romana* puhul. See ei püsinud enam üksnes välise toimivuse või distsipliini kaudu, vaid tähendusliku sisemise veenvuse kaudu, mis ulatus nii institutsioonidesse kui ka indiviidi kogemusse. Korrastatus ei olnud enam ainult nähtav kord, vaid usutav ja eksistentsiaalselt siduv reaalsus.

Samas ilmnes, et just see sidusus sisaldas ka potentsiaalset haprust. Niipea kui kosmoloogia, semioos, institutsioonid ja kogemus lakkasid täielikult kattumast, hakkas korrastatus kaotama oma enesestmõistetavust. Institutsionaalne killustumine, semiootiline mitmekesisustumine ja kogemuse pluraliseerumine ei hävitanud korrastatust, kuid muutsid selle ühtsuse problemaatiliseks.

Sellest tulenevalt ei seisnenud *Pax Christiana* transformatsioon selle lagunemises, vaid selle ümberkujundumises. Korrastatus ei kadunud, vaid kaotas oma varasema siduva

keskme ning hakkas reorganiseeruma uute tähenduslike ja institutsionaalsete aluste ümber.

Korrastatus püsis seni, kuni selle erinevad tasandid moodustasid tähenduslikult sidusa terviku; selle lagunemine algas hetkel, mil see sidusus hajus.

Seega näitab *Pax Christiana* analüüs, et korrastatuse kestmine ei sõltu üksnes selle institutsionaalsest tugevusest ega ideelisest sügavusest, vaid nende vastastikusest kooskõlast. Just selles kooskõlas peitub korrastatuse püsivus – ja selle kadumisel ka selle transformatsiooni paratamatus.

2.3. *Pax Moderna* kui korrastatuse funktsionaalne transformatsioon

Kui *Pax Romana* konfiguratsioonis vahendus korrastatus poliitilise võimu kaudu ning *Pax Christiana* raames oli see ankurdatud transtsendentsesse jumaliku tõe mõistesse, siis varauusajal kujunes järk-järgult välja kolmas, kvalitatiivselt erinev korrastatuse vorm. Tegemist ei olnud pelgalt religiooni taandumise ega poliitilise korra tugevnemisega, vaid sügavama ümberstruktureerumisega, mille käigus muutus viis, kuidas korrastatus ise mõistetavaks sai. Korrastatus ei kadunud, vaid transformeerus funktsionaalselt vahendatud ja immanentsesse raamistikku paigutatud korrastatuseks.

Pax Moderna kujutab endast konfiguratsiooni, milles korrastatus ei püsi enam eeskätt võimu ega tõe kaudu, vaid toimivuse kaudu – see, mis töötab, muutub usutavaks korraks.

Erinevalt varasematest konfiguratsioonidest ei ole modernses korrastatuses ühtset keskset tähendusallikat. Ei valitseja ega kirik ei toimi enam vaieldamatu orientiirina. Korrastatus hajub erinevate institutsioonide ja süsteemide vahel, millest igauks toimib oma sisemise loogika alusel.

Religioosne ja praktiline tegevus ei eristu alati väga rangelt, vaid moodustavad sageli hoopis ühtse toimimisvälja („*Religious or magical behavior or thinking must not be set apart from the range of everyday purposive conduct...*“) (Weber 1978, 400). Samas, modernsuse käigus sellised varasemalt väljakujunenud toimimisväljad diferentseeruvad, mille tulemusel kujunevad välja autonoomsed tegevusvaldkonnad. Ning korrastatus ei ole enam niivõrd „tõene“ ega „püha“, vaid ennustatav ja kontrollitav.

Seda nihet aitab mõista teadmussotsioloogiline perspektiiv. Berger ja Luckmann osutavad, et modernses ühiskonnas legitimeerub sotsiaalne kord institutsioonide enda kaudu („*legitimation 'explains' the institutional order by ascribing cognitive validity to its objectivated meanings*“) (Berger, Luckmann 1966, 111). Riik, õigus, majandus ja teadus ei ole pelgalt praktilised süsteemid, vaid struktuurid, mille kaudu korrastatus ühtaegu realiseerub ja õigustab iseenast.

Peirce'i vaatenurgast tähendab see semiootilise keskme hajumist. Korrastatus ei ankurdu enam ühte keskmesse, vaid stabiliseerub erinevates kogemustes. Toimivus ei ole pelgalt tehniline omadus, vaid semiootiline efekt – süsteemid muutuvad usaldusväärseks, kuna nad töötavad etteaimatavalt ning loovad seeläbi kindlustunnet. Nii kujuneb korrastatus mitte tõe, vaid korduva toimimise kaudu kinnistunud orientatsiooniks.

Charles Taylorigi kirjeldatud immanentne raamistik („*immanent frame*“) tähistab olukorda, milles maailm muutub mõistetavaks ilma vältimatu viiteta transtsendentsusele

(Taylor 2007, 542–545). See ei tähenda tähenduse kadumist, vaid selle ümberpaiknemist – korrastatus säilitab oma normatiivse funktsiooni, kuid ilma teoloogilise aluseta.

Selline areng on seotud ka funktsionaalse diferentseerumisega. Poliitika, majandus, teadus ja õigus kujunevad suhteliselt autonoomseteks süsteemideks, millel on omad toimimisreeglid. Korrastatus ei koonu enam ühe keskme ümber, vaid tekib nende süsteemide koosmõjus. Paradoksaalsel kombel ei vähenda see korrastatuse kogemust, muutes selle küll hajusamaks, kuid samal ajal ka vastupidavamaks.

Selles konfiguratsioonis vahendub korrastatus eelkõige institutsioonide, normatiivsete süsteemide ja diskursiivsete praktikate kaudu. Kui varasemates konfiguratsioonides kehastus korrastatus ühes keskmes, siis modernses maailmas toodetakse seda pidevalt erinevates keskkondades – kohtus, turul, teaduses ja halduses.

Korrastatus ei ole enam see, mis on tõene, vaid see, mis toimib. Selles avaldub **modernse korrastatuse paradoks – kuigi see näib olevat immanentselt funktsionaalne, täidab see jätkuvalt sama rolli nagu varasemad konfiguratsioonid, pakkudes arusaama maailmast kui sidusast ja struktureeritud tervikust.** Toimivus muutub uueks usutavuse aluseks.

2.3.1. Korrastatuse kujunemine: süsteem kui uus kese

Kui varasemates konfiguratsioonides koondus korrastatus selgelt määratletava keskme ümber – *Pax Romana* puhul imperaatori ja *Pax Christiana* puhul Jumala –, siis modernse ühiskonna kujunemisel see kese hajus. Korrastatus ei kadunud, kuid lakkas olemast seotud ühe nähtava või transsendentse teljega. Selle asemel kujunes see süsteemselt – mitmete autonoomsete, kuid omavahel seotud struktuuride kaudu.

***Pax Moderna* konfiguratsioonis kujuneb korrastatus süsteemide toimimise kaudu – mitte keskse allika ümber, vaid diferentseerunud struktuuride koostoimes.**

Seda muutust saab mõista funktsionaalse diferentseerumise kaudu. Niklas Luhmanni sotsiaalsete süsteemide käsitluse kohaselt kujuneb modernne ühiskond autonoomsete süsteemide – poliitika, majanduse, õiguse ja teaduse – kooslusena, millest igauks toimib oma sisemise loogika alusel (Luhmann 2009).

Weberi käsitluses väljendub sellele analoogne nihe erinevate tähendusraamide lahknemises: religioossed ja sotsiaalsed tegevused ei allu enam ühtsele selgitusele, vaid kujunevad mitmekesisteks ja omavahel osaliselt konkureerivateks. Nagu Weber rõhutab, ei saa religioosset tegevust taandada ühtsele loogikale, vaid see varieerub vastavalt erinevatele kogemuslikele ja eesmärgipärastele seostele („*The external courses of religious behavior are so diverse...*“) (Weber 1978, 399).

Sellest lähtuvalt ei koonu korrastatus enam ühe keskse printsiibi ümber, vaid kujuneb mitme paralleelselt toimiva orientatsiooni koosmõjus. *Pax Moderna* tingimustes ei teki kord enam ühest tähendusallikast, vaid erinevate süsteemide võimest stabiliseerida omaenda toimimisloogikat, mille kaudu kujuneb ka korrastatuse uus, hajutatud ja ilma kindla keskmata usutavus.

See ei tähenda korrastust, vaid uut korrastatuse vormi. Kui varasemalt tulenes korrastatus ühtsusest, siis modernsuses kujuneb see koordineeritud erinevusest. Õigus stabiliseerib ootusi, majandus organiseerib vahetust, poliitika struktureerib võimu ja teadus määratleb teadmise piire. Inimene ei orienteeru enam ühe keskse tähendusallika

järgi. Ta liigub süsteemide vahel, millest igäüks pakub oma korrastatuse loogikat. Ka kirik püüdis uues maailmas kohta leida – üha enam osales kirik lisaks religioossele tegevustele ka eesmärkide täitmisele ka ilmalikes toimetamistes, keskendudes sotsiaalsetele, majanduslikele ja rahvusvahelistele ülesannetele (Saard, 2013, 515). Sellise tegevuse põhjuseks oli modensusest tingitud korrastatus relatsioonilisemaks muutumine – korrastuse tähenduslikkus tulenes üha enam süsteemide vastastikusel suhestumises.

Samas ei ole see uus kord normatiivselt neutraalne. Berger ja Luckmann rõhutavad, et iga institutsionaalne kord vajab legitimeerimist, eriti siis, kui see kandub edasi uutele põlvkondadele („*legitimation is not necessary in the first phase of institutionalization, but becomes so when the institutional order is transmitted to a new generation*“) (Berger, Luckmann 1966, 111). Modernses ühiskonnas ei tulene see legitimeerimine enam transtsendentsest allikast, vaid süsteemide endi autoriteedist. Seadus kehtib „üle“ üksikisiku, turg toimib „oma loogika“ järgi ja teadus esineb objektiivsuse kandjana. Transtsendentsus ei kao, vaid transformeerub süsteemseks normatiivseks jõuks.

See tähendas semiootilise keskme hajumist. Korrastatus ei koonu enam ühte märki ega keskmesse keskmesse, vaid stabiliseerub erinevates praktikates, mis kujunevad harjumusteks. Süsteemid muutuvad usaldusväärseks mitte seetõttu, et nad on „tõesed“, vaid seetõttu, et nad toodavad järjekindlaid ja etteaimatavaid tagajärgi. Nii kujuneb korrastatus harjumuslikuks orientatsiooniks, mis ei vaja enam eraldi õigustust.

Korrastatus ei ole enam koondatav ühte keskmesse, vaid on jaotunud süsteemide vahel. See ei paikne ühes punktis, vaid toimib hajusalt – seadustes, turuloogikas, teaduslikes seletustes ja administratiivsetes protseduurides. Just selles seisneb modernse korrastatuse eripära – see on vähem nähtav, kuid sügavamalt sotsiaalsesse reaalsusse integreeritud.

2.3.2. Semiootiline vahendus: diskursus, teadus ja normaalsus

Kui modernses konfiguratsioonis ei koonu korrastatus enam ühe keskse sümboli ümber, muutub oluliseks küsimus, kuidas see üldse muutub mõistetavaks ja usutavaks. Korrastatus ei püsi ka modernsuses ilma semiootilise vahenduseta, kuid see vahendus ei toimu enam monumentaalsete sümbolite kaudu, vaid diskursuste, teadmise vormide ja normatiivsete kategooriate kaudu.

Pax Moderna konfiguratsioonis vahendub korrastatus diskursuste kaudu, mis määratlevad, mis on tõene, normaalne ja legitiimne. Korrastatus ei ole niivõrd nähtav kui mõeldav ja määratletav – see toimib kategooriate, klassifikatsioonide ja standardite kaudu.

Keskseks mehhanismiks kujuneb diskursus. Foucault näitab, et modernses ühiskonnas toimib võim teadmise kaudu – see määratleb, mis on tõene ja normaalne, kuna „võim ja teadmine implikeerivad teineteist otseselt“ („*power and knowledge directly imply one another*“) (Foucault 1995, 27). Sellised kategooriad nagu „haige“, „kurjategija“ või „normaalne“ ei kirjelda lihtsalt reaalsust, vaid struktureerivad seda. Diskursus ei vahenda maailma, vaid loob selle mõistetavuse tingimused.

Olulise rolli omandab teadus kui autoriteetne teadmise vorm. Teadus ei paku üksnes teadmisi, vaid kehtestab kriteeriumid, mille alusel eristatakse fakti arvamusest, põhjust juhusest ja tõendamatu tõendatust. Berger ja Luckmanni järgi täidab selline teadmine legitimeerivat funktsiooni, muutes sotsiaalse korra ühtaegu objektiivselt kehtivaks ja subjektiivselt usutavaks („*legitimation has the function of making objectively available and subjectively plausible the 'first-order' objectivations*“) (Berger, Luckmann 1966, 110–111). Korrastatus ei vaja enam transsendentset õigustust, vaid stabiliseerub teadmise vormide kaudu, mis esinevad neutraalsetena.

Selle protsessi keskmesse tõuseb ka normaalsuse kategooria. Modernset korrastatust ei määratleta enam püha ja keelatu kaudu, vaid normaalse ja ebanormaalse kaudu. Foucault' järgi toimib see distsiplinaarse võimu vormina, mis „võrdleb, diferentseerib, hierarhiseerib, homogeniseerib ja välistab – lühidalt, normaliseerib“ („*it compares, differentiates, hierarchizes, homogenizes, excludes. In short, it normalizes*“) (Foucault 1995, 183). Kool, meditsiin ja tööelu ei kehtesta üksnes reegleid, vaid kujundavad standardeid, mille suhtes indiviid end pidevalt määratleb.

Peirce'i vaatenurgast tähendab see semioosi nihkumist harjumuste tasandile. Märgid ei osuta enam ühele keskele tõele, vaid stabiliseerivad norme korduse kaudu. See, mida peetakse normaalseks, kinnistub ootustes ja kogemustes, muutudes enesestmõistetavateks. Korrastatus ei nõua enam teadlikku uskumist, vaid toimib vaikimisi.

Semioos avaldub ka igapäevastes märkides. Pass, diplom, hinnasilt või statistiline näitaja ei ole pelgalt tehnilised vahendid, vaid tähenduslikud markerid, mille kaudu sotsiaalne reaalsus struktureerub. Need määratlevad kuuluvust, väärtust ja seisundit, toimides märkidena, mis korrastavad maailma ilma nähtava keskmata.

Oluline erinevus varasemate konfiguratsioonidega seisneb selles, et semiootiline kese ei ole enam üheselt määratletav. Puudub üks märk või sümbol, mis teeks korrastatuse tervikuna nähtavaks. Selle asemel toimib semioos hajusalt – diskursustes, klassifikatsioonides ja institutsionaalsetes praktikates. Samas tõdeb Foucault, et „just ühte tervikusse kuuludes tagavad nad funktsiooni säilimise“ (Foucault 2015, 345). Ning ka korrastatus funktsioon ei viita enam eristatavale allikale, vaid ilmneb üldise toimimisraamina, milles maailm näib toimivat oma sisemise loogika alusel.

***Pax Moderna* konfiguratsioonis vahendub korrastatus diskursuste, teaduse ja normaalsuse kaudu.** Kui varasemates konfiguratsioonides kehastus korrastatus nähtavates sümbolites, siis modernses maailmas muutub see kognitiivseks ja institutsionaalseks protsessiks. Korrastatus ei pea end enam esitama – see toimib enesestmõistetava reaalsusena.

2.3.3. Korrastatuse kinnistamine: institutsioonid, diskursus ja võim

Modernse ühiskonna korrastatus kujunes süsteemse diferentseerumise kaudu ning selle tähendus vahendus diskursuste ja teadmise vormide kaudu. Selline korrastatus ei saa püsida üksnes ideena, vaid peab kinnistuma viisil, mis muudaks selle igapäevaselt toimivaks, korduvaks ja vaieldamatuks. Just seetõttu stabiliseerub *Pax Moderna* korrastatus institutsioonide, diskursuste ja võimuhete koosmõjus.

Pax Moderna korrastatus kinnistub siis, kui institutsioonide toimimine, diskursiivne määratlus ja võimusuhted langevad kokku ning muutuvad harjumuspäraseks reaalsuseks. Institutsioonid muudavad korrastatuse korduvaks praktikaks. Modernsuse tingimustes ei ole allumine enam suunatud isikule ega traditsioonile, vaid formaalsetele reeglitele, protseduuridele ja rollidele. Inimene ei allu enam valitsejale kui isikule ega traditsioonile kui pärandile, vaid abstraktsele korrale, mis toimib impersonaliseeritud normide kaudu.

Max Weber kirjeldab seda nihet ratsionaal-õigusliku autoriteedi kujunemisena, mille puhul allumine ei ole suunatud isikule, vaid kehtestatud korrale („*Obedience is owed not to a person, but to the legally established impersonal order.*“) (Weber 1978, 215)

Samas ei püsi kord üksnes formaalsel regulatsioonil. Ühiskondlik stabiilsus eeldab, et kehtiv kord on mingil viisil tunnistanud õiguspäraseks. Weberi eristus traditsioonilise, karismaatilise ja ratsionaal-legaalse legitiimsuse vahel (Weber 2002, 55) ei kirjelda seega üksnes võimutüüpe, vaid erinevaid viise, kuidas korrastatus muutub usutavaks.

Modernsuses ei tulene see usutavus enam traditsioonist ega transtendentsest allikast, vaid süsteemide enda toimimisloogikast, mis tagab korra püsimise ilma ühtse tähenduskeskmeta. Sellest tulenevalt ei vaja kohus, haldusasutus ega maksusüsteem iga kord uut õigustust. Nende korduv toimimine ise kinnistab kogemust, et maailm on organiseeritud ja kontrollitav. Berger ja Luckmann aitavad seda täpsustada – institutsioonid objektiveerivad inimtegevuse tulemused ning esitavad need indiviidile välise ja siduva reaalsusena („*society indeed possesses objective facticity*“) (Berger, Luckmann 1966, 30). Inimene ei pea enda jaoks looma korrastatust iga kord uuesti, vaid siseneb juba olemasolevasse korrastatud struktuuri.

Korrastatus kinnistub harjumusena. Kui teatud protseduurid korduvad ja annavad järjepidevalt sarnase tulemuse, muutuvad need orientiirideks, mille järgi inimesed oma tegevust suunavad. Nagu Peirce rõhutab, on mõtlemise funktsiooniks kujundada harjumusi (Peirce 1994, 5.400). Modernsuses korrastatuses ei teki usaldus institutsioonide vastu nende esitusviisi, vaid nende toimimise järjepidevuse kaudu.

Diskursiivsel tasandil määratletakse samal ajal, kuidas maailmast üldse rääkida. Foucault on näidanud, et modernne võim toimib teadmise ja keele(kasutuse) kaudu – see määrab, mis on normaalne, ratsionaalne ja lubatav („*power and knowledge directly simply one another*“) (Foucault 1995, 27). Meditsiiniline, psühholoogiline või majanduslik diskursus ei kirjelda üksnes reaalsust, vaid loob kategooriad, mille kaudu seda kogetakse. Inimene ei ole lihtsalt väsinud, vaid „läbipõlenud“; ta ei ole lihtsalt erinev, vaid „riskirühmas“. Nii muutub korrastatus ühtaegu institutsionaalseks raamiks ja tähenduslikuks filtriiks.

Võim ja kord ei avaldu siin otsese sunnina, vaid igapäevaste praktikate kaudu. Foucault' distsiplinaarse võimu käsitus näitab, kuidas kool, töökoht, armee ja haigla kujundavad aja-, ruumi- ja käitumistaju, kuna distsipliin „toodab alluvaid ja harjutatud kehasid“ („*it produces subjected and practiced bodies, 'docile' bodies*“) (Foucault 1995, 138). Inimene õpib olema täpne, mõõdetav, hinnatav ja võrreldav. Korrastatus ei ole seega üksnes kehtestatud, vaid see omandatakse igapäevaste praktikate kaudu.

Nagu ka varasemate konfiguratsioonide puhul, ei toimi need tasandid eraldi. Institutsioonid loovad struktuuri, diskursused määratlevad selle tähenduse ja võim muudab selle kehastatuks praktikaks. Just nende koosmõjus kinnistub *Pax Moderna*

korrastatus hajusalt, kuid sügavalt – see ei vaja enam pidevat õigustamist, sest on juba sisse kirjutatud dokumentidesse, protseduuridesse, kategooriatesse ja harjumustesse.

***Pax Moderna* korrastatus püsib siis, kui süsteemid ei vaja enam uskumist, vaid toimivad enesestmõistetava reaalsusena.** Selline korrastatus püsib siiski vaid niivõrd, kuivõrd see kinnitub igapäevases kogemuses.

2.3.4. Korrastatus igapäevaelus: kogemus kui usutavuse alus

Ka modernses ühiskonnas omandab korrastatus oma tegeliku kaalu sotsiaalse kogemuse tasandil. See ei ole pelgalt süsteemide omandus, vaid viis, kuidas inimesed oma maailma tajuvad ja selles orienteeruvad. *Pax Moderna* ei ole seega üksnes institutsionaalne või teoreetiline konfiguratsioon, vaid igapäevaselt kogetav reaalsus, milles maailm näib toimiv, etteaimatav ja „paigas“.

Modernne korrastatus muutub usutavaks siis, kui see kogetakse igapäevaelus toimivuse, prognoositavuse ja harjumusliku orientatsioonina.

Selle kogemuse keskmes on rutiin. Inimene liigub päeva jooksul pidevalt erinevate süsteemide vahel: ärkab kella peale, sõidab tööle, täidab rolle, kasutab teenuseid, suhtleb ametkondadega, maksab arveid ja pöördub vajadusel arsti poole. Selline elu ei ole juhuslik, vaid struktureeritud. Kui tööpäev algab kindlal ajal, palk laekub etteaimatava loogika ja ootuse järgi ning arsti vastuvõtt tõlgib kehalise kogemuse diagnoosiks, siis ei kogeta maailma kaootilise, vaid organiseerituna. Berger ja Luckmann rõhutavad, et just selline korduvus loob reaalsuse enesestmõistetavuse.

Modernne korrastatus põhineb prognoositavusel. Inimene ei pea iga olukorda nullist tõlgendama, sest olemasolevad reeglid ja protseduurid võimaldavad ette aimata, mis juhtub. Kui buss tuleb enamasti õigel ajal, raha kehtib üldiselt samal viisil ja lepingul on sarnane tähendus eri olukordades, siis kujuneb korrastatus vaikivaks eelduseks, mitte teadlikuks uskumuseks. Selle olemasolu ei teadvustata pidevalt, kuid selle katkemine muudab korrastatuse kohe nähtavaks.

Oluline erinevus *Pax Christiana* konfiguratsiooniga võrreldes seisneb selles, et korrastatuse kogemus ei ole enam esmajoonel moraalne ega lunastuslooline, vaid funktsionaalne. Maailma ei hinnata niivõrd selle järgi, kas see vastab transtsendentsele korrale, vaid selle järgi, kas see toimib. Foucault' sõnul hoiab modernsus „empiirilise ja sakraalse lahus, lubades siiski mõlemat silmas pidada.“ Ning täiendab seda, lisades, et „empiirilise pannakse kehtima transtsendentsuse tasandil“ (Foucault 2017, 501). Seega ei kadunud transtsendentne tähendus, vaid see seosts ja põimus üha enam praktilise ratsionaalsuse ja toimivusega (vrd Taylor 2007, 542–545).

See väljendub arusaamade ja mõistete stabiliseerumises. Korduv toimimine kujundab harjumused, mille kaudu inimene orienteerub maailmas ilma, et ta peaks selle tähendust iga kord eraldi mõtestama. Korrastatus ei mõju siin püha ega tõena, vaid vaikiva orientiirina, mille järgi tegutsetakse.

Semiootiline vahendus toimib seejuures märkamatuks. Numbrid, testid, hinnangud, hinnasildid, statistikad ja kategooriad kujundavad viisi, kuidas inimene iseennast ja maailma tajub. Ta õpib ennast mõistma töötaja, patsiendi, maksumaksja või õpilasena. Korrastatus ei jää väliseks raamiks, vaid muutub sisemiseks orientatsiooniks, mis struktureerib nii enesetaju kui ka tegevust.

Samas sisaldab see kogemus ka pinget. Modernne korrastatus võib pakkuda turvatunnet, kuid samal ajal mõjuda anonüümselt ja võõrandavalt. Inimene on süsteemi osa, kuid mitte selle kese. Ometi ei lagunda see modernset korrastatust, sest toimivus kompenseerib suure osa tähenduslikuse hajususest.

Modernse korrastatuse usutavus ei põhine enam tõel ega pühadusel, vaid sellel, et maailm näib igapäevaselt toimivat.

2.3.5. Tähendus kriis ja uue konfiguratsiooni eeldused

Pax Moderna kujunes korrastatuse semioosi konfiguratsioonina, milles sotsiaalne kord stabiliseerus funktsionaalselt diferentseerunud institutsioonide kaudu. See ei tähendanud siiski ühtset tähendusraami. Vastupidi, modernsuse sees kadus tasakaal organiseerituse ja tähenduslikkuse vahel – maailm toimib, kuid küsimus selle tähenduse kohta muutub ebakindlaks.

Modernse korrastatuse kriis tekib hetkel, mil toimivus ei suuda enam tagada tähenduslikku sidusust.

Kriis tekib hetkel, mil toimivus ei suuda enam tagada tähenduslikku sidusust. Üleüldise ratsionaliseerumise käigus muutub maailm üha enam seletatavaks, kuid samal ajal ka tähenduslikult fragmenteerituks. Weber kirjeldab seda protsessi kui maailma „lummuse kadumist“ (sks.k. *Entzauberung*), mille käigus kaob ühtne tähendus, mis varem sidus inimkogemuse tervikuks („*The fate of our times is characterized by rationalization and intellectualization and, above all, by the ‘disenchantment of the world’.*”) (Weber 1946, 155)

Sellises olukorras seletatakse nähtusi üha enam tehniliste ja teaduslike mehhanismide abil, samal ajal kui religioossed ja kosmoloogilised tähendusraamid taanduvad. Haigus ei ole enam jumalik katsumus, vaid bioloogiline protsess; loodus ei ole püha ruum, vaid hallatav ja kasutatav ressurss.

Korrastatus ei kao, kuid selle alus nihkub. See ei toetu enam tähenduslikule tervikule, vaid süsteemide toimivusele. Just siin avaldub modernse korra suurim probleem – maailm muutub küll üha paremini kontrollitavaks, kuid samal ajal ka vähem tõlgendatavaks ühtse ja sidusa ning kõigile mõistetava kogemusena. Kord püsib, ent selle usutavus nõrgeneb, kuna see ei suuda enam pakkuda eksistentsiaalset juhust, vaid üksnes operatiivset toimivust.

Berger ja Luckmann selgitavad sellist nihet pluralismi kaudu. Kui varasemates konfiguratsioonides sidus üks domineeriv kosmoloogia maailma ühtseks tähenduslikuks tervikuks, siis modernsuses eksisteerivad kõrvuti mitmed tõlgendused – teaduslikud, religioossed, ideoloogilised ja individuaalsed. Korrastatus ei kao, kuid selle tähenduslik ühtsus nõrgeneb. Maailm võib olla struktureeritud ilma, et see oleks enam üheselt mõistetud.

See tähendab semioosi killustumist. Tähendus jätkab kujunemist, kuid arusaamad ei koonu enam üheks sidusaks harjumuslikuks orientatsiooniks. Sama märk, institutsioon või kogemus võib eri kontekstides viia erinevate tõlgendusteni. Kriis ei seisne semioosi kadumises, vaid selle ühtsuse lagunemises.

See avaldub ka igapäevases kogemuses. Inimene võib hommikul toimida rangelt organiseeritud töömaailmas, päeval usaldada majanduslikke mehhanisme ja õhtul otsida

tähendust teraapiast, kunstist, vaimususest või lähisuhetest. Need väljad ei välista üksteist, kuid ei moodusta enam ühtset tervikut. Korrastatus on jätkuvalt kogetav, kuid selle tähendus ei ole enam ette antud, vaid kujuneb hajusalt erinevate praktikate ja tõlgenduste vahel (vrd Taylor 2007).

Selles seisneb kamodernse korrastatuse suurim vastuolu. Ühelt poolt on maailm kõrgelt organiseeritud – süsteemid toimivad, teadmised võimaldavad prognoosida ning protseduurid tagavad korduvuse. Teiselt poolt kogetakse kasvavat tähenduslikku ebakindlust. **Kriis ei seisne korra puudumises, vaid selle ebapiisavas tähenduslikkuses.**

Kuid modernse korrastatuse kriis ei tähenda selle lagunemist, vaid üksnes selle piiride ilmumist. Korrastatus säilib, kuid selle võime siduda toimivus tähenduslikuks tervikuks nõrgeneb. Just see loob eeldused uue konfiguratsiooni kujunemiseks. *Pax Moderna* ei pruugi olla lõpp-punkt, vaid üleminekuvorm, milles korrastatus otsib uut semiootilist keset.

Kui toimivus ei suuda enam kanda tähenduslikku raskust, muutub vältimatuks uute korrastatuse vormide otsing.

2.3.6. Uue konfiguratsiooni hüpotees

Kui iga korrastatuse semioosi konfiguratsioon püsib seni, kuni selle universaalsuse pretensioon on usutav, kerkib vältimatult küsimus: mis juhtub siis, kui *Pax Moderna* ei suuda enam täita siduva korrastatuse funktsiooni? Kas tegemist on modernse korrastatuse sisekriisiga või juba uue konfiguratsiooni kujunemisega?

Uue konfiguratsiooni võimalikkus avaneb hetkel, mil toimivus ei suuda enam tagada korrastatuse tähenduslikku usutavust.

Käesoleva töö perspektiivist viitab kaasaegne olukord pigem transformatsioonile kui lagunemisele. Nagu *Pax Romana* ja *Pax Christiana* puhulgi, ei avaldunud *Pax Moderna* muutus esmalt mitte institutsioonide tasandil, vaid tähenduslikus nihkes – viisis, kuidas maailm kas püsib või ei püsi enam usutava tervikuna. Modernse konfiguratsiooni tugevus – funktsionaalne diferentseerumine ja institutsionaalne stabiilsus – osutus ühtlasi selle piiriks. Süsteemid toimisid, kuid ei moodustanud enam ühist tähenduslikku tervikut.

Bergeri ja Luckmanni kirjeldatud pluralism tähendab siin enam kui valikuvõimaluste kasvu. See viitab olukorrale, kus ükski tõlgendus ei suuda kehtestada enesestmõistetava keskmene. Maailm ei olnud tähenduseta, kuid see ei olnud enam ka üheselt mõistetav. Inimene võib olla täielikult integreeritud haridus-, töö-, õigus- ja meediasüsteemidesse, kuid kogeda samal ajal sisemist ebakindlust – maailm toimib, ent ei pruugi näida „paigas“.

Sellest tulenevalt teravneb modernse korrastatuse põhiprobleem. Kui toimivus ei suuda enam kanda tähenduslikku raskust, ei ole küsimus selles, kas muutus toimub, vaid millisel kujul see aset leiab. Siit avaneb hüpotees uue konfiguratsiooni võimalikkusest, mida võiks esialgselt nimetada näiteks post-funktsionaalseks korrastatuseks. Selle keskne tunnus ei oleks ühe varasema keskme taastamine, vaid püüd siduda taas toimivus, tähendus ja kogemus. Kui *Pax Romana* keskendus võimule, *Pax Christiana* tõe ja *Pax Moderna* toimivusele, siis **uus konfiguratsioon näib otsivat eeskätt tähenduslikku resonantsi.**

Selle protsessi esimesi märke võib täheldada mitmes kaasaegses nähtuses. Ühelt poolt tekivad hajusad tähendusraamid – identiteediotsingud, ökoloogiline mõtlemine, teraapiakultuur, vaimsed praktikad ja erinevad alternatiivsed maailmatõlgendused. Teiselt poolt püütakse taastada tugevamaid keskmeid – religioosseid, rahvuslikke või ideoloogilisi. Need suundumused viitavad samale probleemile – korrastatus ei saa püsida pelgalt toimivusena, vaid vajab tähenduslikku õigustust.

Peirce'i teooriale tuginedes võib öelda, et kujunemas olev konfiguratsioon ei otsi üksnes uusi institutsioone, vaid uut tõlgendust – sellist tähenduslikku vormi, mis suudaks taas siduda hajunud praktikad, ootused ja kogemused. Küsimus ei ole seega üksnes uue keskme leidmises, vaid uue harjumusliku orientatsiooni kujunemises, mille kaudu maailm muutub jälle sidusaks.

See uus konfiguratsioon ei ole veel välja kujunenud. Erinevalt varasematest *pax*-vormidest puudub sellel veel selge semiootiline kese. Keskmeid on mitu, kuid ükski neist ei ole saavutanud üldkehtivat staatust. Seetõttu saabki tänapäeva kirjeldada üleminekufaasina, kus varasem konfiguratsioon ei ole veel kadunud, kuid uus ei ole veel stabiliseerunud. Seega ei seisne küsimus üksnes selles, milline võiks olla järgmine *pax*, vaid selles, **kuidas suudetakse uuesti siduda korrastatuse kolm põhitasandit – toimivus, tähendus ja kogemus.**

2.3.7. Kokkuvõte

Käesolevas alapeatükis on käsitletud *Pax Moderna* kujunemist korrastatuse konfiguratsioonina, milles toimus kvalitatiivne nihe võrreldes varasemate vormidega. Kui *Pax Romana* puhul vahendus korrastatus poliitilise võimu kaudu ning *Pax Christiana* raames oli see ankurdatud transsendentsesse tõe mõistesse, siis modernses konfiguratsioonis kujunes korrastatus funktsionaalselt diferentseerunud süsteemide koosmõjus. Korrastatus ei kadunud, vaid muutis oma ontoloogilist alust – see ei ole enam ei võimu ega tõe väljendus, vaid toimivuse printsiibil stabiliseeruv reaalsus.

***Pax Moderna* eripära seisneb selles, et korrastatus püsib toimivuse kaudu, kuid kaotab võime siduda toimivus tähenduslikuks tervikuks.**

Pax Moderna korrastatus kujunes ja püsib nelja omavahel seotud tasandi kaudu. Esiteks süsteemne diferentseerumine, mille kaudu poliitika, majandus, õigus ja teadus toimivad autonoomsete, kuid vastastikku seotud korrastatuse kandjatena. Teiseks semiootiline vahendus, mis ei toimu enam kesksete sümbolite, vaid diskursuste, teadmise vormide ja normaalsuse kategooriate kaudu. Kolmandaks institutsionaalne stabiliseerumine, mille kaudu kord kinnistub protseduurides, reeglites ja võimuhetes. Ning neljandaks kogemuslik tasand, kus korrastatus ilmneb igapäevase rutiini, prognoositavuse ja toimivusena.

Nende tasandite koosmõjus muutub korrastatus hajusaks, kuid samal ajal sügavalt integreerituks. See ei paikne enam ühes keskmes, vaid toimib erinevates süsteemides korraga. Just see hajusus muudab modernse korrastatuse ühelt poolt vastupidavaks, kuid teiselt poolt tähenduslikult haavatavaks.

Erinevalt *Pax Christiana* konfiguratsioonist ei põhine modernne korrastatus enam ühtsel kosmoloogial ega universaalsel tõel. Tähendus ei kao, kuid pluraliseerub. Bergeri ja Luckmanni kirjeldatud alternatiivsete reaalsuse määratluste võimalikkus muutub

püsivaks seisundiks („*there is always the possibility of alternative definitions of reality*“) (Berger, Luckmann 1966, 85). Sellest tulenevalt ei teki enam olukordi, kus korrastatus oleks üheselt mõistetav ja enesestmõistetav tervik.

Selles ilmneb *Pax Moderna* keskne vastuolu – vaatamata sellele, et puudub tähenduslik sidusus, võib maailm olla siiski vägagi hästi organiseeritud. Ning selles ülimalt organiseeritud maailmas võib korrastatus kõigele vaatamata püsida, seda eelkõige toimivuse kaudu. Kuid kui korrastatuse ideeline, semiootiline, institutsionaalne ja kogemuslik tasand hakkavad üksteisest liialt eemalduma, nõrgeneb lõpuks ka *Pax Moderna*.

Modernse korrastatuse kriis ning selle võimalik lagunemine tõstab esile üksnes korrastatuse piirid. Korrastatus nõrgeneb seal, kus toimivus ei suuda enam kanda tähenduslikku raskust. Ning organiseerituse ja tähenduslikkuse vastuolu vahel kujunevad välja eeldused uue konfiguratsiooni tekkeks.

Iga korrastatus püsib seni, kuni selle toimivus, tähendus ja kogemus moodustavad sidusa terviku. *Pax Moderna* tulevik näitab, mis juhtub sel korral, kui see sidusus katkeb. Kuid ühes võib kindel olla – *Pax Moderna* ei ole korrastatuse lõpp-punktiks, vaid üleminekuvormiks, milles korrastatus reorganiseerub uute tähenduslike keskmete otsingus.

2.4. Transsendentse korrastatuse transformatsioon

Käesolev peatükk võtab kokku eelneva analüüsi, milles võrreldi kolme korrastatuse semioosi konfiguratsiooni – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna*. Analüüsi fookus ei ole olnud üksnes poliitilistel või institutsionaalsetel muutustel, vaid eelkõige viisil, kuidas korrastatus muutub erinevates ajaloolistes kontekstides mõistetavaks, usutavaks ja kogetavaks. Küsimus ei ole ainult selles, kuidas kord kehtestatakse, vaid selles, kuidas korrastatus semiootiliselt vahendatakse ja legitimeeritakse.

Võrdlev analüüs näitab, et korrastatus püsib üksnes siis, kui selle toimivus, tähendus ja kogemus on seotud ühtseks, usutavaks tervikuks.

Iga konfiguratsioon kujuneb nelja omavahel seotud komponendi – (1) korrastatuse idee, (2) seda stabiliseerivate mehhanismide koosmõju, (3) semiootiline kese, (4) selle hajumisele järgnev tähenduskriis – koosmõjus (vt tabel 1):

konfiguratsioon	korrastatuse idee	mehhanism	semiootiline kese	kriis
<i>Pax Romana</i>	kosmiline-imperiaalne (poliitiline) kord	imperiaalne (poliitiline) võim	Rooma impeerium ja keiser (tugev)	tähenduse kadumine
<i>Pax Christiana</i>	kristlik kosmoloogiline kord	kirik	Kristus (tugev)	tähenduse nõrgenemine
<i>Pax Moderna</i>	funktsionaalne moderne kord	institutsioonid	seadus, ratsionaalsus (hajus)	tähenduse pluraliseerumine (hajumine)

Tabel 1: Teoreetilise tmudeli analüütiline võrdlus (autor: Meelis Kuusik)

Pax Romana puhul kandis korrastatust kosmiline-imperiaalne idee, mille nähtavaks keskpunktiks oli keiser. *Pax Christiana* puhul seoti korrastatus kristliku kosmoloogiaga, mille keskmes oli lunastuslugu. *Pax Moderna* puhul hajus see kese funktsionaalselt diferentseerunud süsteemide vahel, kus korrastatus vahendub seaduse, ratsionaalsuse ja institutsioonide kaudu.

Sellest järeldub, et korrastatus ei püsi kunagi üksnes toimivuse najal, vaid vajab tähenduslikku keskpunkti, mille kaudu see muutub legitiimseks ja kogemuslikult veenvaks.

Selles avaldub ka korrastatuse semioosi ajalooline dünaamika. Ükski konfiguratsioon ei lagune esmajoones seetõttu, et selle institutsioonid lakkaksid toimimast, vaid eelkõige seetõttu, et selle semiootiline kese kaotab oma veenvuse. Keisrivõim ei suutnud enam kehastada universaalset korda; kristlik kosmoloogia ei suutnud hoida kogemust ühtsena; modernne süsteem ei paku enam ühist tähendusraami. Muutuse lähtepunkt ei ole seega institutsionaalne, vaid tähenduslik.

Seda protsessi aitab selgitada Bergeri ja Luckmanni teadmussotsioloogiline lähenemine. Nende järgi vajab iga sotsiaalne maailm legitimeerimist, mis seob konkreetse korra laiemate tähendusstruktuuridega. Kui see seos nõrgeneb, ei kao korrastatus kohe, kuid selle usutavus ja enesestmõistetavus hakkavad murenema. Kriis ei seisne korrastatuse puudumises, vaid selle tähenduslikus ebapiisavuses. Sellest tulenevalt ei seisne korrastatuse transformatsioon mitte niivõrd korra kadumises, vaid selle tähenduse ümberpaiknemises.

Selline vaade võimaldab käsitleda korrastatust paradoksaalselt püsiva ja samas muutuvana. Vajadus korrastatuse järele ei kao – iga ühiskond vajab viisi, kuidas muuta maailm mõistetavaks ja sidusaks. Muutub aga see, kuidas seda vajadust rahuldatakse. Korrastatus võib kehastuda poliitilises võimuses, transtsendentses kosmoloogias või funktsionaalses süsteemis, kuid ühelgi juhul ei ole see pelgalt struktuuriline – see on alati ka tähenduslik konstruktsioon.

Sellest tulenevalt võib öelda, et *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* ei ole üksnes ajalooliste perioodide markerid, vaid erinevad lahendused samale probleemile – kuidas muuta korrastatus usutavaks.

Eelnev analüüs võimaldab sõnastada selle protsessi üldistatud loogika. Muutus ei seisne üksnes institutsioonide või ideede vahetumises, vaid sügavamas nihkes selles, kuidas korrastatus muutub usutavaks. Rooma maailmas kord kehtis – see oli nähtav, imperiaalse võimu kaudu esitatud ja kogemuslikult tajutav. Kristlikus konfiguratsioonis põhines kord veendumusel ja usul – see ei olnud enam lihtsalt kehtestatud, vaid tõene ning eksistentsiaalselt omaks võetud. Modernses maailmas kord toimib – korrastatus ei vaja enam keskset esitusviisi ega universaalset tõe, vaid realiseerub süsteemide toimimise kaudu.

Seda liikumist võib kirjeldada kolmekordse transformatsioonina: (1) nähtav-nähtamatu- hajus; (2) esitus-osadus-normaalsus; (3) kehtivus-tõe-toimivus. Roomas alluti korrale, kristluses elati selle järgi, kusjuures *Pax Romana* kord oli eelkõige väline, *Pax Christiana* kord sisemine. Modernsuses ei paikne korrastatus enam konkreetsetes keskmes, vaid üldises toimimises.

Pax Romana kriis seisnes selle tähendusliku kandvuse nõrgenemises – korrastatus ei kadunud, vaid lakkas olemast enesestmõistetavalt kehtiv. *Pax Christiana* kriis väljendus tõe monopoliseerituse lõppemises – korrastatus ei kadunud, kuid lakkas olemast üheselt tõene. *Pax Moderna* puhul ilmneb kriis olukorras, kus toimivus ei suuda

enam tagada tähenduslikku sidusust – korrastatus püsib, kuid ei pruugi enam olla kogemuslikult usutav. Korrastatus ei kao üheski konfiguratsioonis, vaid muutub – kehtivast korrast tõeks, tõest toimivuseks. Seega ei püsi korrastatus seetõttu, et see kehtestatakse, vaid seetõttu, et see muutub usutavaks – kas toimivuse, tõe või kogemuse kaudu.

Korrastatuse ajalugu ei ole üksnes korra ajalugu, vaid tähenduslike keskmete ajalugu. **Korrastatus ei muutu siis, kui maailm muutub, vaid siis, kui muutub viis, kuidas maailm on tähenduslikult usutav.** See ei kao, vaid vahetab oma semiootilise keskme.

2.4.1. Korrastatuse idee püsimine

Igapäevases kogemuses tähendab korrastatus kogemuslikku vastavust ootustele. Selline vastavus ei teki tühjale kohale. Berger ja Luckmann rõhutavad, et sotsiaalne maailm kujuneb objektiivseks reaalsuseks, mis „seisab indiviidi ees” ja nõuab tunnustamist (Berger, Luckmann 2018, 66). Inimene ei koge korrastatust pelgalt reeglite või institutsioonidena, vaid maailmana, mis näib enesestmõistetav.

Selline maailm toimib mitmel tasandil korraga. See on ontoloogiline – tundub loomulik ja päris; normatiivne – määrab, mis on õige ja lubatav; epistemoloogiline – kujundab teadmise raamistikku; ning identiteediline – annab indiviidile koha maailmas. Sellisel viisil stabiliseerub korrastatus kogemuslikult – mitte ainult struktuurina, vaid tähendusliku tervikuna, milles inimene juba alati asub.

Sellest tulenevalt ei saa korrastatust mõista ühe konkreetse ajastu tunnusena, vaid struktuurse alusprintsibiina, mis saadab sotsiaalset reaalsust läbi erinevate konfiguratsioonide.

Kõigis kolmes konfiguratsioonis esitatakse maailm korrastatud tervikuna, kuid selle alused ja õigustusviisid muutuvad. *Pax Romana* puhul seostati korrastatus imperiaalse võimu ja kosmilise tasakaaluga – Rooma ei olnud pelgalt poliitiline süsteem, vaid universaalse korrastatuse kandja. *Pax Christiana* puhul säilis sama vajadus, kuid selle alus nihkus kristlikku kosmoloogiasse, kus maailm mõtestati Jumala loodud ja lunastatava tervikuna. *Pax Moderna* vormis omandas korrastatus uue kuju – see ei viidanud enam otseselt transsendentsusele, kuid avaldus süsteemide toimivuses, mille kaudu maailm näis organiseeritud ja prognoositav.

Seega ei muutu mitte vajadus korrastatuse järele, vaid viis, kuidas seda põhjendatakse ja kogetakse. Kui *Pax Romana* puhul püsis korrastatus kehtivusena, *Pax Christiana* puhul tõena, siis *Pax Moderna* puhul toimivusena.

Selline transformatsioon ei katkesta korrastatuse järjepidevust, vaid kinnitab selle struktuurset paratamatust. Bergeri ja Luckmanni sõnul peab ühiskond alati objektiviseerima sümbolise korrastatuse, et vältida anoomiat (Berger, Luckmann 2018, 115-116). Vorm muutub, kuid vajadus ei kao.

Seetõttu ei ole korrastatus seotud ühe kindla institutsiooni ega kosmoloogiaga. Pigem tuleb seda käsitleda universaalse printsibiina, mille ajaloolised avaldumisvormid on muutuvad. Transsendentsus ei tähista siin tingimata metafüüsilist sfääri, vaid viitab struktuursele vajadusele, et maailm oleks inimese jaoks mõistetav, sidus ja kogemuslikult usutav. **Korrastatus püsib mitte konkreetse süsteemi, vaid selle vajaduse tõttu.**

2.4.2. Korrastatuse semiootilise keskme nihkumine

Kui korrastatuse idee püsib läbi erinevate konfiguratsioonide, siis sama selgelt muutub ka viis, kuidas seda vahendatakse. Korrastatus ei ole kunagi vahetult antud, vaid saab mõistetavaks alati läbi kindlate semiootiliste keskmete. Sellest tulenevalt ei ole korrastatuse semioos staatiline, vaid organiseerub ajas ümber.

Kolme *pax*-konfiguratsiooni võrdlus näitab (vt 2.4, tabel 1), et transformatsioonid toimuvad eeskätt semiootilise keskme muutuse kaudu.

Pax Romana puhul paiknes semiootiline kese imperaatori institutsioonis. Keiser ei olnud pelgalt poliitiline juht, vaid nähtav märk, mille kaudu korrastatus esitati universaalse ja siduva tervikuna. Korrastatus oli nähtav, esitav ja otseselt tajutav läbi konkreetse keskme.

Pax Christiana tõi otsustava muutuse. Korrastatuse kese ei kadunud, kuid see ei olnud enam seotud poliitilise isikuga, vaid transtsendentse tähendusraamiga. Kristus kui lunastusloo telg ning kirik kui selle vahendaja moodustasid keskme, mille kaudu maailm mõtestati. Kese ei olnud enam vahetult nähtav, vaid vahendati sümbolises ja rituaalses struktuuris, mis sidus indiviidi eksistentsiaalselt korrastatusega.

Pax Moderna konfiguratsioonis toimus veelgi radikaalsem muutus. Korrastatuse semiootiline kese hajus funktsionaalselt diferentseerunud süsteemide vahel. Riik, õigus, majandus ja teadus ei moodustanud enam ühtset keskust, vaid paralleelseid tähendusloogikaid. Sellest tulenevalt ei ole korrastatuse kese enam üheselt määratletav ega tajutav, vaid ilmneb hajusalt erinevates praktikates ja diskursustes.

Selline liikumine – isikustatud keskmest transtsendentse keskme kaudu hajusa süsteemini – ei ole juhuslik, vaid struktuurne. Iga muutuse eelduseks on olukord, kus olemasolev kese kaotab oma veenvuse. Imperaator ei kehastanud enam universaalset korrastatust, kirik ei suutnud tagada ühtset tähendusruumi ning ka modernne süsteem ei paku enam ühtset orientiiri. **Seega toimub semiootilise keskme transformatsioon alati tähendusliku kriisi kaudu.**

Sellest järeldub, et imperaator, Kristus ja modernsed süsteemid ei ole lihtsalt erinevad institutsioonid, vaid erinevad viisid, kuidas korrastatus tehakse nähtavaks, usutavaks ja kogetavaks.

Korrastatuse ajalooline transformatsioon toimub semiootilise keskme nihkumise kaudu – nähtavalt esituselt transtsendentsele osadusele ning sealt edasi hajusaks normaalsuseks.

2.4.3. Tähendus kriis ja konfiguratsioonide transformatsioon

Korrastatuse semioosi muutumine ei toimu lineaarse arenguna, vaid tähendus kriiside kaudu, mis destabiliseerivad olemasoleva konfiguratsiooni. Korrastatus ei lagune institutsioonide tasandil, vaid selle semiootiline kese kaotab oma veenvuse. Selles nihkes avanebki uue konfiguratsiooni võimalus.

Seda protsessi saab täpsemalt mõista korrastatuse erinevate tasandite kaudu. Nii kaua kui korrastatus toimib korraga ontoloogilisel, normatiivsel, epistemoloogilisel ja identiteedilisel tasandil, püsib see kogemuslikult sidusana. Kriis tekib siis, kui need tasandid hakkavad üksteisest lahknema.

Pax Romana puhul ei kadunud esmalt impeeriumi toimimine, vaid nõrgenes selle ontoloogiline ja normatiivne kandvus. Imperaator ei suutnud enam kehastada universaalset korda, mistõttu poliitiline süsteem püsis, kuid ei näinud enam vältimatu ega loomulikuna. Korrastatus toimus, kuid ei olnud enam enesestmõistetav.

Sarnane nihe toimus ka *Pax Christiana* puhul. Kristlik kosmoloogia sidus maailma tervikuks, kuid selle epistemoloogiline ja identiteediline ühtsus hakkas murenema. Inimesed ei lakanud uskumast, kuid nad ei uskunud enam samal viisil. Ühine maailmatõlgendus asendus konkureerivate tõlgendustega, mistõttu korrastatus püsis, kuid ei kandnud enam ühtset kogemuslikku tervikut.

Pax Moderna konfiguratsioonis avaldub see lahknemine kõige selgemalt. Funktsionaalselt diferentseerunud süsteemid tagavad korrastatuse institutsionaalsel tasandil, kuid selle ontoloogiline ja identiteediline kandvus nõrgeneb. Maailm toimib, kuid ei pruugi enam näida tähenduslikult sidusa tervikuna. Epistemoloogiline ühtsus asendub pluralismiga ning normatiivne orientiir killustub erinevate väärtusraamide vahel.

Ning siin muutub nähtavaks modernse korrastatuse keskne probleem. Korrastatus püsib, kuid selle tasandid ei lange enam kokku. See, mis toimib, ei pruugi enam tähendada; see, mis annab tähenduse, ei pruugi olla institutsionaalselt siduv. **Kriis ei seisne mitte korrastatuse puudumises, vaid selle tasandite lahknemises ja seeläbi selle tähenduslikus ebapiisavuses.**

Sellest tulenevalt ei ole tähenduskriis korrastatuse ennasthävitatav katkestus, vaid transformatsiooni mehhanism. Korrastatus ei kao, vaid reorganiseerub uute seoste ümber. *Pax Romana* transformeerus *Pax Christiana* vormiks, viimane omakorda *Pax Moderna* vormiks – iga uus konfiguratsioon tekkis hetkel, mil eelnev ei suutnud enam siduda oma toimivust tähenduslikuks tervikuks.

Seega ei ole korrastatuse ajalugu katkestuste ajalugu, vaid ümberkujundumiste ajalugu. Kriis ei tähenda, et maailm muutub korratuks, vaid et senine viis seda korrastatuna mõista ei ole enam piisav.

Korrastatuse transformatsioon algab hetkel, mil selle ontoloogiline, normatiivne, epistemoloogiline ja identiteediline mõõde lakkavad moodustamast kogemuslikult sidusat tervikut.

2.4.4. Meta-teoreetiline refleksioon

Käesoleva analüüsi keskne järeldus on, et transtsendentse korrastatuse idee ei ole seotud ühe kindla religioosse ega metafüüsilise sisuga, vaid viitab struktureelse mehhanismile, mille kaudu sotsiaalne kord esitab end üldkehtiva, loomuliku ja enesestmõistetavana. Transtsendentsus ei tähista seega mitte konkreetset ontoloogilist tasandit, vaid viisi, kuidas ajalooliselt kujunenud korrastatus ületab oma vahetu konstrueerituse ning omandab universaalsuse pretensiooni.

Võrdlev analüüs *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* konfiguratsioonide vahel näitab, et kuigi nende vormid erinevad, täidavad nad

struktuurselt sama funktsiooni. Igas konfiguratsioonis vahendatakse korrastatust viisil, mis muudab selle kogemuslikult usutavaks: kosmilis-imperiaalse ühtsusena, jumaliku korrana või ratsionaalse ja institutsionaalse paratamatusena. Sellest tulenevalt ei ole transtsendentsus käesolevas töös taandatav religioossele sisule, vaid toimib korrastatuse struktuurse mehhanismina, mille kaudu konkreetne ajalooline kord esitab end universaalse ja enesestmõistetavana.

Selline käsitlus võimaldab ümber mõtestada ka sekulariseerumise küsimuse. Kui transtsendentsust mõista funktsionaalse mehhanismina, ei saa modernsust kirjeldada selle kadumisena. Taylor kirjeldatud immanentset raamistikku saab käesoleva töö valguses tõlgendada mitte transtsendentsuse lõpu, vaid selle ümberpaiknemisena - transtsendentsus ei kao, vaid muutub vähem nähtavaks ning kirjutatakse süsteemide toimivusse.

Teadmussotsioloogilisest perspektiivist püsib korrastatus seni, kuni selle universaalsuse pretensioon toimib enesestmõistetavana. Kui see pretensioon nõrgeneb, tekib lõhe korrastatuse toimivuse ja selle tähendusliku kandvuse vahel. See lõhe ei tähenda siiski mitte korrastatuse kadumist, vaid selle transformatsiooni algust. Korrastatus reorganiseerub uutes tähendusraamides, mis püüavad taastada selle usutavuse.

Sellest tulenevalt ei ole korrastatuse ajalugu lineaarne progress, vaid tingimuslik ja korduv protsess, milles korrastatus kujundatakse ümber vastavalt muutuvatele semiootilistele, institutsionaalsetele ja kogemuslikele tingimustele. See võimaldab vältida nii teleoloogilist käsitust, mille järgi ajalugu liigub ühe lõpliku vormi poole, kui ka lihtsustatud sekulariseerumisteooriat, mille järgi modernsus tähendaks religioosse mõõtme kadumist.

Käesoleva analüüsi põhjal ei saa ka *Pax Moderna* konfiguratsiooni käsitleda lõpppunktina. Funktsionaalselt diferentseerunud süsteemid võivad tagada kõrge organiseerituse, kuid nende võime siduda see tähenduslikuks tervikuks ei ole garanteeritud. Kui see sidusus nõrgeneb, muutub nähtavaks vajadus uute korrastatuse vormide järele.

Seetõttu tuleb transtsendentsust mõista mitte ainult ontoloogilise kategooriana, vaid struktuurse mehhanismina, mille kaudu konkreetne ajalooline korrastatus legitimeerib end universaalsena ja muudab end kogemuslikult siduvaks. Peter L. Berger ja Thomas Luckmann sõnastuses seob transtsendentsus konkreetse sotsiaalse korra laiemate tähendusstruktuuridega, muutes selle „kõige asetumiseks oma õigele kohale“ (Berger, Luckmann 2018, 146).

Kokkuvõte

Korrastatus on praktika, mis kordab algust.
„Every beginning repeats the primordial beginning“
(Mircea Eliade. *The Sacred and the Profane*. 1963, 57)

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida, kuidas korrastatus kujuneb, stabiliseerub ja transformeerub erinevates ajaloolistes konfiguratsioonides ning milliste mehhanismide kaudu muutub see sotsiaalselt mõistetavaks, usutavaks ja kogemuslikult sidusaks.

Keskne uurimisküsimus käsitles, miks korrastatus püsib ka olukordades, kus selle empiiriline toimivus on ebastabiilne, ning milliste mehhanismide kaudu säilitab see oma enesestmõistetavuse.

Töö hüpoteesiks oli, et korrastatus ei püsi pelgalt institutsionaalse toimivuse kaudu, vaid eeldab semiootilist vahendust ja tähenduslikku orientatsiooni, mille kaudu maailm muutub kogemuslikult sidusaks ja usutavaks.

Metodoloogiliselt lähtus töö teadmussotsioloogilisest lähenemisest, toetudes eeskätt Peter L. Berger ja Thomas Luckmann käsitlusele, ning ühendas selle semiootilise perspektiiviga, võimaldades siduda korrastatuse ideelise, sümbolse, institutsionaalse ja kogemusliku tasandi ühtseks analüütiliseks raamistikuks.

Täiendavad teoreetilised panused täpsustasid ja laiendasid seda raamistikku: Serge Moscovici käsitlust kasutati tähenduste sotsiaalse jagatavuse selgitamiseks, Michel Foucault teooriale toetuti teadmise, diskursuse ja võimu seoste avamisel, Max Weber käsitlusest lähtuti autoriteedi, ratsionaliseerumise ja legitimeerimise analüüsis ning Charles S. Peirce märgiteooria pakkus semiootilise aluse tähenduse vahendamise mõistmiseks.

Teoreetilises osas töötati välja korrastatuse semioosi mudel, mille abil selgitati, kuidas korrastatus vahendub, stabiliseerub ja muutub kogemuslikult toimivaks. Analüüs ei keskendunud üksikutele ajaloolistele sündmustele, vaid korrastatuse tähenduslikele ja struktuursetele kujunemismustritele. Seda mudelit rakendati töö analüütilises osas kolme ajaloolise konfiguratsiooni – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* – võrdleval käsitlusel.

Võrdlev analüüs näitas, et iga konfiguratsioon stabiliseerub mehhanismide koosmõjus, milles korrastatuse idee, seda vahendavad sümbolised vormid, institutsionaalne korraldus ja sotsiaalne kogemus moodustavad ühtse terviku. *Pax Romana* puhul kehastus korrastatus imperiaalses võimuses ja keisri figuris; *Pax Christiana* puhul nihkus see transsendentsesse kosmoloogiasse, mida vahendas kirik; *Pax Moderna* puhul hajus see funktsionaalselt diferentseerunud süsteemide vahel, avaldades institutsioonide, õiguse ja ratsionaalsuse kaudu.

Selline lähenemine välistab nii religiooni taandamise pelgalt institutsionaalseks või doktrinaalseks nähtuseks kui ka sekulaarsuse mõistmise religioossuse kadumisena.

Analüüsi keskne järeldus on, et korrastatus ei püsi kunagi üksnes toimivuse najal, vaid eeldab tähenduslikku kandvust, mille kaudu sotsiaalne maailm muutub enesestmõistetavaks. Sellest tulenevalt ei alga korrastatuse kriis institutsioonide lagunemisest, vaid hetkest, mil nende toimivus ei ole enam tähenduslikult veenev. Ajaloolised murrangud ei tähendanud seega niivõrd korrastatuse kadumist, kuivõrd selle tähendusliku kandvuse ümberstruktureerumist.

Korrastatuse transformatsioon ei tähenda selle kadumist, vaid selle semiootilise keskme muutumist. Liikumine imperiaalsest ja isikustatud korrast transtsendentse religioosse keskme kaudu funktsionaalselt diferentseerunud süsteemideni näitab, et muutub eelkõige viis, kuidas korrastatus muutub nähtavaks, mõistetavaks ja usutavaks. Korrastatus ise – kui vajadus struktureerida maailma tähenduslikuks tervikuks – püsib.

Meta-teoreetilisel tasandil ei tähista transtsendentsus käesolevas töös mitte kindlat religioosset ega metafüüsilist sisu, vaid mehhanismi, mille kaudu sotsiaalne maailm esitab end universaalse ja enesestmõistetavana. Transtsendentsus toimib seega korrastatuse tingimusena – viisina, mille kaudu maailm ületab oma vahetu konstrueerituse ja muutub kogemuslikult siduvaks.

Sellest vaatenurgast ei kujuta ka *Pax Moderna* endast korrastatuse lõpp-punkti, vaid ühte võimalikku konfiguratsiooni. Kuigi funktsionaalselt diferentseerunud süsteemid tagavad organiseerituse ja toimekindluse, ei pruugi need alati pakkuda piisavat tähenduslikku orientatsiooni. See avab võimaluse uute korrastatuse vormide kujunemiseks, milles otsitakse taas viisi, kuidas siduda toimivus tähenduslikuks tervikuks.

Korrastatus ei püsi iseenesest, vaid kujuneb ja taastoodetakse semiootilise vahenduse, institutsionaalse stabiliseerumise ja sotsiaalse kogemuse koostoimes. See püsib niivõrd, kuivõrd see on kogemuslikult usutav; just selle usutavuse kaudu toimib transtsendentsus mehhanismina, mille abil maailm ületab oma konstrueerituse ja näib loomulikuna. Seega ei sõltu korrastatuse püsimine üksnes selle toimivusest, vaid eelkõige selle võimest säilitada tähenduslik ja kogemuslik usutavus.

Korrastatus ei püsi seetõttu, et see toimib, vaid seetõttu, et see on usutav.

Allikad ja kirjandus

Berger, Peter L. 1967. *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday & Company. <https://www.lancasterlawoffice.com/wp-content/uploads/Berger-Sacred-Canopy-7.pdf> (vaadatud 09.04.2026).

Berger, Peter L. & **Luckmann**, Thomas. 1966. *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books, 1991. <https://amstudugm.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/04/social-construction-of-reality.pdf> (vaadatud 29.04.2026).

Berger, Peter L. & **Luckmann**, Thomas. 2018. Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus. Teadmussotsioloogiline uurimus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Durkheim, Émile. 2005. *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: The Free Press. https://monoskop.org/images/a/a2/Durkheim_Emile_The_Elementary_Forms_of_Religious_life_1995.pdf (vaadatud 28.03.2026).

Eliade, Mircea. 1963. *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. New York: Harcourt, Brace & World. https://monoskop.org/images/b/b1/Eliade_Mircea_The_Sacred_and_The_profane_1963.pdf (vaadatud 28.04.2026).

Eliade, Mircea. 1992. Sakraalne ja profaane. *Vikerkaar* 4(6), 67–75.

Foucault, Michel. 1995. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books. https://monoskop.org/images/4/43/Foucault_Michel_Discipline_and_Punish_The_Birth_of_the_Prison_1977_1995.pdf (vaadatud 25.04.2026).

Foucault, Michel. 2011. Teadmine, võim, subjekt. Tallinn: Varrak.

Foucault, Michel. 2015. Sõnad ja asjad. Tallinn: Varrak.

Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books. <https://faculty.washington.edu/ewebb/R504/Geertz.pdf> (vaadatud 28.04.2026).

Geertz, Clifford. 2017. Kultuuride tõlgendamine. Tallinn: Tänapäev.

Kasak, Enn & **Kull**, Anne. 2018. *On a productive dialogue between religion and science*. *Scientia et Fides*, 6(1), 129–153. <https://www.obs.ee/enn/Kasak%20Kull%20Scientia%20et%20Fides%202018.pdf> (vaadatud 05.04.2026).

Kõiv, Mait. 2006. Inimene, ühiskond, kultuur I: Vanaaeg. Tallinn: Avita.

Liszka, James Jakób. 1996. *A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*. Bloomington: Indiana University Press.
<https://www.felsemiotica.com/descargas/Liszka-James-Jak%C3%B3b-A-General-Introduction-to-the-Semeiotic-of-Charles-Sanders-Peirce.pdf> (vaadatud 28.04.2026).

Luhmann, Niklas. 2009. *Sotsiaalsed süsteemid*. Tallinn: Ilmamaa.

Moscovici, Serge. 1988. *Notes towards a description of social representations*. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211–250.
https://www.researchgate.net/publication/227778646_Notes_Towards_a_Description_of_Social_Representations (vaadatud 28.04.2026).

Moscovici, Serge. 2022. *Jumalate loomise mehhanism*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Peirce, Charles S. 1994. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://colorysemiotica.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/peirce-collectedpapers.pdf> (vaadatud 15.04.2026).

Peirce, Charles S. 1998. *The Essential Peirce*. Bloomington: Indiana University Press. https://altexploit.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/11/charles-s-peirce-nathan-houser-christian-j-w-kloesel-peirce-edition-project-peirce-edition-project-the-essential-peirce_-selected-philosophical-writings-volume-2_-1893-1913-india.pdf (vaadatud 22.04.2026).

Robert, Jean-Noël. 2010. *Tsivilisatsioonide teejuht*: Rooma. Tallinn: Odamees.

Rämmer, Andu. 2019. Väärtustest ja neid kujundavatest teguritest. *Akadeemia*, 8, 1347–1381.

Rämmer, Andu. 2022. *Moscovici, Serge. Jumalate loomise mehhanism*. Järelsõna. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 637–705.

Taylor, Charles. 2007. *A Secular Age*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://laisve.lt/wp-content/uploads/2023/04/Taylor-Secular-Age.pdf> (vaadatud 17.04.2026).

Tenjes, Silvi. 2017. *Diskursus ja narratiiv ehk võimuvõitlus maailmavaate kujundamise pärast*. <https://www.sirp.ee/diskursus-ja-narratiiv-ehk-voimuvoitlus-maailmavaate-kujundamise-parast/> (vaadatud 05.04.2026).

Salupere, Silvi & **Kull**, Kalev (toim.). 2018. *Semiootika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Saard, Riho. 2013. *Kristluse ajalugu*. Tallinn: Argo.

Veispak, Andreas. 2026. *Tähenduste teejuhid: Pidev olevik*. Postimees, 21.02.2026. <https://teejuhid.postimees.ee/8419136/andreas-veispak-pidev-olevik> (vaadatud 10.03.2026).

Ventsel, Andreas & Raudsepp, Maaris. 2015. Süsteemne võim ja semiootiline autonoomia semiootilise kultuuri psühholoogia vaatepunktist. *Acta Politica Estica*, 6, 37–66.

Weber, Max. 1946. *Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
<https://dn790003.ca.archive.org/0/items/frommaxweberessa00webe/frommaxweberessa00webe.pdf> (vaadatud 25.04.2026).

Weber, Max. 1978. *Economy and Society*. Edited by G. Roth. Berkeley: University of California Press.
<https://mega.nz/file/xlgzhh6R#Q4eVuIoaK96JvMQUDVW8EYfGGBzniGofVSl667RF0hY> (vaadatud 25.04.2026).

Weber, Max. 2002. *Võimu ja religiooni sotsioloogia*. Tallinn: Vagabund.

Summary

Transcendence and the Semiosis of Order.

Pax Romana, Pax Christiana and Pax Moderna as Historical Configurations

Keywords: *transcendence; meaningfulness; social order; semiosis; Pax Romana; Pax Christiana; Pax Moderna.*

The aim of this thesis was to examine how order is formed, stabilized, and transformed across different historical configurations, and through which mechanisms it becomes socially intelligible, plausible, and experientially coherent. The central research question addressed why order persists even in situations where its empirical functionality is unstable, and through which mechanisms it maintains its taken-for-granted character.

The hypothesis of the study was that order does not persist solely through institutional functionality, but presupposes semiotic mediation and meaningful orientation, through which the world becomes experientially coherent and believable. Methodologically, the study was based on a sociology of knowledge approach, drawing primarily on Peter L. Berger and Thomas Luckmann, and was combined with a semiotic perspective. This enabled the integration of the ideational, symbolic, institutional, and experiential dimensions of order into a unified analytical framework. Additional theoretical contributions further enriched this framework: Serge Moscovici informed the analysis of how meanings become socially shared through representations; Michel Foucault provided insight into the relationship between knowledge, discourse, and power; Max Weber contributed to the understanding of authority, rationalization, and legitimation; and Charles Sanders Peirce offered the semiotic foundation for analyzing the mediation of meaning.

In the theoretical part, a model of the semiosis of order was developed in order to explain how order is mediated, stabilized, and rendered experientially effective. The analysis did not focus on individual historical events, but rather on the structural and meaning-generating patterns of order. This model was applied in the analytical part of the thesis to a comparative examination of three historical configurations: Pax Romana, Pax Christiana, and Pax Moderna.

The comparative analysis demonstrated that each configuration stabilizes through the interplay of mechanisms in which the idea of order, its symbolic mediations, institutional arrangements, and social experience form a coherent whole. In Pax Romana, order was embodied in imperial power and the figure of the emperor; in Pax Christiana, it shifted to a transcendent cosmology mediated by the Church; in Pax Moderna, it became dispersed across functionally differentiated systems, manifesting through institutions, law, and rationality.

The central conclusion of the analysis was that order never persists solely on the basis of functionality, but presupposes meaningful grounding through which the social world becomes self-evident. Consequently, crises of order do not begin with institutional breakdown, but at the moment when their functioning is no longer meaningfully convincing. Historical ruptures therefore do not signify the disappearance of order, but rather a restructuring of its underlying structures of meaning.

The transformation of order does not imply its disappearance, but a shift in its semiotic center. The movement from imperial and personalized forms of order, through

a transcendent religious center, to functionally differentiated systems demonstrates that what primarily changes is the way in which order becomes visible, intelligible, and plausible. Order itself—as the need to structure the world into a meaningful whole—persists.

On the meta-theoretical level, transcendence in this thesis did not denote a specific religious or metaphysical content, but rather a mechanism through which the social world presents itself as universal and self-evident. Transcendence thus functioned as a condition of order—a way in which the world surpasses its immediate constructedness and becomes experientially binding.

From this perspective, Pax Moderna does not represent the endpoint of order, but one possible configuration among others. Although functionally differentiated systems ensure organization and stability, they do not necessarily provide sufficient meaningful orientation. This opens the possibility for the emergence of new forms of order in which functionality and meaning are once again brought into alignment.

Order does not persist by itself, but is continuously produced and reproduced through the interplay of semiotic mediation, institutional stabilization, and social experience. Order persists insofar as it is experienced as plausible; it is precisely through this plausibility that transcendence functions as a mechanism by which the world overcomes the visibility of its own constructedness and appears natural.

Order persists not because it works, but because it is believable..

Annotatsioon

Transtsendentsus ja korrastatuse semioos.

***Pax Romana, Pax Christiana ja Pax Moderna* kui ajaloolised konfiguratsioonid**

märksõnad: transtsendentsus; tähenduslikkus; sotsiaalne kord; semioos; *Pax Romana*; *Pax Christiana*; *Pax Moderna*

Käesolev töö analüüsib korrastatuse kujunemist ja transformatsiooni kolme ajaloolise konfiguratsiooni – *Pax Romana*, *Pax Christiana* ja *Pax Moderna* – näitel.

Lähtudes teadmussotsioloogilisest perspektiivist käsitletakse korrastatust semiootilise protsessina, mille keskmes on tähenduslik vahendus.

Uurimus näitab, et korrastatus püsib seni, kuni see on veenev. Kui veenvus ja usutavus murduvad, siis algab korrastatuse transformatsioon, mille käigus kujunevad uued tähendusraamid. Ajaloolised murrangud ei teki seetõttu, et kord lakkab toimimast, vaid seetõttu, et see kaotab oma tähendusliku kandvuse. Teisisõnu: kriis ei seisne korrastatuse puudumises, vaid selle tähenduslikus ebapiisavuses.

Sellest jäeldub, et korrastatuse ajalugu ei ole lineaarne areng ega lagunemine, vaid korduv transformatsiooniprotsess, milles uued korrastatuse vormid tekivad varasemate tähenduskriiside pinnalt.

Meta-teoreetilise järelalusena on välja toodud, et transtsendentne korrastatus ei ole seotud ühe kindla religioosse või metafüüsilise sisuga, vaid tähistab struktuurset mehhanismi, mille abil korrastatus esitab end universaalse ja enesestmõistetavana.

Lihtlitsents töö reprodutseerimiseks

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Meelis Kuusik

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu magistritöö

Transtsendentsus ja korrastatuse semioos.

Pax Romana, Pax Christiana ja *Pax Moderna* kui ajaloolised konfiguratsioonid

mille juhendaja on Anne Kull (PhD),

reprodutseerimiseks, eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Meelis Kuusik

/30.04.2026/